

Ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijoje vartojamų jungčių *pasidaryti* ir *tapti* sintaksinė bei semantinė distribucija dabartinėje lietuvių kalboje

Empirinis tyrimas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno duomenų pagrindu*

Rolandas Mikulskas

Bendrinės kalbos tyrimų centras, Lietuvių kalbos institutas
El. paštas: rolandas.mikulskas@gmail.com

Santrauka. Dinaminės prigimties jungtys *pasidaryti* ir *tapti*, kaip ir (*pa*)*virsti* ar tarnėse dar tebevartojama *stotis* / *pastoti*, lietuvių kalboje yra prisitaikiusios reikšti ingresyvinį pokyčio įvykio aspektą. Straipsnyje aptariamos jungčių *pasidaryti* ir *tapti* sintaksinės bei semantinės distribucijos vartosenoje tendencijos remiasi šių jungčių preterito formų kvantitatyvine analize *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* trijų registrų imtyse. Sintaksinės distribucijos analizė aprėpia ingresyvinio aspekto raiškos formų *pasidarė* ir *tapo* vartojimo tendencijas ir proporcijas askriptyvinėse, inkliuzyvinėse ir specifikuojančiose jungties konstrukcijose. Semantinės kalbamų jungčių formų distribucijos analizė aprėpia jų sudaromų konstrukcijų designacijos zonų nustatymą: kiek šios zonos yra savitos ir kiek jos persikloja. Jungčių formų *pasidarė* ir *tapo* sudaromų konstrukcijų designacijos (kitaip — semantinės specifikacijos) didžia dalimi yra nulemtos jų akcionalinės prigimties (pirmuoju atveju turime *vyksmo*, antruoju — *atsitikimo* predikatą) bei paveldėtosios reikšmės pėdsako jų semantikoje. Veiksmažodžio *tapti* semantikoje šis pėdsakas dabar vargiai besusekamas, o veiksmažodžio *pasidaryti* semantikoje jis yra veiksnus dėl dar gyvai jaučiamo jo sudaromos jungties konstrukcijos darybinio ryšio su kilmės konstrukcija. Paveldėtosios reikšmės pėdsakas jungties *pasidaryti* semantikoje pasireiškia kaip agentyvaus ir / ar intencionalaus subjektinio referento presupozicija, arba reikalavimas, ir tai yra esminis semantinis požymis, skiriantis ją nuo jungties *tapti*. Pragmatiniu lygmeniu šis skirtumas pasireiškia kaip vidinės arba išorinės komunikatyvinės perspektyvos į profiliuojamą ingresyvinio pokyčio įvykį pasirinkimas. Galiausiai straipsnyje, griežtai laikantis semantinio ekvivalentiškumo kriterijaus, paskaičiuojamas galimo jungčių formų *pasidarė* ir *tapo* tarpusavio sukeičiamumo mastas tirtose tekstyno imtyse. Jis pasirodo esąs pakankamas, kad galima būtų teigti, jog šių jungčių formų sudaromos konstrukcijos esančios kalboje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos dvi atskiros instanciacijos.

Raktažodžiai: atsitikimo predikatas, ingresyvinis aspektas, išorinė komunikatyvinė perspektyva, vidinė komunikatyvinė perspektyva, *vyksmo* predikatas.

Received: 2021-02-05. Accepted: 2021-03-24

Copyright © 2021 Rolandas Mikulskas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Syntactic and Semantic Distribution of the Ingressive Copulas *pasidarė* and *tapo* in Modern Lithuanian: A Corpus-based Analysis

Summary. In an earlier publication (Mikulskas 2018), a contrastive study of the syntactic and semantic properties of the copular verbs *virto* ‘turned into’ (lit. ‘fell over’) vs. *tapo* ‘became’, based on an analysis of the data of the Corpus of Modern Lithuanian, was presented. In the present article the author continues his investigation into the domain of aspectual copulas of dynamic origin with a study of *pasidarė* ‘became’ (lit. ‘made oneself’) vs. *tapo*. The final goal of this research is to show that all three copular constructions (henceforth — CCs), featuring the copular verbs *virto*, *pasidarė* and *tapo*, are different instantiations of the more abstract ingressive-aspect-expressing construction. The contrast between the CC featuring *virto* and the CC featuring *pasidarė* is discussed only sporadically in the present study, as the first has much less in common with the latter than the latter has with the CC featuring *tapo*: the main difference consists in that the copula *virto* selects for involuntary subject referents while *pasidarė* selects for agentive and / or intentional subject referents, as does, in most cases, the copula *tapo*. The sample for quantitative analysis was compiled from three different registers of the Corpus of Modern Lithuanian — fiction, non-fiction and mass media — each consisting of 100 running lines featuring one (or more) CC with the preterital verb forms *pasidarė* and *tapo*. In sum, the sample consists of 300 running lines featuring CCs for each copular verb under discussion.

In section 2, a quantitative analysis of the syntactic distribution of two copulas — *pasidarė* and *tapo* — each within its own sample of 300 running lines, is presented. It shows that *pasidarė* occurs in CCs of the ascriptive type 4 times more often than in those of the inclusive type. For comparison, *tapo* occurs in a similar sample 2,8 times less often in CCs of the ascriptive type than *pasidarė*, but it is used there 3 times more often in CCs of the inclusive type. Within its own sample, *tapo* occurs in CCs of the inclusive type 2,2 times more often than in those of the ascriptive type. The relatively higher frequency of ascriptive CCs with *pasidarė* in comparison with inclusive ones in the sample (and in usage generally) can be accounted for by the previously established fact (Mikulskas 2018) that the other ingressive copula — *virto*, which also designates an incrementally developing change event, can be complemented by predicative adjectives only to a limited extent, so that in these cases it is apparently substituted for by the copula *pasidarė*, especially in the contexts where the agentivity and / or intentionality of the subject referent is not emphasized.

In section 3 of the article a thorough study is offered of the semantic distribution of the copulas *pasidarė* and *tapo* in their respective samples. The possible designations of CCs with these two verbs are determined by the aspectual properties of the latter, which have established themselves in accordance with their inherited semantics. The preterite *pasidarė* designates an incremental durative change event and has a profile of the accomplishment type. Thus, with *pasidarė*, not just the completive-transitional stage of the ingressive-change event is included in the focus of the CC, but also (at least) the progression stage leading up to it. The preterite *tapo* usually designates an instantaneous change event (which has practically no duration) and has the profile of an achievement predicate. A CC with *tapo* focuses on the completive-transitional stage of the ingressive-change event. Despite the different aspectual profiles of their verbs, the designational zones of CCs with *pasidarė* and *tapo* intersect to a much larger extent than those of CCs with *pasidarė* and those with *virto*, both of which are based on predicates of the accomplishment type. The reason for this is that both copulas — *pasidarė* and *tapo* — predominantly select for agentive and / or intentional subject referents. But here also lies the main difference in the semantics of these two copulas. While in the case of the copula *tapo* the agentivity and / or intentionality of the subject referent is mainly implied by the wider context or the relevant cognitive model of the profiled event (as this verb has almost lost its original meaning), in the case of the copula *pasidarė* an agentive and / or intentional subject referent is always presupposed from the semantics of the verb. This presupposition is a vestige of the original semantics (*backward pull*; Traugott 2008: 34) inherited by the copular verb from its source construction.

In previous research (Mikulskas 2020) it has been suggested that CCs with *darytis* / *pasidaryti* are anticausative counterparts of the so-called resultative constructions of culminative causation (abbr. RCCC) with (*pa*)*daryti*: the former were derived from the latter by means of the reflexive morpheme *-si-*. In Old Lithuanian texts only sporadic cases of such anticausative derivation are attested. While one may reasonably assign to such anticausative constructions a middle-voice interpretation, they can hardly be classified as fully fledged CCs (of the aspectual type). In terms of meaning, the first attested anticausative constructions with *darytis* / *pasidaryti* have not advanced far beyond the properly reflexive stage (the subject acts on itself to produce a change). The subject referents in such constructions were still agentive, intentional individuals. Thus, the constructions could not yet designate situations where the undergoer of the change profiled was an inanimate entity. As the analysis of the Corpus data shows, the situation in Contemporary Lithuanian has radically changed in this respect: in the sample investigated 62 % of the subject referents of the CC featuring the copula *pasidarė* are inanimate entities or phenomena and 66 % subject referents of these constructions are inert entities (things) or passive individuals (the corresponding numbers for CCs featuring the copula *tapo* are

55,7 % and 56,7 % respectively). These numbers evidence the distance on the path of grammaticalization which the copula *darytis / pasidaryti* has covered from its first attestations in the Old Lithuanian texts.

Importantly, the copula *pasidarė* presupposes a kind of intentionality of its subject referents or, at least, their responsibility for the result of the change they have undergone, even if they are inanimate, inert objects or phenomena. In this case, the subject referents of the copula *pasidarė* are conceptualized by the speaker (/ hearer) as if they were intentional and / or responsible entities mainly through the cognitive mechanism of subjectification (Langacker 2002, 315–342; Langacker 2006). And this fact can be singled out as the main semantic difference setting the copula *pasidarė* apart from *tapo*. On the pragmatic level this semantic difference boils into two distinct communicative perspectives — inner vs. outer respectively, as it is formulated in the article. The pragmatic effect of inner communicative perspective, in the case of the CC featuring *pasidarė*, arises when the speaker (/ hearer) identifies herself with the presupposed intentional and / or responsible subject referent incrementally undergoing a change. The pragmatic effect of outer communicative perspective, in the case of the CC featuring *tapo*, arises when the speaker (/ hearer), from a neutral vantage point, just states the result of the ingressive change which the subject referent has undergone.

In section 4, the interchangeability of the two copulas under discussion (*pasidarė* > *tapo* and *tapo* > *pasidarė*) is investigated. In evaluating whether the copulas *pasidarė* and *tapo* are interchangeable in a given CC, the criterion of semantic equivalence was used. Mostly these copulas are interchangeable in contexts where the communicative perspective is not sharply pronounced. Possible *pasidarė* > *tapo* cases are more easily found in those CCs that have inanimate, inert objects or phenomena as their subject referents, and possible *tapo* > *pasidarė* cases are more easily found in those CCs that have animate intentional individuals as their subject referents. The quantitative analysis of the sample shows that in about 14,3 % of the CCs contained in it the preterite verbal forms *pasidarė* and *tapo* can be used interchangeably. This fact allows the author to treat the constructions featuring these copulas as two different instantiations of a single CC expressing the ingressive aspect of the profiled change event. Taking into consideration the third preterite verb form with the same aspectual function — the copula *virto*, which can be used interchangeably with the copula *tapo* in about 13 % of the CCs previously (Mikulskas 2018) analysed in a comparable Corpus sample, the author suggests that CCs with the verb forms *virto*, *pasidarė* and *tapo* are three different instantiations of the more abstract ingressive-aspect-expressing construction.

Keywords: accomplishment (predicate type), achievement (predicate type), ingressive aspect, inner communicative perspective, outer communicative perspective

1. Įžanga

Ingresyvinis pokyčio įvykio aspektas lietuvių kalboje daugiausia reiškiamas jungčių *tapti*, *virsti* ir *pasidaryti* konstrukcijomis. Praeityje, kaip rodo senųjų raštų šaltiniai, šiam tikslui plačiai vartotos ir jungties *stotis / pastoti* konstrukcijos — dabar jos fiksuojamos tik tarmėse (Mikulskas 2018, 20–21; Mikulskas 2020, 64–72). Tam tikruose kontekstuose (ypač sintaksiniame įvykių sekos kontekste) ingresyvinis pokyčio įvykio aspektas gali būti reiškiamas ir kontinuatyvinės paskirties jungties (*pa- / at-*)*likti* konstrukcijomis (Mikulskas 2019, 8–9; Mikulskas 2020, 9), plg. grožinės literatūros pavyzdį iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau — DLKT):

- (1) *Kas galėjo tikėtis, jog Katrelė paliks mano marti!* DLKT (Žem)

Lingvistinės raiškos atžvilgiu gali būti skiriamos trys pokyčio įvykio (arba jo aspekcinio kontūro — dėl termino *aspectual contour* žr. Croft 2012, 54) fazės: pradinė (inceptinė), vidurinioji (progresinė) ir baigiamoji-pereinamoji (kompletinė-tranzitinė). Įvykio ingresyvinio aspekto raiškos būtinasis elementas — baigiamosios-pereinamosios įvykio fazės fokusavimas. Taigi kalbamomis jungties konstrukcijomis (toliau — JK) iš esmės

žymimas jų subjektinio referento perėjimas (iš ankstesnės) į naują būseną, arba būtį: tam tikru momentu šis referentas ima egzistuoti kaip kitas ar kitos kokybės esinys, ir ši nauja jo būsena tęsiasi bent kurį laiką. Idealiai subjektinio referento ingresija į naująją būseną trunka akimirka, todėl dažnai ši tranzicijos fazė kalbos vartotojo suvokiama kaip betrukė, arba kitaip — pokyčio įvykio pradžia tokiam suvokime sutampa su jo pabaiga. Kalboje momentinius įvykius žymi vadinamieji *atsitikimo* (Zeno Vendlerio (1967) pasiūlytoje predikatų akcionalinių tipų klasifikacijoje — *achievement*) predikatai. Ankstesniame tyrime (Mikulskas 2018, 43–47) nustatyta, kad ingresyvinėse konstrukcijose būtent jungtis *tapti*, o pirmiausia jos būtojo ir būsimojo laiko formų aspektinai profiliai¹, idealiai atitinka atsitikimo predikato specifikacijas: JK su *tapo*, *taps* paprastai² težymi akimirką truncančią baigiamąją-pereinamąją pokyčio įvykio fazę.

Jungties *virsti* būtojo ir būsimojo laiko formos dėl dar nenutrūkusio semantinio ryšio su savo kilmės konstrukcijomis (pirmiausia su slinkties konstrukcija, reiškiančia vertikalios objekto griūtį žemėn (Mikulskas 2019)), yra prisitaikiusios žymėti laipsniškai besirutuliojantį (inkrementinį) vyksmą, kuris implikuoja tam tikrą trukmę. Be baigiamosios-pereinamosios pokyčio įvykio fazės, JK su *virto* (*viris*) paprastai profiliuoja ir viduriniąją (progresinę) jo fazę (Mikulskas 2018, 41–42), rečiau į profilį patenka ir pradinė (inceptinė) jo fazė, plg.:

- (2) *Toliau mes plaukėme ramiai, slysdami tolydžio skaidrėjančiu ir šviesėjančiu vandeniu, iš tamsiai mėlyno jis virto švelniai žydru.* DLKT

Jungties *pasidaryti* (konkrečiau — jos preterito formos *pasidarė*) semantinės specifikacijos ir aspektinė vertė bus nustatomos šiame straipsnyje, bet jau iš pirmo žvilgsnio galima pasakyti, kad dėl dar gyvo semantinio ryšio su savo kilmės konstrukcija, reiškiančia kauzuojamą pokyčio įvykį, kuriam būdinga trukmė (plg.: *Ilgainiui aplinkinių žemių kunigaikščius karalius padarė savo vasalais > Ilgainiui aplinkinių žemių kunigaikščiai pasidarė karaliaus vasalais*³) ši jungtis inherentiškai yra prisitaikiusi žymėti inkrementinį pokytį, vadinasi, į JK su *pasidaryti* profilį patenka ne tik baigiamoji-pereinamoji, bet (mažiausiai) ir vidurinioji (progresinė) pokyčio fazės. Pastebėtina, kad jungtis *pasidaryti* ingresyvinį pokyčio įvykio aspektą visada reiškia ir esamajame laike, o pokyčio progresyvumas (t. y. progresyvinis jo aspektas) reiškiamas nepriešdėline (imperfektyvine) šios jungties forma. Šia formalia aspekto raiškos dichotomija jungtis *darytis* / *pasidaryti* skiriasi nuo jungčių *tapti* ir *virsti*, kurios dabar dažniausiai jau vartojamos be priešdėlių (būdamos interpretuojamos perfektyviai) ir tik esamajame laike geba dar reikšti progresyvinį pokyčio įvykio

¹ Jungties *tapti*, kaip ir jungties *virsti*, esamojo laiko formos, esant tam palankiam kontekstui, gali žymėti aktualiai besirutuliojantį ingresyvinio pokyčio įvykį (imperfektyvinę jo atkarpa be kulminacijos), arba kitaip – progresyvinį jo aspektą (Mikulskas 2015, 38–40).

² Kaip ir kiti atsitikimo akcionalinio tipo predikatai, jungtis *tapti*, vartojama jai nebūdinguose, pokyčio trukmę pabrėžiančiuose, kontekstuose, gali žymėti vadinamąją „ikivirsminę“ ingresyvinio pokyčio įvykio fazę (Mikulskas 2018, 42–43; Williams Croftas (2012, 62–63) tokiuose kontekstuose įgyjamą atsitikimo predikatų aspektinį profilį siūlo vadinti *nonincremental accomplishment* arba *runup achievement*).

³ Sakinių pavyzdžiai be šaltinių nuorodos yra sukonstruoti autoriaus.

aspektą. Toliau iliustracijai pateikiama po porą sakinių, kurių pirmuosiuose priešdėlinė esamojo laiko forma aiškiai žymi ingresyvinį pokyčio įvykio aspektą, o antruosiuose nepriešdėlinė būtojo laiko forma — progresyvinį tokio įvykio aspektą:

- (3) *Bet staiga toji kančia pasidaro menkut menkutėlė, kai pradedame galvoti apie mums nežinomą fatališką jos gyvenimo paslaptį.* DLKT
- (4) *Keturių puslapių novelė pasidaro ir istorijos, ir žmogaus dramatinio kvintesencija.* DLKT
- (5) *Miegas darėsi vis saldesnis, akys vis sunkesnės, sunkesnės.* DLKT
- (6) *Atkaklus raudonas upelis iš kairiosios šnervės be perstojo tekėjo ir įsiliejęs į raudoną šlaką ant stalo tiško ant grindų, kur pamažėle darėsi didžiulis klanas.* DLKT

Nesuklysimė teigdami, kad jungtis *tapti* geriausiai iš visų trijų čia minėtų dinaminės prigimties jungčių yra pritaikyta (labiausiai sugramatinta) ingresyvinio aspekto raiškai dėl to, kad yra labiausiai iš jų desemantizuota leksema: jos kilmės konstrukcijos dabartinėje kalboje sunkiai beatsekamos.

Su jungčių *tapti*, *virsti* ir *pasidaryti* ingresyvinių formų aspektinėmis vertėmis (galimais turėti aspektiniais profiliais; dėl termino *aspectual profile* žr. Croft 2012, 53–57; 398) dera ir kalbos raidoje nusistovėjusios jų semantinės specifikacijos. Istoriskai semantinę kalbamų jungčių diferenciaciją ingresyvinio aspekto raiškos erdvėje lėmė jų iš kilmės konstrukcijų pavaldėtos reikšmės. Ankstesnėse publikacijose (Mikulskas 2018; Mikulskas 2019) buvo išsamiai aptartos ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos su jungtimis *virsti* ir *tapti*. Atlikus jungties konstrukcijų su šiais veiksmažodžiais sintaksinės ir semantinės distribucijos DLKT kvantitatyvinę analizę, buvo nustatytos jų aspektinės vertės bei semantinės specifikacijos. Kaip rodo senųjų raštų duomenys (Mikulskas 2020, 48–63; 72–75), jau lietuvių kalbos raštijos pradžioje šios dvi jungtys buvo vartojamos joms būdinguose pragmatiniuose ir semantiniuose kontekstuose: tik nedidelėje dalyje kontekstų funkciškai suartėdamos jos daugmaž galėjo pakeisti viena kitą. Panašią tendenciją galima konstatuoti ir dabar: apytikriai tik trylikoje procentų (priklausomai nuo registro) JK tirtose DLKT imtyse viena jungtis be reikšmės nuostolio gali pakeisti kitą (Mikulskas 2018, 46–56). Nors istoriskai susiklosčiusios jungčių *tapti* ir *virsti* semantinės specifikacijos ir galimi turėti jų aspektiniai profiliai lemia iš esmės skirtingą jų semantinę (iš dalies ir sintaksinę) distribuciją kalboje, tačiau palankiuose kontekstuose persiklojančios jų designacijos bei kai kurie jų sintaksinės struktūros bei morfosintaksinio kodavimo bendrumai leidžia manyti, kad JK su šiomis jungtimis yra kalboje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto konstrukcijos dvi atskiros instanciacijos (Mikulskas 2018, 55–56; 58–59). Atitinkamai galima konstatuoti ir kalbos vartotojo sąmonėje egzistuojant bendrą semantinę ingresyvinio aspekto raiškos erdvę.

Šiame straipsnyje, pratęsiant ankstesnio tyrimo temą ir taikant panašią kvantitatyvinę DLKT randamų JK pavyzdžių su veiksmazodžio forma *pasidarė*⁴ sintaksinės ir semantinės distribucijos analizę, siekiama nustatyti, kurią dalį semantinėje ingresyvinio aspekto raiškos erdvėje sau „atsiriekia“ jungties forma *pasidarė*, kiek jos įprastinės designacijos persikloja su jungčių formų (toliau — tiesiog jungčių) *virto* ir *tapo* designacijomis, galėdamos su šiomis jungtimis konkuruoti, o kiek nuo pastarųjų skiriasi. Bet prieš pereidami prie konkretesnių JK su *pasidarė* klausimų aptarimo, pradžioje trumpai prisiminkime, kokie jungčių *virto* ir *tapo* semantinės bei sintaksinės distribucijos skirtumai buvo nustatyti ankstesniajame tyrime (Mikulskas 2018).

Atlikta kontrastinė konstrukcijų su kalbamų jungčių preterito formomis semantinės ir sintaksinės distribucijos DLKT analizė parodė, kad jungtį *virto* paprastai renkamosi įvykusiam radikaliam subjektinio referento pavidalo pokyčiui, persimainymui, arba transformacijai, perteikti. Tokie paprastai esti natūralūs gamtos elementų pokyčiai, veido mimikos persimainymai arba burtų keliu vykstančios individų transformacijos stebuklinėse pasakose. Taip pat jungtis *virto* dažniausiai pasirenkama perteikiant įvykusius jausmų, nuostatų pokyčius ar charakterio persimainymus. Subjektinio referento pokytis, perteikiamas JK su *virto*, kalbėtojo (ar jam atstovaujančio veikėjo) gali būti tik subjektyviai suvokiamas, tačiau dėl to tas pokytis jam nėra mažiau realus, o pats sakinytis laikytinas *de re* teiginiu. Apibendrintai galima konstatuoti, kad jungties *virto* konstrukcijose profiliuojamas subjektinio referento pokytis rutuliojosi natūraliai, savo eiga, transformaciją patiriantis individas jos nekontroliavo ir nėra už jos baigtį atsakingas, pokytis nesuponuoja intencionalios to individo veiklos ir jo rezultatas nebuvo numatomas iš anksto. Šias semantines JK su *virto* specifikacijas taip pat turėtume laikyti paveldėtomis iš atitinkamos slinkties konstrukcijos, kuri reiškia vertikalaus objekto griūtį žemėn praradus pusiausvyrą. Dėl netiesioginės šios kilmės konstrukcijos įtakos (per konceptualią metaforą BLOGAI YRA ŽEMYN; Lakoff, Johnson 2003, 14–19) dalis JK su *virto* dar tebežymi degradavimo linkme vykusį ir / ar neigiamai vertinamą subjektinio referento pokytį, bet dalis konstrukcijų nuo šio paveldėto polinkio yra jau atitrūkusios. Dėl sintaksinės jungties *virto* distribucijos pastebėtina, kad ji sunkiau prisijungia būdvardinius komplementus, kitaip tariant, šis veiksmazodis ribotai vartojamas askriptyvinio tipo JK. Dar rečiau jis vartojamas specifinio tipo JK (Mikulskas 2018, 22–32).

Inkluzyvinėmis JK su *tapo* paprastai perteikiamas toks subjektinio referento pokytis, už kurį jis yra laikomas atsakingas, kurio rezultatą jis planavo ir jo tikslingai siekė arba bent jau noriai tą pokytį priėmė. Jeigu tokių konstrukcijų subjektinis referentas yra tik pasyviai atsakingas už savo pokytį ir pats jo nesukėlė, jį sukėlęs intencionalus agentas ar kitas pokytį lemiantis veiksnys dažnai yra nesunkiai atsekamas iš konteksto. Dalis tokių JK su *tapo* profiliuoja įvykusią subjektinio referento ingresiją į naujas pareigas, į naują rangą ar kitą socialinį statusą. Toks naujajį subjektinio referento statusą steigiantis pokytis dėsningai esti momentinio pobūdžio, dažnai sutampantis su (suponuojamu) tą statusą

⁴ Kaip ir ankstesnėse DLKT JK pavyzdžių analizėse, pasirenkama būtojo laiko trečiojo asmens forma kaip dažniausiai kalboje vartojama (ir geriausiai tekстыne reprezentuota) (Mikulskas 2018, 22–23). Tokios analizės išvados iš esmės galioja ir konstrukcijoms su kitų gramatinių laikų jungties veiksmazodžių formomis (ar su jų bendratimi).

patvirtinančių insignijų individui įteikimu ar kitu performatyviu aktu arba sekantis po (suponuojamo) lemtingo įvykio. Kitais atvejais inkliuzyvinėmis JK su *tapo* perteikiamas įvykęs subjektinio referento pokytis tėra kognityvinė projekcija paties kalbėtojo ar jo nurodomoje kolektyvinėje sąmonėje (vertybiškai orientuotoje mentalinėje sociumo kategorijų erdvėje). Kitaip sakant, tokiuose jungties sakiniuose subjektinio referento ingresija į naująjį statusą yra įvykusi tikrai kognityvinėje plotmėje: individas, jo veiksmi ar koks bendresnis reiškiny *tapo* (kam nors) modeliu, pavyzdžiu, taisykle, tikslu ar priešastimi arba įgijo kitą, kurį nors subjektinio referento reikšmingą aspektą išskiriančią, kognityvinį statusą, kurį žymi atitinkamas abstrakčios reikšmės daiktavardis. Jeigu tam tikrą kognityvinį statusą subjektinis referentas įgijo tik kalbėtojo valia, turime neabejotinai *de dicto* teiginį. Jungtis *tapo* askriptyvinio ar specifikacinio tipų konstrukcijose gali būti vartojama be ribojimų, pagal poreikį.

Nesunku pastebėti, kad jungtis *darytis / pasidaryti*, skirtingai nei kitos anksčiau minėtos aspektinės raiškos dinaminės jungtys (*tapti, virsti, stotis / pastoti* ir *likti*), nėra lokomocinės prigimties: pagrindinė veiksmažodžio *daryti* reikšmė lietuvių kalboje yra ‘gaminti, kurti (ką iš ko)’. JK su *darytis / pasidaryti* lietuvių kalboje pradėtos vartoti palyginti vėlai: senuosiuose raštuose jos fiksuojamos dar tik sporadiškai, o JK su veiksmažodžiais *tapti, stotis / pastoti* ir *pavirsti* juose yra gerai paliudytos. Yra pagrindo manyti, kad JK su *darytis / pasidaryti* antikauzatyvinės derivacijos keliu pradėtos *darytis* iš atitinkamų rezultatinės kulminatyvinės kauzacijos konstrukcijų (toliau — RKKK), pirmiausia iš tokių, kaip (7) ir (8), kurių bendra reikšmė yra ‘kas nors (pa)veikia ką nors taip, kad jis tampa kuo / koku nors kitu’: šių konstrukcijų objektinis referentas yra potencialiai agentyvus individas, kuriam, antikauzatyviniame derivate užimant subjekto poziciją, yra nesunku priskirti intencionalumą ir / ar atsakomybę už patirto pokyčio rezultata, plg.:

- (7) *Ir anis ifchwede karaliaus Sunų po akim ir ušdeia iem Karuną. ir Liudimą, ir padare ghī Karaliumi. BB 2Met 23,10–11 (~ Ir jis pasidarė karaliumi. — R. M.)*
- (8) *O Mieste, kuris tu fawūių kraughī pralieghi, ieib ateitų tawa czešas, ir kuris tu Deiwius tawip darai, kureis tu fawe apbiaurini, fawe kalta padarai to krauiū, kuri tu pralieghi, ir apfibiaurini Deiwemis, kures darai. BB Ez 22,3–4*

Matome, kad pavyzdyje (8) greta tikrosios sangrąžos konstrukcijos *tu Deiwius tawip darai, kureis tu fawe apbiaurini* vartojama tos pašios situacijos parafrazė jau su sangrąžine veiksmažodžio forma *apfibiaurini Deiwemis, kures darai*; panašiai galima parafrazuoti ir kitą čia vartojamą tikrosios sangrąžos konstrukciją *fawe kalta padarai to krauiū, kuri tu pralieghi* ~ *pasidarai kaltas tuo krauju, kurį pralieji*. Kad tokia parafrazė nebūtų savavališka, rodo ir toliau pateikiamas pavyzdys (9):

- (9) *Ir Numirufiop anis ne tur eiti, ir fawe neczištais nedariti. Tiktai ant wieno Tiewo ir Augiwef, Sunauf ir Dukterf, Brolio ir Sefšeref, kuri wiro neturreia gal anis neczištais pafšidariti. BB Ez 44,24–25*

Senuosiuose raštuose fiksuojami pirmieji antikauzatyvinės derivacijos iš RKKK su (*pa*) *daryti* atvejai semantiškai yra menkai tenotolę nuo tikrosios sangražos konstrukcijų, jas sunku dar laikyti visavertėmis jungties konstrukcijomis. Nieko nuostabaus, kad pirmųjų medialinės reikšmės konstrukcijų (JK pirmtakų) subjektiniai referentai buvo agentyvūs, intencionalūs ir / ar bent už savo patirto pokyčio rezultatą atsakingi individai, plg.:

(10) *Ir mileiofi fu wifsais iaunais iaunikaiczais Afsyriaie, ir necziftą pafsidare fu wifsais iu balwonais.* BB Ez 23,7⁵

(11) *Salomonas gentimis pasidare su Pharao.* BB 1Kar 3,1

JK su *darytis* / *pasidaryti* vėlesnis produktyvumo augimas sietinas su jų veiksmožodžio abstraktėjimu ir gebėjimu prisijungti vis naujesnius komplementų leksinius tipus. Šį kalbamo veiksmožodžio prisitaikymo prie jungties funkcijos (t. y. gramatėjimo) procesą tam tikru vėlesniu laikotarpiu galėjo veikti ir analogija su jau esamomis to meto kalboje aspektinių jungčių *tapti*, *stotis* / *pastoti* ir *pavirsti* konstrukcijomis (Mikulskas 2020, 48–75). Ilgainiui, plečiantis jungties *darytis* / *pasidaryti* semantinei distribucijai (designacijų spektro įvairovei), sakinio subjektiniu referentu jau galėjo eiti ne tik agentyvus, intencionalus bei savo pokyčio eigą kontroliuojantis individas. Dabartinėje lietuvių kalboje JK su *darytis* / *pasidaryti* subjektiniais referentais gali eiti (t. y. pokytį patirti) ir metonimiškai su agentyviais, intencionaliais individais siejamos (jų manipuluojamos) kūno dalys arba (tų individų vadovaujamos) įstaigos ar veiklos (plg. (12), (13), (14)) ir netgi inertiški gamtos objektai arba artefaktai (daiktai) (plg. (15), (16)):

(12) *Dabar ji visai susičiaupė, pailgas veidelis pasidarė įprastai piktas.* DLKT

(13) *Nuo to karto ir darbus dalijosi po lygiai, ir motinai, ir tėvui gyvenimas pasidarė daug smagesnis.* DLKT

(14) *Nepaprastai džiaugiuosi, kad pagaliau „sušilo“, pasidarė jautresnė mūsų karinė spauda, kad vėl atgijo, tapo įdomesnis jaunystėje pamėgtas „Karys“, kurį gaudyte gaudė net pradinukai mokiniai.* DLKT

(15) *Nuslopus pramonei, nutekamieji vandenys pasidarė švaresni savaime.* DLKT

(16) *Kirvis pasidarė neapsakomai sunkus, tad įgrūdau jį į arčiausiai pasitaikiusios šiukšlių dėžės nasrus.* DLKT

⁵ Jeigu šio sakinio būdvardyje *necziftą* (*pafsidare*) taškas žymi akuzatyvo, o ne instrumentalio linksnį (plg. pavyzdyje (9) *necziftais* (*pafsidariti*)), čia galimai turime anuomet naujai besirandančią antikauzatyvinę konstrukciją su tebeišlaikytu kilmės konstrukcijos — RKKK — morfosintaksinio kodavimo pėdsaku: pastarojoje konstrukcijoje komplementatyvo būdvardis BB dažniau (nors ne visada, plg. pavyzdyje (9) *fawe necziftais nedariti*); išsamiau apie tai žr. Mikulskas 2020, 45) derinamas su objekto vardažodžiu, taigi turi akuzatyvo linksnį. Taip aiškinant, pavyzdyje (10) sangražinį veiksmožodį *pafsidare* komplementuojantis būdvardis *necziftą* yra tarsi derinamas su sakinio sintaksėje jau nebesamu *fawe*. Apie kilmės konstrukcijos morfosintaksinio kodavimo pėdsaką tebeišlaikiusią naujai besirandančią antikauzatyvinę konstrukciją su tuo pačiu veiksmožodžiu (*daryties*) senuosiuose latvių kalbos tekstuose žr. Holvoet ir kt. 2020, 383.

Kaip rodo JK su *darytis / pasidaryti* ir atitinkamų egzistencinių konstrukcijų (toliau — EK) glaudi koegzistencija kalboje, negyvi subjektiniai referentai į pirmąsias iš antrųjų galėjo ir tebegali būti įtraukiami per abiem konstrukcijų tipams būdingą subjekto raiškos alternaciją (Mikulskas 2020, 20–21; 78), plg.:

(17) *Ar kad, kepdams ką gardžiai, pas kaminą sėdi, / Tai tav iš drūtų minkšti pasidaro kąsniai.* K. Donel (Žr 214–215)

(18) *Iš jos [iš dėmės ant akmenuko, kaip mums paskui papasakojo Rijus] pasidarė uola, o iš jos ašarų pasidarė upelis, kuris teka ir dabar.* DLKT

Šių pavyzdžių EK reiškiami vadinamieji šaltinio (*source*; (S)) argumentai nurodo į galimą alternaciją su atitinkamomis JK, plg.: *Tai tau iš drūtų minkšti pasidaro kąsniai* vs. *Drūti kąsniai pasidaro minkšti*; *Iš dėmės ant akmenuko pasidarė uola* vs. *Dėmė ant akmenuko pasidarė uola*.

Vis dėlto net ir vartojama su negyvais, inertiškais subjektiniais referentais jungtis *darytis / pasidaryti* dar tebeturi išlaikusi savo paveldėtosios reikšmės pėdsaką (*backward pull*; Traugott 2008, 34), kurio esmę sudaro agentyvaus, intencionalaus bei savo patiriamą pokytį kontroliuojančio ir / ar bent už jo rezultatą atsakingo subjektinio referento presupozicija. Kaip matysime toliau, negyvi, inertiški subjektiniai referentai per kognityvinę subjektifikacijos operaciją yra neišvengiamai suvokiami (ir traktuojami) kaip tam tikra prasme agentyvūs, intencionalūs ir / ar bent atsakingi už savo patiriamo pokyčio rezultatą. Šis paveldėtosios reikšmės pėdsakas, regis, ir sudaro jungties *darytis / pasidaryti* semantinį savitumą ir skirtumą, lyginant ją su jungtimi *tapti*, kuri, būdama beveik galutinai atitrūkusi nuo savo ištakų, semantinių reikalavimų saviems subjekciniams referentams neprimeta. Šie semantiniai kalbamų jungčių skirtumai išsamiai aptariami atitinkamuose straipsnio poskyriuose.

Dėl minėtos skirtingos jungties *pasidaryti* prigimties kyla klausimas, ar ji priklauso tai pačiai semantinei ingresyvinio aspekto raiškos erdvei kaip ir jungtys *tapti* bei *virsti*. Kitaip tariant, ar JK su *pasidaryti* yra dar viena kalboje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos instanciacija greta jau aptartų JK su *tapti* ir *virsti*? Kad kalbama jungties *pasidaryti* konstrukcija tokia būtų laikoma, mažų mažiausiai reikia, jog tam tikruose palankiuose kontekstuose jos designacijos persiklotų su kitų dviejų konstrukcijų designacijomis. Toliau straipsnyje tokių persiklojimų galimybės ištiriamos empiriškai. Tačiau jau įžangoje galima pasakyti, kad pozityviai atsakyti į keliamą klausimą empirinio pagrindo esama. Per *Google* paiešką Internetė nesunku rasti JK pavyzdžių, kuriuose sinonimiškai gali būti vartojamos visos trys kalbamos jungtys, plg.:

(19) „Netikėtas“ Putino kortežo sustojimas tapo pajuokos objektu: gal jie visi ant kelių atsiklaupę? (Int)

(20) Seksualiausia pasaulyje vadinama orų mergaitė virto pajuokos objektu. (Int)

(21) VSD pasidarė pajuokos objektu. (Int)

Atidžiai pasižiūrėję iš šiuos pavyzdžius matome, kad visų trijų ingresyvinio aspekto jungčių galimybę būti pavartotomis iš esmės tame pačiame kontekste pagrindžia jų semantines specifikacijas siejantys Ludwigo Wittgensteino (1958) *giminės panašumų struktūros* ryšiai. Šiaip jau toks kaip pavyzdyje (19) subjektinio referento pokytis, kuris tėra kalbėtojo daroma kognityvinė projekcija vertybiškai orientuotoje mentalinėje sociumo kategorijų erdvėje, yra JK su *tapti* designacijų prerogatyva (Mikulskas 2018, 44–45). JK su *virsti* inherentiškai žymi neigiamą subjektinio referento pokytį: kadangi predikatyvo vardažodis *pajuokos objektas* savaip fiksuoja tokio pokyčio rezultatą, todėl ir ši jungtis čia gali būti vartojama. JK su *pasidaryti* inherentiškai pabrėžia subjektinio referento atsakomybę už savo patiriamą pokytį (čia — neigiamą vertinimą), ir ši semantinė specifikacija jas sieja su jungties *tapti* konstrukcijomis, kurios turi panašią implikaciją (ibid., 44), tad pavyzdyje (21) sinonimiškai gali būti vartojama ir jungtis *tapo*, jeigu tik ignoruojama įvykusio pokyčio trukmė, plg. *VSD tapo pajuokos objektu*. Kadangi tiek jungtis *virsti*, tiek ir jungtis *pasidaryti* žymi inkrementinio pobūdžio vyksmą, pirmoji taip pat gali pakeisti antrąją pavyzdyje (21), žinoma, jeigu tik platesnis kontekstas leidžia šiame sakinyje VSD laikyti aplinkybių auka, mat, kaip atsimename, jungtis *virsti* presuponuoja savo pokyčio eigos nekontroliuojantį subjektinį referentą.

Panašių pavyzdžių, kuriuose jungtį *pasidaryti* be žymesnio reikšmės nuostolio gali pakeisti jungtis *tapti* ar *virsti* arba atvirkščiai, nesunku rasti ir DLKT, plg.:

- (22) *Šventasis Raštas sako, kad Dievas įkvėpė į jo veidą gyvybės kvapą, ir žmogus pasidarė (~ tapo — R. M.) gyva būtybė. DLKT*
- (23) *Greit jai visai nebeskaudėjo. Ir jie ėmė žaisti drauge. Nuo to karto jie pasidarė (~ tapo — R. M.) geri draugai. DLKT*
- (24) *Styvas nuolatos girdėdavo patyčias. Jo aršus būdas nepadėdavo, atvirkščiai — pagausindavo užgauliojimus. Berniukas tapo (~ pasidarė — R. M.) „storaodis“ patyčioms ir įžūlus. DLKT*
- (25) *Liga jau buvo atėmusi jam žmoną ir dukrą, nes Deikus pasidarė (~ virto — R. M.) „nebe vyras“. DLKT*

Analizuojant kalbamų ingresyvinio aspekto jungčių preterito formų vartosenos kontekstus DLKT gana greitai tampa aišku, kad jungtys *pasidarė* ir *tapo* viena kitą pakeisti gali gerokai dažniau nei jungtys *pasidarė* ir *virto*, o jungtys *tapo* ir *virto* pagal tarpusavio sukeičiamumo galimybę užima tarpinę poziciją. Šią kalbamų jungčių tarpusavio sukeičiamumo galimybės skalę nesunku paaiškinti. Dėl paveldėtosios reikšmės pėdsako jungtis *pasidarė* presuponuoja agentyvų, intencionalų, savo patiriamą pokytį kontroliavusį ir / ar bent už jo rezultatą atsakingą subjektinį referentą. Apie tokio pobūdžio subjektinio referento presupoziciją sunku būtų kalbėti jungties *tapo* atveju, mat jos paveldėtosios reikšmės pėdsakas kalboje dabar beveik jau pamestas, tačiau ši jungtis dažnai vartojama kontekstuose, kuriuose minėtų savybių subjekciniai referentai yra savaiame suprantami. O jungtis *virto*, atvirkščiai, dėl paveldėtosios reikšmės pėdsako presuponuoja neagentyvų,

neintencionalų, savo pokyčio eigos nekontroliavusių ir už jo baigtį neatsakingą subjektinį referentą. Iš to, kas pasakyta, turėtų būti aišku, kodėl siekiant nustatyti jungties *pasidarė* semantines specifikacijas bei aspektinę vertę, straipsnyje pasirenkama lyginti jos ir jungties *tapo* sintaksinę bei semantinę distribuciją įvairiuose DLKT registruose. Kontrastinė jungčių formų *pasidarė* ir *tapo* distribucijos analizė ne tik padeda išryškinti pirmosios jungties designacijų polinkius, bet ir leidžia tuos polinkius patikslinti jau anksčiau ištirtos antrosios jungties vartosenoje.

Toliau straipsnyje iš eilės analizuojama ir aptariama jungčių *pasidarė* ir *tapo* sintaksinė (atitinkamai, poskyriuose 2.1. ir 2.2.) bei semantinė (atitinkamai, poskyriuose 3.1. ir 3.2.) distribucija fiksuotose DLKT skirtingų registrų imtyse, gauti abiejų jungčių distribucijos rezultatai tarpusavyje lyginami. Kontrastine sintaksinės distribucijos analize siekiama nustatyti kalbamų jungčių vartojimo askriptyvinėse, inkliuzyvinėse ir specifikacinėse konstrukcijose tendencijas ir proporcijas. Pagaliau tirtų DLKT imčių ribose suskaičiavus abiejų kalbamų jungčių galimus turėti leksinius komplementų tipus, daromos atsargios išvados apie atitinkamų JK (atskirų jų tipų) produktyvumą, ir tarpusavio konkurencijos galimybes dabartinėje lietuvių kalboje. Atliekant kontrastinę jungčių *pasidarė* vs. *tapo* semantinės distribucijos analizę (atitinkamai, poskyriuose 3.1.1.–3.1.4. ir 3.2.), pirmiausia siekiama apibrėžti jų galimus turėti aspektinius profilius ir juos atitinkančias semantines specifikacijas. Poskyriuose 3.1.5. ir 3.2.1. kvantitatyviniu metodu nustatomi šių jungčių polinkiai rinktis gyvus, agentyvius, intencionalius vs. negyvus, inertiškus subjektyvius referentus bei aptariamą išryškėjusių polinkių priežastys. Šios analizės rezultatai apibendrinami poskyryje 3.3. Skyriuje 4 nustatomas jungčių *pasidarė* ir *tapo* galimo tarpusavio sukeičiamumo mastas (poskyryje 4.1. nustatomas galimo *pasidarė* > *tapo*, o poskyryje 4.2. — galimo *tapo* > *pasidarė* mastas). Kalbamų jungčių galimo tarpusavio sukeičiamumo mastas skaičiuojamas griežtai laikantis semantinio ekvivalentiškumo kriterijaus, pagal kurį viena jungtis gali keisti kitą tik tuomet, kai alternatyvus pasirinkimas iš esmės nekeičia visos konstrukcijos reikšmės. Taip pat atsižvelgiama ir į (tirtų DLKT imčių ribose) nustatytus abiejų jungčių konstrukcijų (bei atskirų jų klasifikacinių tipų) produktyvumo indeksus. Šiose poskyriuose gauti rezultatai leidžia poskyryje 4.3. JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* pateikti, kaip kalboje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos dvi atskiras instanciacijas. Tokiam pateikimui pasitelkiamos Konstrukcijų gramatikoje įprastos schemas, kurių pagrindą, kaip ir Kognityvinėje gramatikoje, sudaro kalbinės raiškos vienetų *dvipusiškumas*. Pabaigoje, atsižvelgus į anksčiau empiriškai ištirtas jungčių *virto* ir *tapo* tarpusavio sukeičiamumo galimybes (Mikulskas 2018, 53–56), pateikiama dar viena tokio pobūdžio schema, kurioje visų trijų jungčių konstrukcijos vaizduojamos kaip atskiros bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos instanciacijos. Pagaliau skyriuje 5 pateikiamos straipsnio išvados.

2. Jungčių *pasidarė* vs. *tapo* sintaksinė distribucija DLKT

Šiame skyriuje DLKT duomenų pagrindu iš eilės yra ištiriami ingresyvinio aspekto jungčių *pasidarė* ir *tapo* vartojimo askriptyvinėse, inkliuzyvinėse ir specifikacinėse konstruk-

cijose polinkiai bei proporcijos. Tyrimo rezultatai patogesniai palyginimui pabaigoje apibendrinami lentelėse. Tiek sintaksinės, tiek ir semantinės kalbamų jungčių distribucijos kontrastiniam tyrimui naudota trijų rašytinių registrų — grožinės literatūros, negrožinės literatūros ir publicistikos⁶ — po 100 vienkartinės imties („bėgančių“) eilučių su viena (kartais keliomis) jungčių *pasidarė* ir *tapo* konstrukcijomis. Tyrimui imtas maksimalus eilutės ilgis — 300 simbolių (platesnis semantinis kontekstas ypač svarbus semantinės kalbamų jungčių distribucijos nustatymui). Skaičiuojant 100 vienos ar kitos jungties pavartojimo atvejų pakeliui buvo atmetami sakiniai, kuriuose kalbami veiksmažodžiai turi originalią reikšmę (*Namie jis pasidarė stiprų organinį gėrimą ir nusprendė išsimaudyti vonioje*. DLKT), homonimijos atvejai (*Ankstesnieji mūsų šeimininkai Maskvos žydai kartą apsilankė Luko dirbtuvėje, nes buvo girdėję, kad jis tapo paveikslus Senojo Testamento, arba Toros, temomis — gal pavyktų kokią išsirinkti*. DLKT), perifrastinės konstrukcijos, kuriose forma *tapo* atlieka pagalbinio veiksmažodžio funkciją⁷ (*Kadaise plikavusios sienos tapo apkabinėtos Kremliaus vyrų portretais ir įvairiais stendais, viršuje — apjuostos ugningais šūkiiais*. DLKT), egzistencinės ir joms artimos atsitikimo konstrukcijos (*Kieme pasidarė taip tylu, kad girdėjosi, kaip zyzia uodai*. DLKT; *Klebonui Viktorui pasidarė negera nuo Evaldo žvilgsnio*. DLKT; *Kas jums visiems pasidarė? Argi kitaip jūs nemokat prieiti prie moters?* DLKT; *Magas išgėrė gurkšnį džino. Akyse tapo šviesu*. DLKT; *Iš galvos, iš skilusio sklidino vandens ąsočio, ištekėjo visos mintys, abejonės, samprotavimai, tapo pasakiškai lengva, gera ir ramu*. DLKT). Taip pat nebuvo skaičiuojamos tos *pasidarė* ir *tapo* konstrukcijos, kurių subjektyviu referentu eina bendratis (*Bet po trumpo atokvėpio eiti pasidarė dar sunkiau, ir Emilija nugrimzdo į beprasmius senatvės keiksnojumus*. DLKT; *Netrukus jie užtiko nedidelę nuošalią įlankėlę, apaugusią medžiais, kur ir nusprendė sulaukti ryto: toliau keliauti naktį tapo beprasmiška*. DLKT). Tokius sakinius galima būtų laikyti jungties konstrukcijomis, kurių predikatyviniai būdvardžiai numanomuoju būdu — bevarde gimine — derinami su subjekto poziciją užimančia bendratimi. Tačiau jie gali būti analizuojami ir kaip atvirkštinės žodžių tvarkos EK. Reikalas tas, kad DLKT randamas nemažai EK su *pasidarė* ir *tapo*, kurių bevarde būdvardžio gimine reiškiamas subjektas toliau patikslinamas (specifikuojamas) redukuotu bendraties sakiniu, plg.:

(26) *Galų gale pasidarė nebeįmanoma kęsti tą nebylų šauksmą nieko nedarant*. DLKT

(27) *Tapo neįmanoma [laiškų] prisistatyti į artimiausią kontrolės postą ir patekti kaiman*. DLKT

Pavyzdžiui, sakinį (26) galime analizuoti kaip EK, kurios naujai atsiradusią būseną, reiškiamą bevardės giminės būdvardžio *nebeįmanoma* patikslina (specifikuoja) redukuotas bendraties komplemento sakiny (Ø *pro*) *kęsti tą nebylų šauksmą nieko nedarant*. Tačiau kaip analizuoti atvirkštinės tvarkos sakinį (*Galų gale*) *kęsti tą nebylų šauksmą nieko nedarant pasidarė nebeįmanoma*? Jį galime analizuoti kaip žymėtosios aktualiosios

⁶ Administracinės literatūros ir sakininės kalbos pavyzdžių su kalbamomis jungties formomis DLKT nepakan-ka, tyrimui jie nebuvo pasitelkti.

⁷ Ši funkcija yra nebūdinga veiksmažodžiui *pasidaryti*.

skaidos pirmojo sakinio variantą (su iškeltiniu bendraties komplemento sakiniu) — tuomet sakiny s tebe laikomas EK. Arba šį sakinį galime analizuoti kaip JK, kurioje subjekto poziciją užima bendraties sakiny *kęsti tą nebylų šauksmą nieko nedarant*. Dėl galimos dvejopos sakinių su bendraties subjektais interpretacijos atsisakyta juos įtraukti į tiriamas DLKT jungties konstrukcijų imtis, jų vietoje pasirenkant konstrukcijas su įprastiniais daiktavardžio subjektais.

2.1. Jungties *pasidarė* sintaksinė distribucija DLKT

Renkant JK su *pasidarė* pavyzdžius iš DLKT, pakeliui teko atmesti stebėtinais daug, palyginti su tirtomis atitinkamomis JK su *tapo* tekstyno imtimis (žr. poskyryje 2.2.), EK su šiuo veiksmažodžiu. Taip grožinės literatūros registre vienkartinės imties 100 jungties *pasidarė* konstrukcijų tenka net 115 EK, negrožinės literatūros registre 100 JK su *pasidarė* — 36 EK, publicistikos registre 100 JK su *pasidarė* — 62 EK su šiuo veiksmažodžiu. Taigi vidutiniškai 100 visų trijų tirtų tekstyno registrų JK su *pasidarė* tenka 71,3 EK su *pasidarė*. Toliau pateikiama keletas būdingų EK su *pasidarė* pavyzdžių:

- (28) *Mokytojau, čia tą žodį buvau užbraukusi, nes pasidarė gėda, bet atsikvėpiau ir vėl jį užrašysiu, noriu būti atvira ir Jums, ir sau.* DLKT
- (29) *O taip ilgai, beveik šešis mėnesius, buvo nuostabu. Bet kai jau pasidarė bjauru, rodos, bjauriau ir būti negalėjo.* DLKT
- (30) *Jam pasidarė liūdna — pasivadinusioji Brenda jam patiko.* DLKT
- (31) *Kažkas pasidarė šešėliams prie durų. Jis nesuprato, kieno jie.* DLKT

To paties veiksmažodžio EK ir JK koegzistencija kalboje yra įprastas dalykas. Prisimintina, kad abiejų tipų konstrukcijos yra susijusios ontologiškai, etimologiškai ir struktūriškai, kaip dalis su visuma (Mikulskas 2019, 11–17). Kalboje glaudžiai koegzistuojamos abiejų tipų konstrukcijos neabejotinai veikė viena kitos raidą (Mikulskas 2020, 20–26) ir ne tik per įžangoje minėtą subjekto raiškos alternaciją. Askriptyvinių JK su *pasidarė* gausa tirtose imtyse, palyginti su atitinkamomis JK su *tapo*, perša mintį, kad bent kai kurios konstrukcijos galėjo būti pasidarytos iš EK su atitinkamais bevardės giminės būdvardžiais, įvardijančiais kokybinės būsenos atsiradimą — šio tipo EK su *pasidarė* tirtose imtyse yra absoliuti dauguma, o su daiktavardinių referentų iškilimu ar atsiradimu tikrovėje siejamų (tokių, kaip *Žemė prarado gebėjimą sulaikyti šilumą. Visur pasidarė savotiška Antarktida.* DLKT) tėra vienas kitas atvejis, plg.:

- (32) *Po kiek laiko šuo atsistojo, lyžtelėjo Kajui ranką ir vėl atsigulė, tik jau kiek atokiau. Lyg sakytų: man jau laikas pailsėti. Kajui vėl pasidarė liūdna.* DLKT ~ *Kajus pasidarė liūdnas.* — R. M.
- (33) *Tvanku ir ankšta pasidarė kabinete, tarsi artintųsi baisi audra.* DLKT ~ *Kabinetas pasidarė tvankus ir ankštas.* — R. M.

Prisijungdama būdvardinį komplementą (predikatyvą) jungtis *pasidaryti*, kaip ir visos kitos jungtys, sudaro askriptyvinę JK: bendrai imant, tokio tipo konstrukcijoje predikatyvo būdvardžiu subjektiniam referentui priskiriamas tam tikras požymis. Konstrukcija, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *pasidarė*, teigiama, kad subjektinis referentas (kurį laiką laipsniškai kitęs) tam tikru momentu ėmė egzistuoti kaip predikatyvo būdvardžiu reiškiamo (kokybiškai naujo) požymio turėtojas. Toliau pateikiami keli būdingi askriptyvinių JK su *pasidarė*, randamų DLKT, pavyzdžiai:

- (34) *Jos vyras pasidarė didelis, kai tik pasistatė namus. — Na, žinoma, namas metru ilgesnis kaip mūs visų.* DLKT
- (35) *Kiekvieną atliekamą valandėlę jis išsitraukdavo peilį, galąstuvą ir vis galando. Plienas pasidarė aštrus kaip skustuvas.* DLKT
- (36) *Ypač pakilo J. Mikėno piešinio kultūra — piešinys pasidarė labai dekoratyvus, apibendrintas, lakoniškas ir tikslus, kokio ir reikia tokiam monumentaliam menui, kaip freska, mozaika.* DLKT
- (37) *Tais metais Kaune susidegino R. Kalanta, po numalšintų neramumų kolaborantai pasidarė perdėtai atsargūs.* DLKT

Iš visos tirtos 300 JK su *pasidarė* imties 230 (76,7 proc.) konstrukcijų yra askriptyvinio tipo.

Prisijungdama daiktavardinį komplementą (predikatyvą) jungtis *pasidaryti*, kaip ir visos kitos jungtys, sudaro inkliuzyvinę JK: bendrai imant, tokioje konstrukcijoje per subjektinio referento ir predikatyvo daiktavardžio laisvai pasirenkamo referento (tipo atstovo) tapatumo teigimą subjektinis referentas įtraukiamas į platesnę predikatyvo daiktavardžiu įvardijamų vienarūšių referentų klasę. Konstrukcija, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *pasidarė*, teigiama, kad subjektinis referentas (kurį laiką laipsniškai kitęs) tam tikru momentu ėmė egzistuoti kaip predikatyvo daiktavardžiu įvardijamos (naujos) individų, objektų ar reiškinių klasės atstovas. Toliau pateikiami keli būdingi inkliuzyvinių JK su *pasidarė*, randamų DLKT, pavyzdžiai:

- (38) *Mūsų turčiai, pasakysi man, dar baisesni cinikai. Ne visiškai, cinikais jie pasidarė dar skursdami ir grieždami iš piktumo dantimis, o ir jų turtai gana reliatyvūs.* DLKT
- (39) *Bet mūsų tėvelis, kurį žmonės rado kanapėse ir pavadino Pilypu Kanapiniu, išaugo ir pasidarė labai gražus vyras, — buvo sakoma Eglės ir Sigito istorijoj.* DLKT
- (40) *Samdiniai pasidarė įprastas reiškiny Prūsijoje; jie tapo būtinai.* DLKT
- (41) *Autorius, parašęs kelis solidžius istorijos veikalus, pasidarė produktyviausias XIX šimtmečio istorinių romanų kūrėjas.* DLKT

Iš visos tirtos 300 JK su *pasidarė* imties 57 (19 proc.) konstrukcijos yra inkliuzyvinio tipo.

Specifikacinių JK paskirtis yra semantiškai patikslinti, arba specifikuoti, presuponuojamą unikalų teminę frazė apibrėžiamo vaidmens atlikėją. Grynai techniškai, toks specifikuojimas vyksta per to presuponuojamo unikalios ir realios vaidmens atlikėjų ekvivalenciją. Ontologiškai specifikuojamos JK galima būtų laikyti ekvivalencinės predikacijos atmaina (ekvivalencinių konstrukcijų potipiu). Tačiau dėl svarių struktūrinių argumentų yra paranku jas analizuoti, greta asakriptyvinių ir inkliuzyvinių konstrukcijų, kaip atskirą JK tipą. Apibrėžiamuoju specifikuojamos JK požymiu laikytina jos fiksuota informacinė struktūra: nepriklausomai nuo aktualiosios skaidos pragmatikai paklūstančios žodžių tvarkos sakinyje, vaidmens apibrėžtumą turintis vardažodis visada yra sakinio tema, o to vaidmens atlikėją įvardijantis unikalios apibrėžtas vardažodis (specifikatorius) — jo rema. Nežymėtos žodžių tvarkos atveju preverbinis vardažodis specifikuojamoje konstrukcijoje turi vaidmens apibrėžtumą, t. y. apibrėžia vaidmenį vienintelio referento, kurio egzistencija presuponuojama iš konteksto; postverbinis vardažodis tokioje konstrukcijoje dažnu atveju yra unikalios apibrėžtas — jo referentas ir yra tas vienintelis preverbiniu vardažodžiu apibrėžto vaidmens atlikėjas (specifikatorius). Kitais atvejais apibrėžto vaidmens atlikėjas gali būti inkliuzyviai (kitaip — maksimaliai) apibrėžtas, kai specifikuojamomis konstrukcijose eina *tipo apibrėžtumą* (apie sąvoką plačiau žr. Mikulskas 2006, 52–54) teturintis vardažodis. Lietuvių kalboje kalbamos konstrukcijos specifikuojamos yra ir sakinio subjektas (Mikulskas 2014, 73–77). Specifikuojamoje konstrukcijoje, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *pasidarė*, teigiama, kad subjekto referentas (kurį laiką laipsniškai kitęs) tam tikru momentu (dažnai ne be savo paties tikslinės pastangos) ėmė egzistuoti kaip presuponuojamas unikalios (ar inkliuzyvus) apibrėžto vaidmens atlikėjas. Toliau pateikiami keli būdingi specifikuojamųjų JK su *pasidarė*, randamų DLKT, pavyzdžiai:

- (42) *Ilgainiui nuolatinis namų gyventojas pasidarė vyras, o moteris ištekėdama turėjo juos palikti.* DLKT
- (43) *Pagrindiniu romaninės architektūros elementu pasidarė pusapskritė arka.* DLKT
- (44) *Iš pradžių čia mano artimiausiu bičiuliu pasidarė Pranas Masilionis, besimokąs jau aštuntoje klasėje.* DLKT
- (45) *Partinės rietenos daug ko griebdavosi, kad tik pataikautų saviesiems, ir tautininkais pasidarė daug norinčių įstoti į pelningas vietas.* DLKT

Šie pavyzdžiai su dviem vardažodžiais, kurių vienam yra būdingas vaidmens, kitam — unikalios referento, plg. (44), arba tipo, plg. (42), (43), (45), apibrėžtumas, reprezentuoja tipines specifikuojamas konstrukcijas. Tirtose imtyse rastos penkios tokios konstrukcijos.

Tirtose DLKT imtyse pasitaikė rasti ir netipinių specifikuojamųjų JK su *pasidarė*. Jų ypatumą sudaro tai, kad vietoje presuponuojamo unikalios atlikėjo vaidmenį apibrėžiančio daiktavardžio sakinio temoje čia randame savaip tą pačią funkciją atliekantį būdvardį: tokioje konstrukcijoje būdvardžio teikiamos deskripcijos presuponuojamą (ją tenkinantį) referentą paprastai specifikuoja tipo, bet ne unikalios jo atstovo, apibrėžtumą teturintis vardažodis, plg.:

- (46) *Muzikai pasidarė nebereikalingas gyvas atlikėjas; garsus tapo įmanoma išgauti ir be kūno pagalbos.* DLKT
- (47) *Vėl pasidarė madingas klasikinis trikampis frontonas ir peristilis.* DLKT
- (48) *Tarptautinė diabeto federacija turi ypatingą priežastį švęsti šią dieną 1996 metais: sukako 75 metai, kai pasidarė įmanomas gyvenimas tų žmonių, kuriems reikalingas insulinas.* DLKT

Nesunku matyti, kad formaliai šios konstrukcijos yra atitinkamų askriptyvinių konstrukcijų atvirkščiniai („invertuotos“ žodžių tvarkos) atitikmenys. Dėl to, kuo jas laikyti — ar netipinėmis specifikuojančiomis konstrukcijomis, ar žymėtos aktualiosios skaidos askriptyvinėmis konstrukcijomis — priklauso nuo (dažnai tik iš platesnio konteksto implikuojamo) prasminio kirčio. Tokių netipinių specifikuojančių JK su *pasidarė* tirtoje imtyje rastos aštuonios.

Taigi iš visos tirtos 300 JK su *pasidarė* imties 13 (4,3 proc.) konstrukcijų yra specifikuojančio tipo (5 tipinės ir 8 netipinės).

Toliau 1 lentelėje pateikiamas JK su *pasidarė* klasifikacinių tipų pasiskirstymas atskiruose DLKT registruose (100 vienkartinės imties JK) ir visoje tirtoje imtyje (300 JK):

1 lentelė. JK su *pasidarė* klasifikacinių tipų pasiskirstymas atskiruose DLKT registruose

Registrai	Askriptyvinės JK	Inkliuzyvinės JK	Specifikacinės JK
Grožinė literatūra	84 (84 %)	16 (16 %)	--
Negrožinė literatūra	72 (72 %)	21 (21 %)	7 (7 %)
Publicistika	74 (74 %)	20 (20 %)	6 (6 %)
Visoje imtyje	230 (76,7 %)	57 (19 %)	13 (4,3 %)

Sunku nepastebėti fakto, kad askriptyvinio tipo JK su *pasidarė* tirtoje DLKT imtyje rasta keturis kartus daugiau negu inkliuzyvinio tipo JK su šiuo veiksmažodžiu. Kaip matysime toliau, tai yra bene pats ryškiausias kalbamos konstrukcijos sintaksinės distribucijos skirtumas, lyginant ją šiuo atžvilgiu su jungties *tapo* konstrukcija. Faktas, kad askriptyvinės JK su *pasidarė* dabartinėje (rašytinėje) kalboje vartojamos gerokai dažniau negu atitinkamos inkliuzyvinės, koreliuoja su anksčiau atlikto istorinio tyrimo rezultatais: tirtoje Bretkūno Biblijos vertimo imtyje (11 Senojo Testamento knygu) randami pavieniai RKKK su *(pa)daryti* antikauzatyviniai derivatai yra būtent askriptyvinių JK su *darytis / pasidaryti* pirmtakai (Mikulskas 2020, 17–18; 46). Tačiau tvirčiau ką nors pasakyti dėl šios koreliacijos galima tik pasitelkus *Senosios lietuvių kalbos tekstyno*, kada jį turėsime, duomenis.

Panašų sintaksinės distribucijos skirtumą rodo ir tirtoje tekstyno imtyje paskaičiuoti atskirų JK su *pasidarė* klasifikacinių atmainų tipų dažnumai ir hapaksai (tik vieną kartą

užfiksuoti tipai). Kadangi tyrimui buvo imamos maksimalaus ilgio (300 simbolių) vienkartinės imties eilutės, jose dažnai pasitaikė rasti ne vieną koordinuotų JK ar vienarūšių jungties komplementų jose atvejį. Tokia duomenų tirtose tekstyno imtyse dispozicija leidžia gerokai praplėsti kvantitatyvinį tyrimą, į skaičiavimus įtraukiant ne tik gausesnį JK pavartojimo atvejų toje imtyje kiekį, bet ir visą spektrą jungties komplementų leksinių tipų, kurių įvairovė (tipų dažnumas, priešinant jį atvejų dažnumui), kaip žinome, yra vienas iš atitinkamų JK produktyvumo rodiklių (Barðdal 2008, 19–27; Petrė, 2012, 33; Mikulskas 2018, 13; Mikulskas 2020, 35–36). Taigi komplementų leksinių tipų dažnumas (reprezentuojantis atitinkamų JK tipų dažnumą) gaunamas iš visų tirtose imtyje rastų jungties komplementų atėmus pasikartojančius to paties leksinio tipo atvejus. Toliau pateikiami keli iliustraciniai DLKT tirtos vienkartinės imties eilučių pavyzdžiai, kuriuose vartojamas ne vienas jungties *pasidarė* komplementas, arba net kelios koordinuotos JK:

- (49) *Kraštas aplinkui pasidarė niūrus ir nuskurdęs, nors kitados, kaip jiems sakė Torinas, jo būta gyvo ir žalio.* DLKT
- (50) *Jis tapo malonus, kiekvienam rasdavo gerą žodį ir gražų veršienos inkstuką, išpjovos pasidarė visos kaip viena, skrandžiai balti kaip sniegas, tarsi tiesiai iš skalbyklos.* DLKT
- (51) *Kad mano dėka kalbanti moteris pasidarė žavus ir natūralus reiškiny, dieviška muzika, vizijos įsikūnijimas.* DLKT
- (52) *Jo vadovaujamas muziejus pasidarė ne tik moderni estetinės kultūros institucija, bet ir dinamiškas mokslinių tyrinėjimų židinys.* DLKT

Specifikacinių konstrukcijų tipų atstovais buvo laikyti specifikuotiną vaidmens atlikėją (tipiniu atveju) ar požymio turėtoją (netipiniu atveju) presuponuojantys jų teminiai dėmenys, atitinkamai, daiktavardžiai ir būdvardžiai. Atvirkštinuose šių konstrukcijų atitikmenyse, atitinkamai, inkliuzyvinėse ir askriptyvinėse konstrukcijose, šios leksemos užimtų jungties komplemento poziciją. Tai turint galvoje, specifikaicinių konstrukcijų tipai skaičiuojant papildė inkliuzyvinių ir askriptyvinių konstrukcijų tipų įvairovę. Taip, skaičiuojant skirtingų JK su *pasidarė* klasifikacinių atmainų tipų dažnumus, buvo laikoma, kad, pavyzdžiui, sakinyje (53) daiktavardinis dėmuo (*jo gyvenimo*) *aistra*, atstovaudamas specifikaicinės konstrukcijos tipui, kartu atstovauja ir atitinkamos inkliuzyvinės konstrukcijos tipui, o sakinyje (54) būdvardinis dėmuo (*daug*) *aktualesnis*, atstovaudamas (netipinės) specifikaicinės konstrukcijos tipui, kartu atstovauja ir atitinkamos askriptyvinės konstrukcijos tipui:

- (53) *Jo gyvenimo aistra pasidarė medžioklė ir kitos puikios moterys.* DLKT ~ *Medžioklė ir kitos puikios moterys pasidarė jo gyvenimo aistra.* — R. M.
- (54) *Daug aktualesnis pasidarė privačių asmenų, besidominčių ir remiančių profesionalųjį meną, skaičius, jų galimybės būti mecenatais.* DLKT ~ *Privačių asmenų, besidominčių ir remiančių profesionalųjį meną, skaičius, jų galimybės būti mecenatais pasidarė daug aktualesni.* — R. M.

Visoje tirtoje 300 JK su *pasidarė* imtyje rasti 67 daiktavardinių šios jungties komplementų atvejai, iš kurių atėmę 11 pasikartojančių atvejų turime 56 inkliuzyvinius ir atitinkamus specifikačius konstrukcijų tipus; hapaksai šiame skaičiuje sudaro 46 atvejus, arba 82,1 proc. Šioje imtyje rasta 290 būdvardinių jungties *pasidarė* komplementų atvejų, iš kurių atėmę 91 pasikartojančių atvejį turime 199 askriptyvinių ir atitinkamų specifikačių šios jungties konstrukcijų tipus; hapaksai šiame skaičiuje sudaro 146 atvejus, arba 73,4 proc. Matome, kad pagal (komplementų leksinių) tipų skaičių (tipų dažnumą) tirtoje DLKT imtyje askriptyvinės JK su *pasidarė* 3,6 karto, o pagal hapaksų skaičių 3,2 karto lenkia inkliuzyvines JK su šiuo veiksmožodžiu.

Atskirai norėtusi pakomentuoti abiejų klasifikacinių konstrukcijos atmainų hapaksų procentus nuo tirtoje DLKT imtyje rastų komplementų leksinių, arba tiesiog konstrukcijų, tipų kiekio, mat rečiau kalboje vartojamo inkliuzyvinio tipo jungties *pasidarė* konstrukcijų hapaksai čia sudaro didesnę procentą (82,1 proc.), negu gerokai dažniau vartojamų askriptyvinių šios jungties konstrukcijų hapaksai (73,4 proc.). Kadangi šie procentai faktiškai žymi tirtoje imtyje rastų kalbamų klasifikacinių konstrukcijos atmainų hapaksų ir tipų skaičių santykį (atitinkamai, 0,82 ir 0,73), kuris irgi yra vienas iš rodiklių, apibūdinančių tų konstrukcijos atmainų produktyvumą (Barðdal 2008, 19–27), išeitų, kad kalboje retesnės inkliuzyvinės jungties *pasidarė* konstrukcijos yra pastebimai produktyvesnės negu joje dažnesnės askriptyvinės šios jungties konstrukcijos. Kaip turėtume aiškinti šią iš pažiūros prieštarinę išvadą? Galėtume manyti, kad žemesnę askriptyvinių jungties *pasidarė* konstrukcijų produktyvumo indeksą lėmė priskaičiuotas didesnis tirtoje imtyje jų kiekis, mat jame natūralu tikėtis didesnio skaičiuojamų komplementų leksinių tipų pasikartojimo ir, atitinkamai, mažesnio hapaksų kiekio. Taigi, darant prielaidą, kad imant didesnę inkliuzyvinių šios jungties konstrukcijų kiekį, hapaksų kiekis jame natūraliai turėtų būti mažesnis, ir, atitinkamai, konstrukcijų produktyvumo rodiklis žemesnis, iš DLKT buvo papildomai surinkti inkliuzyvinių JK su *pasidarė* pavyzdžiai, kiekviename tirtame registre iki trūkstamo čia rastų askriptyvinių JK su *pasidarė* kiekio. Taip inkliuzyvinių jungties *pasidarė* konstrukcijų grožinės literatūros registro pavyzdžių buvo papildyta iki 84, negrožinės literatūros — iki 75, publicistikos — iki 77. Toliau šių konstrukcijų komplementų leksiniai tipai ir hapaksai buvo iš naujo perskaičiuoti pagal anksčiau taikytą metodiką. Tokiu būdu gautas bendras inkliuzyvinių JK su *pasidarė* (komplementų) atvejų skaičius trijuose registruose (atitinkamai, 91, 82 ir 89) yra 262. Šiame skaičiuje daiktavardinių komplementų leksiniai, arba tiesiog inkliuzyvinių konstrukcijų, tipai sudaro 199, o jų hapaksai — 161. Tad inkliuzyvinių JK su *pasidarė* produktyvumo indeksas — $161 : 199 = 0,81$ — po papildomo skaičiavimo lieka menkai pakitęs palyginus su anksčiau gautuoju (0,82). Tenka daryti išvadą, kad kalboje retesnės (menkiau įsitvirtinusios) inkliuzyvinės jungties *pasidarė* konstrukcijos darybiškai (*in potentia*) yra pastebimai gyvybingesnės negu joje dažnesnės (labiau įsitvirtinusios) askriptyvinės šios jungties konstrukcijos.

Santykinę askriptyvinių JK su *pasidarė* gausą bent iš dalies galima paaiškinti tuo, kad semantinėje ingresyvinio aspekto raiškos erdvėje kita inkrementinio pobūdžio pokyčius perteikianti jungtis *virto* labai ribotai gali prisijungti būdvardinius komplementus (Mikulskas 2018, 22–30), todėl neatmestina, kad čia ją pavaduoja panašios aspektinės

vertės jungtis *pasidarė*, pirmiausia tuose kontekstuose, kuriuose subjektinio referento agentyvumas, intencionalumas ir / ar bent atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą nėra pabrėžiami, plg.:

- (55) *Jėzus pasiėmė Petrą, Joną ir Jokūbą ir užkopė į kalną melstis. Besimeldžiant jo veido išvaizda visiškai pasikeitė, o drabužiai pasidarė skaisčiai balti.* DLKT
- (56) *Išgirdau už atviro lango lietu. Sugriaudėjo. Dangus pasidarė tamsiai pilkas.* DLKT
- (57) *Per muzikos pamoką auklėtoja pastebėjo, kad vaikas pasidarė labai mieguistas.* DLKT
- (58) *Vyras kalcio norma nusistovėdavo per 10–12 dienų, o Tereškova negalėjo atsigauti mėnesį. Kaulai pasidarė trapūs, lūždavo nuo menkiausio krūvio, neretai kūną nusėdavo kraujosruvos.*

Jeigu ne minėtas sintaksinės distribucijos ribojimas, šiuose pavyzdžiuose nesunkiai galima įsivaizduoti ir jungtį *virto*: prisiminkime, kad jos specializacija yra perteikti dažnai degradavimo linkme vykusius gamtos reiškinių, žmogaus būdo ar nuotaikos pokyčius, fizinio kūno transformacijas, o jeigu retkarčiais ši jungtis, prisijungdama būdvardinį komplementą, reiškia kokybinį pokytį, tai dažnai esti būtent spalvos pokytis, kaip kad pavyzdžiuose (55) ir (56) (*ibid.*, 23).

Nedidelės dalies askriptyvinių JK su *pasidarė* būdvardiniai predikatyvai yra dalyvinės kilmės: visoje tirtoje imtyje rasta 30 tokių atvejų iš 290, arba 10,3 proc. Perifrastinių (dažnai perfekto reikšmės) konstrukcijų su būtojo laiko neveikiamaisiais dalyviais jungtis *pasidaryti*, regis, nesudaro. Kaip rodo senųjų raštų šaltiniai, tokios konstrukcijos su pagalbiniais veiksmažodžiais *tapti* ir *stotis / pastoti* buvo plačiai vartotos Rytų Prūsijos lietuvininkų kalboje (Mikulskas 2020, 55–63; 69–71), perifrastinės konstrukcijos su veiksmažodžiu *tapti* dar ir dabar pavartojamos tarmėse, o ir bendrinėje kalboje (apie tai toliau). Bemaž visais tirtoje imtyje užfiksuotais atvejais jungtį *pasidarė* komplementuojančios dalyvinės (veikiamosios ar neveikiamosios rūšies) formos jau yra virtę būdvardžiais, plg. (59), „būdvardiškai“ interpretuoti tokius dalyvius verčia ir gana dažni atvejai, kai predikatyvo pozicijoje dalyvis koordinuojamas su tikraisiais būdvardžiais, plg. (60), tačiau vienu kitu atveju tokį dalyvį dar galima interpretuoti ir „veiksmažodiškai“ (dėl „būdvardiškos“ ir „veiksmažodiškos“ dalyvinių veiksmažodžio komplementų interpretacijos plačiau žr. Mikulskas 2009, 135–140), o visą konstrukciją laikyti perifrastine, plg. (61) ir ypač (62):

- (59) *Bet ši gausi šeimynėlė dabar beveik nesinaudoja juo, kadangi gyvenimo sąlygos pasidarė neįmanomos: praeitų metų gruodžio mėnesį už skolas išjungė elektrą.* DLKT
- (60) *Jis, dar nepamatęs bėgančio kraujo, pasidarė žiaurus ir kraują mėgstas.* DLKT
- (61) *Kryžininkus apėmė panika, nuo pat mūsų pradžios vokiečių kariuomenė pasidarė nevaldoma.* DLKT
- (62) *Nors ir karo aplinkybėse Milašius per penkerius metus pasidarė žinomas Europos ir Amerikos elitui, jo aukštai vertinamas.* DLKT (paryškinta mano — R. M.)

Pastarieji du pavyzdžiai perša mintį, kad palankiuose kontekstuose perinterpretuojamos perifrastinės konstrukcijos tampa papildomu askriptyvinių JK su *pasidarė* kilmės šaltiniu.

2.2. Jungties *tapo* sintaksinė distribucija DLKT

Renkant JK su *tapo* pavyzdžius iš DLKT, pakeliui teko atmesti visai nedaug, palyginti su tirtomis atitinkamomis JK su *pasidarė* tekstyno imtimis, EK su šiuo veiksmažodžiu. Taip grožinės literatūros registre vienkartinės imties 100 jungties *tapo* konstrukcijų tenka 14 EK, negrožinės literatūros registre 100 JK su *tapo* — 3 EK, publicistikos registre 100 JK su *tapo* — 6 EK su šiuo veiksmažodžiu. Taigi vidutiniškai 100 visų trijų tirtų tekstyno registrų JK su *tapo* tenka tik 7,7 EK su *tapo*. Toliau pateikiama keletas būdingų EK su *tapo* pavyzdžių:

- (63) *Taigi sakau: tegul Dievas pasiunčia jai vaikelį. Kai tik taip išdrįsau pamanyt, išsyk šviesiau akyse tapo.* DLKT
- (64) *Kurį laiką dar buvo girdėti rimstančių negausių Senolio lapų šnarėjimas, o po aki-mirkos tapo tylu.* DLKT
- (65) *Jau tapo tradicija kasmet liepos, rugpjūčio mėnesių sandūroje visiems susirinkti į gimtąjį sodžių.* DLKT

Renkant JK su *tapo* pavyzdžius iš DLKT, pakeliui pasitaikė rasti aiškių perifrastinių konstrukcijų pavyzdžių. 300 JK su *tapo* šių konstrukcijų tenka 7 tokios konstrukcijos su šiuo veiksmažodžiu, plg. būdingesnius pavyzdžius:

- (66) *Madonos paveikslas tapo nublokštas, ir už šio gražaus akinančio kūrinio pasirodė pikta, klastinga moteris su iškištais nagais.* DLKT
- (67) *Palengva Romos imperatorius tapo visagalis būdamas gyvas ir garbinamas kaip dievas po mirties.* DLKT
- (68) *Šoką sukeliančios priemonės tapo pageidaujamos, netgi būtinos, kad filmas sulauktų — ne skandalingos, o tik finansinės — sėkmės.* DLKT

Nesunku matyti, kad pavyzdžiai (67) ir (68) reprezentuoja minėtus koordinacijos kontekstus, kuriuose perifrastinių konstrukcijų dalyviniai dėmenys lengvai perinterpretuojami kaip askriptyvinių JK predikatyviniai būdvardžiai.

Askriptyvine konstrukcija, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *tapo*, teigiama, kad subjektinis referentas staiga tam tikru momentu ėmė egzistuoti kaip predikatyvo būdvardžiu reiškiamo (kokybiškai naujo) požymio turėtojas. Toliau pateikiami keli būdingi askriptyvinių JK su *tapo*, randamų DLKT, pavyzdžiai:

- (69) *Linui pravėrus vartelius ir pasirodžius lojimas nenutilo, tik tapo bičiuliškesnis: net po trejų metų nuo paskutinio apsilankymo šunys jį pažino.* DLKT

- (70) *Miglė ėmė šiurpiai kvatotis, ant lūpų pasirodė putas, o jos išraiška ir bruožai staiga pasikeitė, tapo šlykštūs.* DLKT
- (71) *Anot jo, visa policija apskrityse turi būti pavaldi gubernatoriaus paskirtiems kariniams viršininkams. Jie tapo atsakingi ir už policijos organizavimą kiekvienoje nuovadoje.* DLKT
- (72) *Valstybėms pradėjus intensyviau išnaudoti Baltijos jūrą ekonomiais tikslais, palaidoto cheminio ginklo keliamos ekologinės grėsmės problema tapo aktuali visoms valstybėms aplink Baltijos jūrą.* DLKT

Jungtis *tapti*, regis, neturi jokių inherentinių ribojimų prisijungti būdvardinius komplementus. Vis dėlto tirtose imtyse santykinis askriptyvių JK su *tapo* kiekis, palyginti su atitinkamų JK su *pasidarė* kiekiu, yra gerokai mažesnis. Iš visos tirtos 300 JK su *tapo* imties 81 (27 proc.) konstrukcija yra askriptyvinio tipo⁸.

Inkliuzyvinių JK su *tapo* santykinė dalis tirtose imtyje, palyginti su atitinkamų jungties *pasidarė* konstrukcijų dalimi tokioje pačioje imtyje, yra gerokai didesnė. Iš visos tirtos 300 JK su *tapo* imties 179 (59,7 proc.) konstrukcijos yra inkliuzyvinio tipo. Taigi šio klasifikacinio tipo jungties *tapo* konstrukcijos čia pasitaiko 2,2 karto dažniau negu atitinkamos askriptyvinės konstrukcijos. Inkliuzyvine konstrukcija, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *tapo*, teigiama, kad subjektinis referentas staiga tam tikru momentu (kuris dažnai seka po ankstesnio įvykio) ėmė egzistuoti kaip predikatyvo daiktavardžiu įvardijamos (naujos) individų, objektų ar reiškinių klasės atstovas. Toliau pateikiama keletas būdingų tokių konstrukcijų pavyzdžių:

- (73) *Aukštosios mokyklos kūrėjai turėjo bėgti į Prūsiją ir ten tapo 1544 metais įkurto Karaliaučiaus universiteto profesoriais.* DLKT
- (74) *Galbūt jis pats to nežinodamas jau tapo tarptautiniu nusikaltėliu, gal jo jau ieškojo Interpolas su Europolu, taip pat FTB?* DLKT
- (75) *Po kelių dienų kartu su Prancūzijos Alpių šaulių batalionu atvykęs generolas D. Odri tapo vyriausiuoju krašto komisaru.* DLKT
- (76) *Aktoriai Tomas Heidenas Čerčas (Thomas Haden Church) ir Virdžinija Medsen (Virginia Madsen) tapo geriausiai antrojo plano aktoriais.* DLKT

Specifikacinių JK su *tapo* tirtose DLKT imtyje rasta tris kartus daugiau, negu tokioje pat tekstyno apimtyje atitinkamų JK su *pasidarė* — 40, arba 13,3 proc. (iš jų tik viena konstrukcija yra netipinė, t. y. su specifikuotina požymio turėtoją presuponuojančiu būdvardžiu teminėje sakinio pozicijoje). Šis faktas gražiai koreliuoja su faktu, kad šiose imtyse inkliuzyvinių JK su *tapo* rasta taip pat tris kartus daugiau, negu atitinkamų JK su *pasidarė*. Ir tai nieko nuostabaus, mat formaliai tipinės specifikačinės konstrukcijos yra

⁸ Ankstesniame tyrime, į kurį buvo įtraukta ir atitinkama administracinės kalbos registro imtis, buvo gautas panašus askriptyvinių JK su *tapo* procentas — 27,75 (Mikulskas 2018, 26).

„invertuotos“ žodžių tvarkos inkliuzyvinių konstrukcijų atitikmenys. Panašiai santykinai didesniu askriptyvinių JK su *pasidarė* kiekiu galima paaiškinti ir netipinių specifikacinių konstrukcijų su šia jungtimi vyravimą tirtoje imtyje. Tipine specifikacine konstrukcija, kurioje vartojama ingresyvinė jungtis *tapo*, teigiama, kad subjektinis referentas staigiai tam tikru momentu ėmė egzistuoti kaip presuponuojamas unikalus apibrėžto vaidmens atlikėjas. Toliau pateikiama keletas būdingų tokių konstrukcijų pavyzdžių:

- (77) *Baigęs mokslus Leningrado konservatorijoje, 1976 m. teatro dirigentu tapo Dalius Samėnas*. DLKT
- (78) *Devintame amžiuje islamo citadelėmis tapo beveik visos didelės Viduržemio jūros salos – netgi Sicilija ir Sardinija, Malta ir Kreta*. DLKT
- (79) *Politiniu vadovu ir šios grupės organizatoriumi tapo buvęs Smolensko vietininkas, Žygimanto atšauktas, Jonas Goštautas*. DLKT
- (80) *Pagrindiniu Šiaurės kraštų kultūros festivalio Lietuvoje įvykiu, be abejo, tapo Kęstučio Antanėlio ir Arūno Navako roko opera „Peras Giuntas“*. DLKT

Toliau 2 lentelėje pateikiamas JK su *tapo* klasifikacinių tipų pasiskirstymas atskiruose DLKT registruose (100 vienkartinės imties JK) ir visoje tirtoje imtyje (300 JK):

2 lentelė. JK su *tapo* klasifikacinių tipų pasiskirstymas atskiruose DLKT registruose ir visoje imtyje

Registrai	Askriptyvinės JK	Inkliuzyvinės JK	Specifikacinės JK
Grožinė literatūra	39 (39 %)	53 (53 %)	8 (8 %)
Negrožinė literatūra	23 (23%)	60 (60 %)	17 (17%)
Publicistika	19 (19 %)	66 (66 %)	15 (15 %)
Visoje imtyje	81 (27 %)	179 (59,7 %)	40 (13,3 %)

Panašias jungties *tapo* sintaksinės distribucijos tendencijas rodo ir tirtoje tekstyno imtyje paskaičiuoti atskirų JK su šiuo veiksmožodžiu klasifikacinių atmainų tipų dažnumai ir hapaksai. Visoje tirtoje 300 JK su *pasidarė* imtyje rasti 249 daiktavardiniai šios jungties komplementai, iš kurių atėmę 33 pasikartojančius atvejus turime 216 inkliuzyvinių ir atitinkamų specifikacinių konstrukcijų tipų; hapaksai šiame skaičiuje sudaro 139 atvejus, arba 64,4 proc. Šioje imtyje rasti 101 būdvardiniai jungties *tapo* komplementai, iš kurių atėmę 14 pasikartojančių atvejų turime 87 askriptyvinių ir atitinkamų specifikacinių šios jungties konstrukcijų tipus; hapaksai šiame skaičiuje sudaro — 77 atvejus, arba 89 proc. Matome, kad pagal (komplementų leksinių) tipų skaičių (tipų dažnumą) tirtoje DLKT imtyje inkliuzyvinės JK su *tapo* 2,5 karto, o pagal hapaksų skaičių 1,8 karto lenkia askriptyvines JK su šiuo veiksmožodžiu.

Panašiai, kaip pasitelkę papildomus DLKT pavyzdžius mėginome patikslinti (ir paaiškinti) kalboje rečiau vartojamų inkliuzyvinių JK su *pasidarė* aukštesnį, palyginti

su kalboje dažnesnių šios jungties askriptyvinių konstrukcijų, produktyvumo rodiklį (žr. poskyryje 2.2.), dabar turėtume tokiu pat būdu patikslinti kalboje rečiau vartojamų askriptyvinių JK su *tapo* gerokai aukštesnį (0,89), palyginti su kalboje dažnesnių šios jungties inkliuzyvinių konstrukcijų (0,64), produktyvumo rodiklį. Tad kiekvieno DLKT registro askriptyvinių JK su *tapo* pavyzdžių skaičius buvo papildytas iki tirtose imtyse rasto inkliuzyvinių šios jungties konstrukcijų skaičiaus (grožinės literatūros — iki 61, negrožinės literatūros — iki 66, publicistikos — iki 81). Taikant tą pačią skaičiavimo metodiką gautas bendras askriptyvinių JK su *tapo* (komplementų) atvejų skaičius trijuose registruose (atitinkamai, 78, 73 ir 94) yra 245. Šiame skaičiuje būdvardinių komplementų leksiniai, arba tiesiog askriptyvinių konstrukcijų, tipai sudaro 174, o hapaksai — 138. Tad inkliuzyvinių JK su *pasidarė* produktyvumo indeksas — $138 : 174 = 0,79$. Matome, kad jis yra dešimčia procentų žemesnis negu anksčiau gautasis, bet vis tiek lieka pastebimai aukštesnis negu inkliuzyvinių šios jungties konstrukcijų. Taigi darytina išvada, kad kalboje retesnės (menkiau įsitvirtinusios) askriptyvinės jungties *tapo* konstrukcijos darybiškai (*in potentia*) yra pastebimai gyvybingesnės negu joje dažnesnės (labiau įsitvirtinusios) inkliuzyvinės šios jungties konstrukcijos. Matyti, kad atlikus papildomą inkliuzyvinių JK su *pasidarė* (ankstesniajame poskyryje) ir askriptyvinių JK su *tapo* produktyvumo indeksų skaičiavimą, jų vertės iš esmės nepakito, todėl darytina išvada, kad skaičiuojami produktyvumo indeksai priklauso ne tiek nuo tiriamų konstrukcijos pavyzdžių imties dydžio ar skaičiavimo metodikos, kiek nuo realaus tos konstrukcijos dažnumo kalbos vartosenoje: kuo šis dažnumas aukštesnis, tuo dažnesni vartosenoje yra jos tipų pasikartojimai ir tuo retesni yra jos hapaksai. Šią tendenciją iš esmės jau parodė pirminis kalbamų konstrukcijų produktyvumo indeksų skaičiavimas.

Santykinę inkliuzyvinių JK su *tapo* gausą bent iš dalies galima paaiškinti tuo, kad dėl minėtų aspektinių savo savybių (žr. skyriuje 1) ši jungtis inkliuzyvinėje konstrukcijoje yra ypač prisitaikiusi perteikti specifinius momentinio pokyčio įvykius, kurių esmę sudaro subjektinio referento ingresija į naujas pareigas ar rangą, įvardijamas daiktavardiniu jungties komplementu. Panašiam kontekste gali būti pavartota ir jungtis *pasidarė*, bet tuomet konstrukcija perteikia kiek kitokią reikšmę: ja pabrėžiama, kad subjektinis referentas užėmė tam tikras aukštesnes pareigas ar viršesnę padėtį visuomenėje ne įprasta tvarka, o po tam tikrų perdėtų savo pastangų ir / ar galimai nesąžiningų veiksmų, neretai ta viršesne padėtimi puikuodamasis. Išsamiau apie tai kalbama toliau, 3.1.2. poskyryje.

Iš 101 būdvardinio jungties *tapo* komplemento tirtose DLKT imtyje 19, arba 18,8 proc., yra dalyvinė kilmės. Tais atvejais, kai dalyviai dar leksiškai nėra virtę būdvardžiais, „būdvardišką“ jų interpretaciją palengvina koordinacija su predikatyvo pozicijoje vartojamais tikraisiais būdvardžiais, plg.:

(81) *Maleckio balsas tapo niūrus ir pavargęs.* DLKT

(82) *Baimės akys tapo didelės, viską aprėpiančios ir reginčios.* DLKT

(83) *Ne tik žinojo, kad toji „vandenė meilė“ — Magda, bet taip pat žinojo, jog iš šių žodžių niekas negalėtų jos atpažinti, kad ji pasiklydo tarp jų, tapo nematoma ir palaidota.*
DLKT

Tokiuose kontekstuose vartojamos dalyvinės formos, perinterpretuotos būdvardiškai, papildo askriptyvinių JK su *tapo* tipų įvairovę.

3. Jungčių *pasidarė* vs. *tapo* semantinė distribucija DLKT

Šiame straipsnio skyriuje siekiama išryškinti ir apibrėžti jungčių *pasidarė* ir *tapo* sudaromoms konstrukcijoms būdingas designacijos zonas, ir jeigu tos zonos vietomis persikloja, kokias semantines specifikacijas tuomet vartosenoje išlaiko vienos ar kitos jungties konstrukcija. Jau aišku, kad jungčių *pasidarė* ir *tapo* designacijų specifiką lemia bent du veiksniai: jų nusistovėjusios aspektinės vertės — pirmoji žymi tam tikros trukmės inkrementinio, antroji — momentinio pokyčių įvykius — ir jų iš kilmės konstrukcijų paveldėtųjų reikšmių pėdsakai. Paveldėtosios reikšmės pėdsako veiksnys yra ypač svarbus jungties *pasidaryti* atveju. Žinoma, klaidinga būtų manyti, kad kiekvienu atveju, prireikus pavartoti JK su *pasidaryti*, ji antikauzatyvinės derivacijos keliu turi būti išsivedama iš atitinkamos RKKK su (*pa*)*daryti*: dabartinėje kalboje kalbama konstrukcija jau egzistuoja savo teisėmis, ir nebūtina, pavyzdžiui, sakinį *Ilgainiui aplinkinių žemių kunigaikščiai pasidarė karaliaus vasalais* kiekvieną kartą darytis iš sakinio *Ilgainiui aplinkinių žemių kunigaikščius karalius padarė savo vasalais*. Tačiau darybinis ryšys tarp tokių sakinių yra nepaneigiamas, ir JK su *pasidaryti* semantinėje distribucijoje jis pasireiškia kaip paveldėtosios reikšmės pėdsako veiksnys. Kaip matysime toliau, paveldėtosios reikšmės pėdsako poveikis JK su *pasidarė* semantinei distribucijai pasireiškia ne tik tuo, kad ši konstrukcija paprastai pasirenkama inkrementiškai iki kulminacijos besirutuliojusių situacijų designacijai, bet (ir tai kur kas svarbiau) ir tuo, kad jungties veiksmožodis savo subjektiniam referentui čia neišvengiamai priskiria agentyvumo, intencionalumo ir / ar bent atsakomybės už patirto pokyčio rezultatą požymį. Toks požymis gali būti priskiriamas ir JK su *tapo* konstrukcijos subjektiniam referentui, bet tik implikuojant jį iš platesnės žymimo turinio semantinės bazės (atitinkamo semantinio rėmo, arba idealizuoto kognityvinio modelio; dėl sąvokos *idealized cognitive model* plačiau žr. Lakoff 1990, 68–76). Nors neatmestina, kad tokia implikacija gali turėti įgijusi pastovios, vartosenoje nusistovėjusios, implikatūros požymių, bet ji vis dėlto neišplaukia iš paties, dabar jau beveik desementizuoto, jungties veiksmožodžio *tapti*.

Toliau pateikiama kvantitatyvinė jungčių *pasidaryti* ir *tapti* semantinės distribucijos analizė atlikta tų pačių DLKT imčių, kaip ir ankstesniame skyriuje, kur buvo tiriama šių jungčių sintaksinė distribucija, pagrindu.

3.1. Jungties *pasidarė* semantinės distribucijos ypatumai

3.1.1. Jungties *pasidarė* aspektinės savybės

Nėra abejonės, kad JK su *pasidarė*, kaip ir jos kilmės konstrukcija RKKK su (*pa*)*darė*, inherentiškai žymi inkrementio pobūdžio pokyčio įvykį, kuriam yra būdinga tam tikra trukmė. Dėl to tiriama jungtis *pasidarė* pelnytai gali būti priskiriama vyksmo (Z. Vendlerio

predikatų akcionalinių tipų klasifikacijoje — *accomplishment*) akcionaliniam predikatų tipui. Techniškai kalbant, tai reiškia, kad JK su *pasidarė* designacija, be baigiamosios-pereinamosios pokyčio įvykio fazės, paprastai dar aprėpia ir jo vidurinį laipsniško rutuliojimosi iki kulminacijos fazę. Pastarosios trukmė gali būti implikuojama iš platesnio konteksto ir / ar atitinkamo žymimo pokyčio įvykio idealizuoto kognityvinio modelio, plg. (84), taip pat ji gali būti įvairiai modifikuojama atitinkamais trukmės prieveiksmiais, plg. (85) ir (86):

(84) *Jeigu jau visi, atėjus laikui, kaip nors keičiasi, tai mums labai pasisekė, galvojo Drebulė ir pati stebėjosi — kokia ji pasidarė protinga!* DLKT

(85) *Pasak Samdhongo Rinpočės, ilgainiui šis Dalai Lama pasidarė abejingas politinei valdžiai, ir ją į savo rankas tučtuojau perėmė regentai.* DLKT

(86) *Tokia sumaištis Trakų mieste kilo, tokia sumaištis... Visi bėgt, visi namo, visi prie arklių, mantos, vežimų... Niūrūs atšiaurūs staiga pasidarė Trakai.* DLKT

Pastarajame pavyzdyje prieveiksmiu *staiga* JK su *pasidarė* žymimo pokyčio įvykio trukmė priartinama prie akimirksnio, tačiau dėl minėto paveldėtosios reikšmės pėdsako visai betrukmiu tokiu būdu modifikuotas įvykis netampa (taip jis būtų suvokiamas tik tada, jeigu čia būtų pavartota atsitikimo (*achievement*) akcionaliniam predikatų tipui priskiriama jungtis *tapo*, plg. *Niūrūs atšiaurūs staiga tapo Trakai.*).

3.1.2. Persiklojančios JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* designacijų sritys: semantiniai skirtumai

Įžangoje buvo minėta, kad viena iš JK su *tapo* semantinių specializacijų yra perteikti subjektinio referento ingresiją į naujas pareigas, į naują rangą ar kitą socialinį statusą. Toks naujajį subjektinio referento statusą steigiantis pokytis dėsningai esti momentinio pobūdžio, dažnai sutampantis su (suponuojamu) tą statusą patvirtinančių insignijų individui įteikimu ar kitu performatyviu aktu. Didelę dalį tokių jungties *tapo* konstrukcija žymimų socialinio statuso pokyčio įvykių sudaro atvejai, kai individas po formalaus paskyrimo pradeda eiti kurias nors oficialias pareigas. Tai, kad asmuo naujų pareigų kryptingai siekė ir noriai sutiko jas užimti, tėra suprantama tokiais atvejais implikatūra, bet iš atitinkamo idealizuoto kognityvinio modelio žinome, kad skiriamajam į naujas pareigas bent išoriškai yra būdinga santūri laikysena, taip pripažįstant pačios procedūros ir ją sankcionuojančių institucijų svarbą paskyrimo scenarijuje. Todėl nenuostabu, kad tik retais atvejais tokia-me „ingresijos į oficialias pareigas“ kontekste gali būti pavartota jungtis *pasidarė*, kuri paprastai presuponuoja aktyvesnį šiuo atžvilgiu subjektinį referentą, plg.:

(87) *Mirus tais pačiais 1342 m. Vainiui, Andrius pasidarė Polocko kunigaikščiu, Pskove palikęs savo vietininką Jurgį, Vytauto sūnų (Vytautas — šaltinių neminimas kunigaikštis).* DLKT

(88) *Yra toks ponas Bobelis, kuris Amerikoje dėjosi dideliu tautos vaiduotoju, o grįžęs į Lietuvą nuėjo tarnauti buvusiems komunistams, pasidarė artimas buv. premjero Šlezevičiaus bičiulis ir Seimo komisijos pirmininkas.* DLKT (paryškinta mano — R. M.)

Jeigu kalbamame kontekste ir pasirenkama jungtis *pasidarė*, tai paprastai norint pabrėžti, kad subjektinis referentas į naujas pareigas, rangą įžengė arba viršesnę padėtį visuomenėje įgijo ne visai teisėtai ar sąžiningai, plg.:

(89) *Pagaliau iš visų kunigaikščių tarpo iškilo Mindaugas, kuris, pašalinęs kitus kunigaikščius ir net savo brolius, pasidarė Lietuvos valdovas.* DLKT

(90) *Pirmieji rajonų partijos komitetų sekretoriai praktiškai pasidarė neribotais valdovais.* DLKT

Socialinio statuso ar renomé pokyčio situacijose jungtis *pasidarė* natūraliai pasirenkama, kai norima pabrėžti, kad subjektinis referentas viso to pasiekė tikslinių savo pastangų dėka, plg.:

(91) *Remiamas įtakingų globėjų, 1587 metais jis (Oderbornas) tapo pirmuoju Rygos Šv. Petro bažnyčios pastoriumi ir greitai pasidarė garsia konfesinio ir politinio gyvenimo figūra šiame mieste.* DLKT

(92) *Velniško užsispyrimo, darbštumo ir drauge angeliškai jautrios ir švelnios sielos, Anupras tapo ne tik formaliu mokslo pirmūnu... Jis pasidarė kurso vedliu ir visos konservatorijos pasididžiavimu.* DLKT

Pavyzdžiai (91) ir (92) yra kalbamu atžvilgiu indikatyvūs: kai pirmuosiuose sakiniuose profiluojamas jų subjektyvių referentų įžengimas į naujas (bažnyčios pastoriaus) pareigas ar naują (formalaus mokslo pirmūno) statusą numato aukštesnių institucijų sankcionavimą, vartojamos jungtys *tapo*, o kai toliau kalbama apie tų subjektyvių referentų tikslingai įgyjamus socialinius vaidmenis (konfesinio ir politinio gyvenimo figūra, kurso vedlys) ar renomé (konservatorijos pasididžiavimas), vartojamos jungtys *pasidarė*.

Socialinio vaidmens ar renomé pokyčio designacijoms yra artimos tos JK su *pasidarė* profiluojamos situacijos, kuriose subjektyvio referento pokyčio esmę tesudaro kalbėtojo (ar jo antrininko diskurse) daroma kognityvinė projekcija vertybiškai orientuotoje mentalinėje sociumo kategorijų erdvėje. Toks subjektyvio referento kategorizavimas dažnai esti konstatuojamojo pobūdžio, todėl jam perteikti kalbėtojas natūraliai renkasi JK su *tapo* (Mikulskas 2018, 44–45), tačiau norėdamas pabrėžti, kad norima kategorija apibūdinamas subjektyvio referento (individo ar metonimiškai jam atstovaujančio reiškimo, plg. (94) ir (95), pokytis įvyko jo paties intencija ir pastangomis, kalbėtojas veikiausiai rinksis JK su *pasidarė*, plg.:

(93) *Kalbanti moteris pasidarė žavus ir natūralus reiškinys, dieviška muzika, vizijos įsikūnijimas.* DLKT

- (94) *Kaune koncentravosi katalikiškoji lietuvių veikla, pratęsusi M. Valančiaus pastangas. XX amžiaus pradžioje miestas pasidarė lietuviškosios veiklos ir krikščioniškosios demokratijos tvirtove.* DLKT
- (95) *Valstybės organizacija iškėlė politinių poreikių prioritetą, ir šie poreikiai norom nenorom pasidarė visus kitus poreikius koordinuojančia ašimi.* DLKT

Skirtumą tarp jungties *tapo* ir *pasidarė* konstrukcijų designacijų gražiai iliustruoja toliau pateikiami sukonstruoti pavyzdžiai:

- (96) *Jonas Petraitis tapo socialdemokratu.*
- (97) *Jonas Petraitis pasidarė socialdemokratu.*

Norėdami pranešti, kad Jonas Petraitis oficialiai įstojo į partiją, veikiausiai rinksimės sakinį (96), o jeigu norėsime pasakyti, kad jis persiėmė socialdemokratų pažiūromis (bet nebūtinai įstojo į partiją) rinksimės sakinį (97). Pastaruoju sakiniu žymimas įvykis, žinoma, nėra momentinis pokytis.

Kontrastinis jungties formų *pasidarė* vs. *tapo* sintaksinės distribucijos tyrimas anksčiau neskyriuje parodė, kad askriptyvinėmis JK perteikiant įvykusius subjektinio referento kokybinius / kiekybinius pokyčius, pirmoji jungtis pasirenkama 2,8 karto dažniau negu antroji. Tačiau kokių nors aiškesnių skirtumų tarp askriptyvinių JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* designacijų sričių DLKT pavyzdžiuose sunku išvelgti, išskyrus jau minėtus atvejus, kai jungtis *pasidarė* neretai pavaduoja jungtį *virto* perteikiant savaiminio kokybinio / kiekybinio pokyčio įvykius dėl pastarosios jungties riboto gebėjimo prisijungti būdvardinius komplementus, plg. šiuo atžvilgiu indikatyvų pavyzdį, kuriame jungtis *virto* keičiama jungtimi *pasidarė*, kai tik vietoje spalvą žyminčio daiktavardinio komplemento pasirenkamas būdvardinis⁹:

- (98) *Jau nutilęs, baigė netekti paskutinių kraujo lašų, kurie tyliai varveno ant grindų. Jo lelijos baltumas virto mirtinu blyškumu. Lūpos prarado spalvą, pasidarė blyškiai rausvos, o paskui ir visai pabalo.* DLKT

Žinoma, anksčiau tarp inkliuzyvinių JK su *pasidarė* ir *tapo* pastebėti bendresni semantinės distribucijos skirtumai galioja ir kalbant apie šių jungčių askriptyvinių konstrukcijų semantinę distribuciją. Pirma, jungtis *pasidarė* vietoje jungties *tapo* pasirenkama tada, kai norima pabrėžti, kad sakiniu profiliuojamas subjektinio referento kokybinis / kiekybinis

⁹ Tokia koreliacija tarp kalbamų jungčių ir jų komplementų gramatinės klasės pastebima ne vienoje DLKT rastoje JK, plg.:

⁽ⁱ⁾ *Saulė pasislinko arčiau kalnų, ir pasikeitus jos šviesos kritimo kampui gerai iki šiol matomos Kuprono uolos pasidarė plokštesnės, tarsi pasitraukė už kulisų, virto didžiuliu pilko popieriaus karpiniu, vos priklijuotu prie miglotų debesų matiniu sidabro popieriumi.* DLKT

⁽ⁱⁱ⁾ *Kažkur tamsoje pasigirdęs plonytis riksmas nusmelkė jiems širdis, ir jie stvėrėsi vienas už kito. Paskui šis tolimas, nežemiškas riksmas pasidarė garsesnis ir virto bežodžiu burlėnimu.* DLKT

pokytis vyko inkrementine tvarka, plg. (99). Antra, jungtis *pasidarė* vietoje jungties *tapo* paprastai pasirenkama perteikiant situacijas, kuriose individas pats kryptingai siekė savo kokybinio / kiekybinio pokyčio ir / ar yra objektyviai atsakingas už to pokyčio rezultatą, plg. (100); jungtis *pasidarė* gali būti pasirenkama ir tada, kai tokį pokytį patyrė negyvas, inertiškas objektas ar abstraktus reiškiny: tokio askriptyvinės JK su *pasidarė* subjektinio referento tam tikras intencionalumas ar atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą suvokiama subjektyviai (apie tai toliau), plg. (101):

- (99) *Vaikystėje jis buvo per liesas, paauglystėje pasidarė pernelyg apkūnus, o jaunystėje, palyginti su pro Geležinę uždangą praslystančio Cosmopolitano etalonais, išvis įgavo daugybę trūkumų.* DLKT
- (100) *Mūsų įstaigoje iš pradžių lyg ir mažai kas pasikeitė. Nebent pas mus dirbę lenkai pasidarė lietuviams lojalesni negu valdant sovietams.* DLKT
- (101) *Iš pradžių į tai ji neatkreipė dėmesio, bet štai oda paakiuose pasidarė glotni. Pati savaimė.* DLKT

3.1.3. Paveldėtosios reikšmės pėdsako veiksnys jungties *pasidaryti* semantikoje

Iš to, kas pasakyta, jau aišku, kad ingresyvinės jungties *pasidaryti* pagrindinis semantinis skirtumas, palyginti su tos pačios aspektinės paskirties jungtimi *tapti*, yra tas, kad ji presuponuoja agentyvų, intencionalų, t. y. kryptingai savo pokytį veikiantį, ir / ar bent jau atsakingą už to pokyčio rezultatą subjektinį referentą. Šią jungties *pasidaryti* presupoziciją galima aiškinti ir kaip iš veiksmožodžio semantikos, nulemtos iš kilmės konstrukcijos paveldėtos reikšmės pėdsako, išplaukiantį reikalavimą savo subjektiniam referentui. Natūralu manyti, kad JK su *pasidaryti* antikauzatyvinės derivacijos keliu rutuliojosi pirmiausia iš tų RKKK su (*pa*)*daryti*, kurių kauzuotą pokytį patiriantys objekciniai referentai buvo valingi individai, mat jiems antikauzatyvinėje (o vėliau ir medialinės reikšmės) konstrukcijoje lengviausia priskirti patiriamo pokyčio kontrolę (t. y. intencionalumą keičiantis) ir / ar atsakomybę už to pokyčio rezultatą, plg. (7), (8), (9). Ilgainiui jungties *pasidaryti* subjektiniais referentais jau galėjo eiti ir per metoniminį ryšį ar personifikaciją su gyvųjų pasauliu siejami negyvi fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai. Nemažos dalies dabartinėje kalboje vartojamų JK su *pasidaryti* pokytį patiriantys subjekciniai referentai, objektyviai žiūrint, yra negyvi, inertiški daiktai arba neretai jiems prilyginami ir gyvieji (plg. skaičius 3 ir 4 lentelėse). Kaip buvo minėta įžangoje, bent dalis negyvų subjektnių referentų į JK su *pasidaryti* galėjo (ir tebegali) būti įtraukiami per šioms konstrukcijoms ir atitinkamoms EK būdingą subjekto raiškos alternaciją. Šiaip ar taip, regime, kad kalbamos konstrukcijos galimi turėti subjekciniai referentai pagal savo agentyvumo ir intencionalumo laipsnį išsidėsto tam tikroje skalėje. Ši skalė, kaip, iš kitos pusės, ir atitinkamai auganti veiksmožodžio *pasidaryti* komplementų leksinių tipų įvairovė, atspindi jo sugramatinimo ingresyvinės jungties funkcijai kelią. Šio kelio esminius etapus iliustruojantys DLKT pavyzdžiai išsamiai yra aptariami toliau. Grynai veiksmožodžio reikšmės požiūriu, jo sugramatinimo jungties funkcijai kelią galima aiš-

kinti kaip to veiksmožodžio reikšmės plėtėjimą, arba kaip laipsnišką jo desemantizaciją. Akivaizdu, kad palyginti su veiksmožodžiu *tapti*, šiuo požiūriu veiksmožodis *pasidaryti* minėtai funkcijai yra mažiau sugramatintas. Antai, vargu ar eilinis kalbos vartotojas konstrukcijos *tapti kuo / kokiam* jungties veiksmožodį dabar sieja su veiksmožodžiais *sutapti* ar *pritapti*, juolab su tik tarmėse terandamais slinkties reikšmės veiksmožodžiais *įtapti* ‘įsmukti, įlįsti’ ar *nutapti* ‘nuvykti, nukakti’ (LKŽe). Na, o konstrukcijos *pasidaryti kuo / kokiam* jungties veiksmožodis dar nesunkiai yra susiejama su konstrukcijos *padaryti ką kuo / ką* veiksmožodžiu. Ši gyvai dar kalbos vartotojų jaučiama darybinė / semantinė sąsaja ir vadinama paveldėtosios reikšmės pėdsaku, kuris lemia, kad visiems jungties *pasidaryti* subjektiniams referentams tiesiogiai ar netiesiogiai neišvengiamai yra priskiriama tam tikra pokyčio iniciatyva, kontrolė ir / ar atsakomybė už jo rezultatą. Tais atvejais, kai subjektinis referentas, objektyviai žiūrint, negali turėti išvardytų savybių, pavyzdžiui, yra iniciatyva nepasižymintis negyvas, inertiškas daiktas, jos jam kalbėtojo (/ klausytojo) priskiriamos subjektyviai, o techniškai kalbant — per kognityvinę subjektifikacijos operaciją. Ronaldo Langackerio *Kognityvinėje gramatikoje* išplėta *subjektifikacijos* sąvoka pagrindžia ir paaiškina dagelio leksemų semantinės plėtos ir / ar sugramatinimo procesus.

3.1.4. Subjektifikacijos vaidmuo interpretuojant jungties *pasidaryti* subjektinius referentus

Subjektifikacijos sąvoka¹⁰ R. Langackerio pirmiausia imta taikyti dinaminių (judėjimo) predikatų vartosenai statinio subjektinio participanto lokaciją žyminčiuose sakiniuose paaiškinti. Subjektyvus (kitaip — fiktyvus, virtualus) judėjimas, kaip judėjimo predikatų reikšmės išplėtimas, jo aiškinamas per kognityvinę subjektifikacijos operaciją, kurios metu suvokėjas (kalbėtojas / klausytojas) mentališkai kryptingai peržvelgia (mintyse nueina) kelią, kurį presuponuoja sakinyje pavartotas judėjimo veiksmožodis, kai juo yra reiškiamas kurio nors statinio objekto (kelio, takelio, lauko, pievos, tvoros, rando ant kūno ir t. t.) erdvinė lokacija. Toliau pateikiami trys sakinių su slinkties veiksmožodžiu *eiti* pavyzdžiai, iliustruoja skirtumą tarp objektyvaus ir subjektyvaus judėjimo:

(102) *Tėvas eina į susirinkimą.* (objektyvus, arba faktyvus, judėjimas)

(103) *Koncertas eina į pabaigą.* (metaforiškas judėjimas)

(104) *Keliukas eina link miško.* (subjektyvus, arba fiktyvus, judėjimas)

Pastebėtina, kad subjektyvų judėjimą žymintys predikatai reprezentuoja semantinio išplėtimo (pritaikant juos statinių objektų erdvinei lokacijai žymėti), bet ne sugramatinimo kuriai nors struktūrinei kalbos funkcijai atvejį. Pastarąjį reprezentuotų sakinyje *Vardažodis sakinyje dažniausiai eina veiksmu*, — jo predikatas *eina* čia atlieka struktūrinę sintaksinio konektyvo, arba jungties, funkciją sakinyje ir su judėjimo sąvoka jau turi mažai ką bendro.

¹⁰ Apie subjektifikacijos sąvoką plačiau žr. Langacker 2002, 315–342 ir Langacker 2006. Apie šios sąvokos taikymą lietuvių kalbotyroje žr. Mikulskas 2005 ir Mikulskas 2016.

Bendriau imant, subjektifikacijos sąvoka taikoma tiems atvejams, kai dalis sakiniu žymimo turinio, jį konceptualizuojant, perorientuojama į subjektyviają suvokėjo ašį. Objektvų judėjimą ar kitokio pobūdžio veiksmą žyminčių dinaminį predikatų turinys tam tikruose kontekstuose nusilpus subjekto agentyvumui (laipsniškai) tampa fiktyvus. Objektvaus veiksmo procesualumui suvokti būtina kintančių trajektorius padėčių nuoseklios mentalinės peržvalgos operacija, paprastai esanti objektvaus turinio suvokimo šešėlyje, tampa pagrindiniu motyvuojančiu veiksmu dinaminį predikatą vartojant statinei subjektinio participanto padėčiai žymėti: veiksmo dinamikai suvokti būtiną laikiškumą subjektifikacijos atveju sudaro procesinis (nuoseklios mentalinės peržvalgos) laikas (Langacker 2002, 157–160).

Per subjektifikaciją sakinio subjektas (trajektorius) laipsniškai praranda agento vaidmeniui būdingą veiksmo kontrolę, ji perleidžiama išorinėms aplinkybėms ir galiausiai – suvokėjui. Kai yra galutinai sugramatintas, objektvų subjekto veiksmą žymėjęs predikatas galiausiai težymi suvokėjo (kalbėtojo / klausytojo) episteminę nuostatą to veiksmo atžvilgiu (tokią nuostatą težymi sakinio *Jonas šį vakarą gali ateiti* veiksmožodis *gali*, kai sakinytis interpretuojamas kaip ‘Jonas šį vakarą galbūt ateis’). Panašiai, kaip statinių objektų lokaciją žymintys judėjimo predikatai „priverčia“ suvokėją pasitelkti objektvų judėjimą pavaduojančią kognityvinę subjektifikacijos operaciją, taip ir ingresyvinio aspekto jungtis *pasidaryti*, vartojama su negyvais, inertiškais subjektiniais referentais, savo paveldėtosios reikšmės pėdsako galia „priverčia“ jį tuos subjektinis referentus interpretuoti taip, tarsi jie kontroliuotų savo patiriamą pokytį ir / ar būtų atsakingi už jo rezultatą. Toliau pateikiami JK su *pasidarė* pavyzdžiai, iliustruojantys laipsnišką objektvijos subjektinio referento patiriamo pokyčio kontrolės perorientavimą į subjektyvią suvokėjo ašį, arba vaizdžiai tariant, jos delegavimą suvokėjo atsakomybei:

- (105) *Jis, žinai, nusipirko fabriką, buvo stalius, o pasidarė fabrikantas, supranti?* DLKT
(106) *Jo balsas pasidarė šiek tiek grėsmingas, prisiverstas mandagumas perėjo į atviriausią sarkazmą, kokio seniai nebuvo girdėjęs.* DLKT
(107) *Antanėlio amerikoniškieji [batai] tai pasidarė stačiai švininiai. Vaikas ėjo vis dažniau klupdamas ir griūdamas.* DLKT

Pavyzdžio (105) sakinio subjektinis referentas, kad pasidarytų fabrikantu, matyt, padėjo nemažai pastangų ir atliko konkrečių darbų (nusipirko fabriką), taigi objektyviai kontroliavo savo pokyčio eigą ir yra atsakingas už to pokyčio rezultatą. Pokyčio įvykio eigą suvokiančio (subjektyviai mintyse ją atkartojančio) kalbėtojo (/ klausytojo) minties darbas čia yra beveik nepastebimas. Pavyzdžio (106) sakinio negyvo subjektinio referento — balso — intencionalumas, jam pasidarant grėsmingam, yra lengvai suvokiamas per metoniminį ryšį su to balso savininku. Pavyzdžio (107) sakinio subjektinis referentas — amerikoniškieji batai — yra neabejotinai inertiškas daiktas, objektyviai žiūrint, negalintis kontroliuoti savo patiriamo pokyčio ir / ar atsakyti už jo rezultatą. Tačiau bent jau atsakomybė už patirtą pokytį subjektiniam referentui šiame pavyzdyje kalbėtojo aiškiai yra priskiriama, pirmiausia pasirenkant jungtį *pasidarė*, o ne *tapo*, plg. *Antanėlio*

amerikoniškieji [batai] tai pasidarė (~ ?tapo — R. M.) stačiai švininiai. Vaikas ėjo vis dažniau klupdamas ir griūdamas.

DLKT duomenų analizė rodo, kad perteikiant ingresyvinio pokyčio įvykius, yra neretos situacijos, kai iš principo gali būti pasirinkama tiek jungtis *pasidarė*, tiek ir jungtis *tapo*. Pirmasis pasirinkimas bendriau galėtų būti apibūdinamas kaip „vidinės“ kalbėtojo perspektyvos į perteikiamą ingresyvinio pokyčio situaciją realizavimas, EMPATIŠKAI jam tapatinantis su laipsniškai kitusiu subjektiniu referentu: realizuojant vidinę kalbėtojo perspektyvą, kai tai įmanoma, talkina kognityviniai metaforos (personifikacijos) arba metonimijos mechanizmai — padedantys objektyviai suvokti negyvo subjekcinio referento agentyvumą ir / ar intencionalumą jungties *pasidaryti* konstrukcija profliuojamame pokyčio įvykyje; kai tai neįmanoma, minėti požymiai kalbamos konstrukcijos subjekciniam referentui priskiriami subjektyviai (per subjektifikaciją). Analogiškai antrasis pasirinkimas bendriau galėtų būti apibūdinamas kaip „išorinės“ kalbėtojo perspektyvos į perteikiamą pokyčio situaciją realizavimas: jos esmę sudaro įvykusio subjekcinio referento pokyčio rezultato KONSTATAVIMAS. Sinonimiškai vidinę kalbėtojo perspektyvą galėtume vadinti EMPATINE, o išorinę kalbėtojo perspektyvą — KONSTATUOJAMĄJA. Neatmestina, kad vienos ar kitos perspektyvos į perteikiamą pokyčio įvykį pasirinkimą, ypač rašto kalboje, ne vienu atveju gali lemti ir stilistinės priešastys, plg.:

- (108) *Derintojas žiūrėjo pro mane į tolumą. Bet netrukus akys vėl pasidarė blausios, pavargusios, meistras nusilenkė ir tarė: — Dovanokite... Mat aš... DLKT*
- (109) *Eikit visi po velnių, — dusliai ir grubiai atkirto Magas. Jo akys tapo stiklinės, ant kaklo grėsmingai trūkčiojo mėlyna gysla, veidą perkreipė šlykšti grimasa. DLKT*

Vis dėlto bendriau žiūrėdami į šią alternatyvą, negalime nematyti, kad jungtis *pasidaryti* yra tiesiog predisponuota empatinės perspektyvos į pokyčio įvykius raiškai dėl savo semantikoje aiškiai atpažįstamos paveldėtosios reikšmės pėdsako, lygiai kaip ir jungtis *tapti* yra predisponuota konstatuojamosios perspektyvos į tuos įvykius raiškai dėl savo semantikoje beveik jau neatpažįstamo paveldėtosios reikšmės pėdsako.

3.1.5. Jungties *pasidarė* konstrukcijų santykinis pasiskirstymas DLKT pagal jų subjekcinių referentų gyvumo vs. negyvumo ir agentyvumo / intencionalumo vs. pasyvumo / inertiškumo požymius: kvantitatyvinė analizė

Šiame poskyryje pateikiami konkretūs skaičiai, atspindintys JK su *pasidarė* santykinį pasiskirstymą tirtoje DLKT imtyje pagal jų subjekcinių referentų gyvumo, agentyvumo, intencionalumo arba, priešingai, negyvumo, inertiškumo požymius. Pirmiausia aptarkime grupę JK su *pasidarė*, kurių subjekciniai referentai yra gyvi padarai, daugiausia individai, tad jiems potencialiai yra būdingas agentyvumas ir intencionalumas. DLKT grožinės literatūros registro imtyje tokių konstrukcijų rasta 38 (38 proc.), negrožinės literatūros — 34 (34 proc.), publicistikos — 42 (42 proc.). Tačiau tik nedidelėje dalyje šių atvejų subjekciniai referentai yra iš tiesų agentyvūs ir / ar savo valia kryptingai siekę savo pokyčio rezultato individai, plg.:

- (110) *Praėjus dviem mėnesiams po mūsų pokalbio, jaučiu, kad mūsų krašte vyksta kažkas neįprasta — senieji valdininkai, visada itin arogantiški, pasidarė be galo malonūs ir klausia manęs, ar nenorėčiau grįžti į mokyklą.* DLKT
- (111) *Grafo sūnus, kai pasitraukė į Vokietiją rusui ateinant, pasidarė fon Kapel.* DLKT
- (112) *Išoriškai jis pasidarė garbinimu panašus į juos [pagonis], tačiau širdyje laikėsi krikščionybės ir, bijodamas kančių, nenorėjo atsiskleisti.* DLKT
- (113) *Negalima pritarti minčiai, kad nustojęs poetinės aistros, praradęs tą patriotinę ugnelę A.Baranauskas senatvėje pasidarė aršus lenkintojas.* DLKT

Jungties *pasidarė* konstrukcijų su tokio tipo gyvais subjektiniais referentais DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasta 20 (20 proc.), negrožinės literatūros — 21 (21 proc.), publicistikos — 25 (25 proc.).

Daugeliu atvejų gyviesiems subjekciniams referentams tegalima priskirti atsakomybę už savo patirto pokyčio rezultatą, plg.:

- (114) *Paskelbus šias pasakas-apysakas, taip pat apsakymus ir literatūrinės pasakas mažiesiems skirtoje periodikoje, J. Jankus pasidarė savas mūsų vaikų literatūroje.* DLKT
- (115) *Nors ir karo aplinkybėse Milašius per penkerius metus pasidarė žinomas Europos ir Amerikos elitui, jo aukštai vertinamas.* DLKT
- (116) *Deja, daugelis ligoniukų dar ir nuo tėvų gauna pylos, kad pasidarė nevalyvi: nenusivalo, laiku negrįžta iš kiemo.* DLKT

Kai kuriais atvejais subjekciniai individai gali būti prilyginami dėl susiklosčiusių aplinkybių pokyčių patiriantiems negyviems, inertiškiems objektams, plg.:

- (117) *Visi trys gavome naujus pasus: Lukas pasidarė 17,5 metų, Ragu ir aš — po 16 metų. — Tai jus su broliu toji jūsų valdžia padarė dvynukais? — paklausė Zdanica.* DLKT
- (118) *Kodėl jis [negyvas vikšras] pasidarė visai mažiukas? Ar ir aš, kai numirsiu, taip pat pasidarysiu mažytis?* DLKT
- (119) *Jei anksčiau Dovydaitis skyrė jiems daug dėmesio, tai nuo uždarymo moksleiviai ateitininkai pasidarė jo didžiausias sielos rūpestis.* DLKT

Kita vertus, kai kurie negyvi objektai per metoniminį ryšį su atitinkamais individualiais ar personifikaciją jungties *pasidarė* konstrukcijose gali būti traktuojami kaip tam tikra prasme (netiesiogiai) agentyvūs ir / ar intencionalūs ir jeigu ne savo pokyčio kryptį bei rezultatą lemiantys, tai bent jau už jį atsakingi subjekciniai referentai, plg.:

- (120) *Kai Ašlis jau ketino atsiveikinti, pono Smito laikysena pasidarė kiek šiltesnė. Jis pagyrė, nors ir santūriai, jauno inžinieriaus triūsą.* DLKT

- (121) *Jis gieda savo giesmę, girdi, jis nei norįs to gėrimo, nei ką, bet dabar kaime be butelio degtinės nė žingsnio negali žengti, mat, girdi, butelis pasidarė visagalis valdovas.* DLKT
- (122) *Taip dėmesys buvo perkeltas nuo teksto į bendruomenę, ir kalbinis bendravimas pasidarė aktyvesnis.* DLKT
- (123) *Naujasis redaktorius, derindamasis prie Žemės ūkio rūmų veiklos pobūdžio, pakeitė ir žurnalo veidą: jis pasidarė mažiau akademiškas, nors dėmesys mokslui išliko.* DLKT

DLKT grožinės literatūros registro imtyje pastarųjų konstrukcijų rasta 39 (39 proc.), negrožinės literatūros — 18 (18 proc.), publicistikos — 24 (24 proc.). Dalies tokių konstrukcijų nevyviems subjekciniams referentams (per metonimiją ar personifikaciją) lengvai gali būti priskiriamas agentyvumas ir / ar intencionalumas, plg. (120), (121). Grožinės literatūros imtyje tokių atvejų rasta 10 (10 proc.), negrožinės — 14 (14 proc.), publicistikos — 12 (12 proc.).

Likusiais atvejais jungties *pasidarė* konstrukcijose pokytį patiriantys subjektiniai referentai yra negyvi, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai; jiems tam tikras agentyvumas, intencionalumas ar atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą kalbėtojo priskiriama tik subjektyviai, (per subjektifikaciją), plg.:

- (124) *To vyro ūsai pasidarė raudoni it kruvina marlė.* DLKT
- (125) *Tačiau žaizda supūliavo, ir nuo jos sklindanti smarvė pasidarė tokia baisi, kad jokiam jūrininkui nė į galvą nebešaudavę užsukti į tą salą.* DLKT
- (126=15) *Nuslopus pramonei, nutekamieji vandenys pasidarė švaresni savaime.* DLKT
- (127) *Tragiška vos per keturiolika metų pasidarė lietuvių kalbos būklė: kompiuterinės informacijos spaudžiama ir lietuvių kalbos provincinio statuso įtaigumo veikiama, jau sugriauta sintaksė.* DLKT

Jungties *pasidarė* konstrukcijų su tokio tipo negyvais subjekciniais referentais DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasta 23 (23 proc.), negrožinės literatūros — 48 (48 proc.), publicistikos — 34 (34proc.).

Toliau pateikiama bendra atliktų skaičiavimų statistika. Iš 300 vienkartinės imties JK su *pasidarė* konstrukcijų 114 (38 proc.) subjektiniai referentai yra gyvi padarai, daugiausia individai. Tirtoje imtyje jungties *pasidarė* konstrukcijų 81 (27 proc.) atvejų negyvi objektai ar reiškiniai per metoniminį ryšį su gyvaisiais ar personifikaciją gali būti traktuojami kaip tam tikra prasme (netiesiogiai) agentyvūs ir / ar intencionalūs ir, jeigu ne savo pokyčio kryptį bei rezultatą lemiantys, tai bent už jį atsakingi subjektiniai referentai. Likusių 105 (35 proc.) jungties *pasidarė* konstrukcijų pokytį patiriantys subjektiniai referentai yra negyvi, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai, kuriems tam tikras agentyvumas, intencionalumas ar atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą kalbėtojo

priskiriama tik subjektyviai. Tirtoje imtyje 102 (34 proc.) JK su *pasidarė* konstrukcijų subjektiniams referentams objektyviai galima pripažinti vienokį ar kitokį agentyvumą ir / ar intencionalumą (kryptingą patirto pokyčio kontrolę siekiant jo rezultato). Iš jų 66 (22 proc.) atvejais subjekciniai referentai yra sietini su atitinkamų individų agentyvumu ir / ar intencionalumu save keisti, likusiais 36 (12 proc.) atvejais subjektinių referentų agentyvumas ir / ar intencionalumas suvokiamas netiesiogiai, per metoniminį jų ryšį su atitinkamais individais ar tų referentų personifikaciją. Tirtoje imtyje 198 (66 proc.) jungties *pasidarė* konstrukcijų subjektiniai referentai yra pasyvūs individai, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai, kurių pokyčio rezultata, objektyviai žiūrint, lemia ne jie patys, o (atvirai nurodomi ar iš konteksto implikuojami) išoriniai veiksniai.

3.2. Jungties *tapo* semantinės distribucijos ypatumai

Jungties *tapo* konstrukcijų aspektinės savybės bei semantinės specifkacijos jau buvo aptartos kontrastiniame jungčių *tapo* vs. *virto* semantinės distribucijos tyrime (Mikulskas 2018, 39–56). Šio tyrimo rezultatai buvo trumpai referuoti straipsnio išangoje. Todėl šiame poskyryje bus pastebėti tik kai kurie jungties *tapo* konstrukcijų reikšmės ypatumai, išryškėję šių konstrukcijų designacijas lyginant su atitinkamomis jungties *pasidarė* konstrukcijų designacijomis.

Kaip jau žinome, ingresyvinė jungtis *tapo* priklauso atsitikimo (*achievement*) predikatų akcionaliniam tipui: tegalėdama žymėti momentinį, betrukmi, veiksmą, ji paprastai fokusuoja baigiamąją-pereinamąją pokyčio įvykio fazę. Pokyčio momentišumą padeda suvokti įvykių sekos kontekstas arba atitinkami prieveiksmai, plg.:

- (128) *Po penkerių metų Loreta apsigynė disertaciją, tapo biochemijos mokslų kandidatė.* DLKT
- (129) *Juodasis apsirengėlis staiga tapo labai rimtas. Jo veidas sustingo, susitvarkė, girtumas per sekundę dingo iš akių ir iš lūpų.* DLKT
- (130) *Turėtumėte žinoti, kad jis buvo labai malonus žmogus. Ūmai tapo toks nervingas, kuo aš anksčiau nebuvau pastebėjusi.* DLKT

Retkarčiais jungtis *tapo* gali būti pavartojama ir su veiksmo trukmę pabrėžiančiais prieveiksmais. Jie kalbamos jungties akcionalinės prigimties nepakeičia, tik tokiu atveju į jos designacijos aprėptį be baigiamosios-pereinamosios fazės patenka dar ir tam tikra ikiviršminė pokyčio įvykio atkarpa, kurioje tas įvykis rutuliojasi nebūtinai inkrementine tvarka — tokia tvarka jis rutuliotųsi tik žymimas jungties *pasidarė*, plg.:

- (131=67) *Palengva Romos imperatorius tapo (~ pasidarė — R. M.) visagalis būdamas gyvas ir garbinamas kaip dievas po mirties.* DLKT

Jungties *tapo* konstrukcijomis, be retų išimčių¹¹, reiškiami nesavaiminio pokyčio įvykiai — pastariesiems po ranka kalboje yra jungties *virto* konstrukcijos. Tačiau JK su *tapo* subjektyvių referentų agentyvumas, intencionalumas ir / ar atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą neišplaukia iš pačios jungties veiksmažodžio semantikos (sakytume, jis neturi semantinių resursų tokiai konstrukcijos interpretacijai primesti), kaip kad JK su *pasidarė* atveju, bet implikuojamas iš platesnio konteksto ar konkretaus pokyčio įvykio idealizuoto kognityvinio modelio. Todėl JK su *tapo* paprastai pasirenkamos, kai nebūtina pabrėžti subjektyvio referento aktyvaus vaidmens patirto pokyčio įvykyje ir / ar paties įvykio autonomiškumo — pastariesiems atvejams kalboje turimos jungties *pasidarė* konstrukcijos, plg.:

(132) *Bėgant savaitėms, Z. svoris mažėjo. Riebalai pamažu nyko. Jos ir kūnas, ir jausmai, ir santykiai tapo aiškesni. Ji pasidarė atviresnė, bet ir bailesnė. Pažeidžiamesnė.* DLKT

(133) *Laikui bėgant urano ir radžio tyrinėjimai tapo (~ pasidarė — R. M.) kitokie.* DLKT

Pavyzdys (132) yra indikatyvus: kai kalba pasisuka apie individo charakterio pokytį (už kurį jis yra atsakingas), vietoje ankstesniame sakinyje vartotos jungties *tapo* pasirenkama jungtis *pasidarė*. Pavyzdyje (133) alternatyvi jungtis *pasidarė* tikų, jeigu norėtume pabrėžti tam tikrą tyrinėjimų proceso autonomiškumą.

Kai kuriais atvejais rinktis jungtį *tapo*, o ne *pasidarė* verčia pati perteikiamo pokyčio įvykio specifika, plg.:

(134) *Du pėstininkai kreipėsi į nubę pagalbos — esą jiems taip pat įgėlusi gyvatė. Skambūs antausiai tapo (~ ??pasidarė — R. M.) jiems atpildu už melą, o kai Vandens Lelija ištraukė iš maišo šnypščiančią gyvatę, apgavikai spruko slėptis kvatojančių draugų būry.* DLKT

(135) *ŽS tyrėjai buvo bejėgiai įrodyti Doilio kaltę, kai jis tapo (~ ??pasidarė — R. M.) rimtu Klarenso ir Florentinos Esperansų nužudymo bylos įtariamuoju.* DLKT

(136) *Kadangi per mane jis tapo (~ ??pasidarė — R. M.) tėvu, tai aš tikrai nusipelnęs, kad jo dėka tapčiau sūnumi! — sušuko Škreta.* DLKT

¹¹ Išsamiau apie tokius atvejus žr. Mikulskas 2018, 50–53. Vis dėlto, kai aiškiai laipsniškai savaime iki kulminacijos besirutuliojęs ingresyvinio pokyčio įvykis perteikiamas jungties *tapo*, o ne jungties *virto* konstrukcija, galima įtarti kalbėtojo kalbos jausmo stoką, plg.:

⁽ⁱ⁾ *Tarsi liūliuojamą lėtų laiko bangų, ją apėmė palaimingas alpulyš, iš kurio pažadino ausis pasiekęs tolimas gausmas, jis vis garsėjo ir tapo laukiniu staugimu.* DLKT

Mat artėjantys ar nutolstantys garsai yra paprastai suvokiami kaip laipsniško savaiminio pokyčio įvykiai, todėl juos įvardijantys atitinkamų veiksmy pavadinimai natūraliai komplementuoja jungtį *virto*, o ne jungtį *tapo*, plg.:

⁽ⁱⁱ⁾ *Netrukus dundesys virto žlegėjimu, šis kleketavimu ir ratų girgždėjimu, ožių bliovimu, kanopų griaudėjimu.* DLKT

Greta jungties *virto* tokiuose kontekstuose kur kas natūraliau skamba jungtis *pasidarė*, taip pat reiškianti laipsnišką pokyčio įvykį, plg. 9 išnašoje jau cituotą pavyzdį:

⁽ⁱⁱⁱ⁾ *Kažkur tamsoje pasigirdęs plonytis riksmas nusmelkė jiems širdis, ir jie stvėrėsi vienas už kito. Paskui šis tolimas, nežemiškas riksmas pasidarė garsesnis ir virto bežodžiu burblenimu.* DLKT

Pavyzdyje (134) alternatyvi jungtis *pasidarė* yra sunkiai įsivaizduojama, nes *antausis* čia įvardija momentinį veiksma, be to, ši veiksmą sunku interpretuoti kaip autonomišką, todėl ir veiksmo pavadinimas negali metonimiškai atstovauti jį įvykdžiusiam individui. Nors pavyzdyje (135) subjekcinis referentas yra laikomas atsakingu už savo patirto pokyčio rezultata, tačiau savo noru įtariamuju paprastai *nepasidaroma*, todėl šiame kontekste alternatyvi jungtis skambėtų neįprastai. Pavyzdyje (136) kalbama apie tėvystės statusą, todėl alternatyvi jungtis *pasidarė* čia nelabai tinka: taip jau yra, kad tėvu *tampama* tik gimus palikuoniui, o ne *pasidaroma*, kada panorėjus.

Apibendrinami dar kartą pastebėsime, kad perteikdamas ingresyvinio pokyčio įvykį kalbėtojas renkasi jungtį *tapo* norėdamas tiesiog konstatuoti subjekcinio referento patirto pokyčio rezultata (naują jo būseną), o norėdamas pabrėžti to referento valią kryptingai siekus naujos būsenos, plg. (137), ar pasakyti, kad pats pokytis iki kulminacijos tam tikrą laiką rutuliojosi laipsniškai, jis rinksis jungtį *pasidarė*, plg. (138):

(137) *Ligoniai nepaaiškinama savo nuojauta, matyt, pajuto Luko permainą, tapo (~ pasidarė — R. M.) drąsesni, įžūlesni, reiklesni.* DLKT

(138) *Ši sistema turėjo daug trūkumų, todėl tapo (~ (ilgainiui) pasidarė — R. M.) neefektyvi.* DLKT

3.2.1. Jungties *tapo* konstrukcijų santykinis pasiskirstymas DLKT pagal jų subjektinių referentų gyvumo *vs.* negyvumo ir agentyvumo / intencionalumo *vs.* pasyvumo / inertiškumo požymius: kvantitatyvinė analizė

Šiame poskyryje pateikiami konkretūs skaičiai, atspindintys JK su *tapo* santykinį pasiskirstymą tirtoje DLKT imtyje pagal jų subjektinių referentų gyvumo, agentyvumo, intencionalumo arba, priešingai, negyvumo, inertiškumo požymius. Ši kvantitatyvinė JK su *tapo* santykinio pasiskirstymo pagal minėtus jų subjektinių referentų požymius tekstystne analizė yra analogiška ankstesnei JK su *pasidarė* analizei, žinoma, priimant domėn, kad subjekcinio referento agentyvumo ir intencionalumo požymiai, išplaukiantys iš jungties veiksmoždzio semantikos antruoju atveju, pirmuoju atveju yra tik implikuojami iš profiliuojamo įvykio platesnio konteksto ar jo idealizuoto kognityvinio modelio.

Kaip ir JK su *pasidarė* atveju, pirmiausiai aptarkime grupę JK su *tapo*, kurių subjektiniai referentai yra gyvi padarai, daugiausia individai, kuriems potencialiai yra būdingas agentyvumas ir intencionalumas. DLKT grožinės literatūros registro imtyje tokių konstrukcijų rasta 53 (53 proc.), negrožinės literatūros — 40 (40 proc.), publicistikos — 40 (40 proc.). Didesnėje dalyje šių atvejų subjektiniai referentai gali būti (implicitiškai) suvokiami kaip iš tiesų agentyvūs ir / ar savo valia kryptingai siekę savo pokyčio rezultato individai, plg.:

(139) *Gal ji, atmetusi svarbias savęs dalis, iš tikrųjų tapo labiau savimi?* DLKT

(140) *Pas tikrą siuvėją pasisiūdino kostiumą, užsidėjo Kiaušo dovanotą kepurę, pasispaudė po pažastim naują portfeli ir tapo nebepanašus į užguitą piemenį.* DLKT

- (141) *Šiame mieste ir įvyko didžioji J. Mikėno metamorfozė — iš tapytojo jis tapo skulptoriumi, o jo meninė kalba įgavo geriausiai jo estetinius įsitikinimus išreiškusį bei atitikusį būdą.* DLKT
- (142) *Pasaulio moterų dviračių taurės varžybų nugalėtoja antrą kartą tapo australė A.Millward, surinkusi 324 taškus.* DLKT

Jungties *tapo* konstrukcijų su tokio tipo gyvais subjektiniais referentais DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasta 32 (32 proc.), negrožinės literatūros — 34 (34 proc.), publicistikos — 23 (23 proc.).

Kai kuriais atvejais subjekciniai individai gali būti prilyginami dėl susiklosčiusių aplinkybių pokytį patiriantiems inertiškiems objektams, plg.:

- (143) *Be to, nuo tos akimirkos, kai Penė sutiko savo pasipūtusį vyrą, ji tapo žaisliuku jo rankose. Be jo leidimo žingsnio nežengia.* DLKT
- (144) *Atrodo, įvyko fundamentali saviapgaulė — aukomis tapo visi, nes nieko kito neliko, tik balansuoti tarp bizūno ir pyrago.* DLKT
- (145) *Per visą JAV istoriją net keturi šios šalies prezidentai tapo žudikų aukomis.* DLKT

Kaip ir jungties *pasidarė* atveju, jungties *tapo* konstrukcijose kai kurie negyvi objektai per metonimiją ar metaforą (personifikaciją) gali būti suvokiami kaip tam tikra prasme (netiesiogiai) agentyvūs ir / ar intencionalūs ir jeigu ne savo pokyčio kryptį bei rezultatą lemiantys, tai bent už jį atsakingi subjekciniai referentai, plg.:

- (146) *Mačiau, kaip dar prieš man jį pastebint, persimainė jos veidas, tapo priešiškas, kvailas, o rankos grįžo į įprastą vietą po krūtine.* DLKT
- (147) *Tipas buvo išstumtas dar gyvybingesnės sąvokos. Įvaizdis aiškiai parodo, kad kovoje dėl dėmesio nugalėtoja tapo ryšių priemonių pramonė.* DLKT
- (148) *Reakcija į pirkėjų skundus dėl gaminių broko tapo „Raytek“ kokybės programos pagrindu.* DLKT
- (149) *Bankas tapo Širdies asociacijos įkūrimo iniciatorius.* DLKT

DLKT grožinės literatūros registro imtyje pastarųjų konstrukcijų rasta 17 (17 proc.), negrožinės literatūros — 25 (25 proc.) publicistikos — 28 (28 proc.). Dalies tokių konstrukcijų negyviems subjekciniams referentams (per metonimiją ar personifikaciją) lengvai gali būti priskiriamas agentyvumas ir intencionalumas, plg. (147) ir (149). Grožinės literatūros registro imtyje tokių atvejų rasta 17 (17 proc.), negrožinės — 13 (13 proc.), publicistikos — 11 (11 proc.).

Likusiais atvejais jungties *tapo* konstrukcijose pokytį patiriantys subjekciniai referentai yra negyvi, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai, plg.:

- (150) *Iš pradžių atrodė, kad vaistai neveikia. Paskui vokai tapo sunkūs, o visas kūnas nepaprastai lengvas.* DLKT
- (151) *Jų nuveikti, tačiau užmiršti darbai ir tapo kai kurių mano tyrimų objektu.* DLKT
- (152) *Mykolas Glinskis užvaldė Turovą, kuris tapo pagrindine jo veiksmų baze.* DLKT
- (153) *Etmono pareigybė buvo diskredituota, o buožė XVIII amžiuje tapo labiau ne karinės valdžios, bet prestižo ir politinės galybės simboliu.* DLKT

Jungties *tapo* konstrukcijų su tokio tipo negyvais subjektiniais referentais DLKT grožinės literatūros registro imtyje rasta 30 (30 proc.), negrožinės literatūros — 35 (35 proc.), publicistikos — 32 (32 proc.). Ne vienu atveju tokie objektai ar reiškiniai savo savybėmis „išprovokuoja“ savo atžvilgiu tam tikrus išorės veiksmus ar sprendimus arba tampa vidine pokyčio priežastimi, taigi netiesiogiai yra atsakingi už savo patirto pokyčio rezultatą. Norint ši semantinę aspektą pabrėžti vietoje jungties *tapo* galima pavartoti jungtį *pasidarė*, plg.:

- (154) *Misticizmu ir gnosticizmu paremtas ezoterinis mokslas apie būtį tapo (~ pasidarė — R. M.) madingas tarp garsiausių pasaulio žvaigždžių.* DLKT
- (155) *Nugalėtoji Graikija nugalėjo savo nugalėtojus (lot. Graecia victa victorem vicit), t.y. Roma pasidarė kultūros helėnizacijai. Graikų kultūros istorija tapo (~ pasidarė — R. M.) Romos valstybės kultūros ir istorijos dalimi.* DLKT
- (156) *I Gofą (taip vietinių vadinamas viešasis didysis tualetas) veda vienas kelias, todėl šis žymusis takas tapo (~ pasidarė — R. M.) žmonių susitikimo vieta, nes keliauti juo tenka dažnai ir tai daro visi stovyklos gyventojai.* DLKT

Toliau pateikiama bendra atliktų skaičiavimų statistika. Iš 300 vienkartinės imties JK su *tapo* konstrukcijų 133 (44,3 proc.) subjektiniai referentai yra gyvi padarai, daugiausia individai. Tirtoje imtyje jungties *tapo* konstrukcijų 70 (23,3 proc.) atvejų negyvi objektai ar reiškiniai per metoniminį ryšį su gyvaisiais ar personifikaciją gali būti traktuojami kaip tam tikra prasme (netiesiogiai) agentyvūs ir / ar intencionalūs ir, jeigu ne savo pokyčio kryptį bei rezultatą lemiantys, tai bent už jį atsakingi subjektiniai referentai. Likusių 97 (32,3 proc.) jungties *tapo* konstrukcijų pokytį patiriantys subjektiniai referentai yra negyvi, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai. Tirtoje imtyje 130 (43,3 proc.) JK su *tapo* konstrukcijų subjekciniams referentams objektyviai galima pripažinti vienokį ar kitokį agentyvumą ir / ar intencionalumą (kryptingą patirto pokyčio kontrolę siekiant jo rezultato). Iš jų 89 (29,7 proc.) atvejais subjektinis referentas sietinas su atitinkamo individo agentyvumu ir / ar intencionalumu save keisti, likusiais 41 (13,7 proc.) atvejais subjekcinio referento agentyvumas ir / ar intencionalumas suvokiamas netiesiogiai, per metoniminį jo ryšį su atitinkamu individu ar to referento personifikaciją. Tirtoje imtyje 170 (56,7 proc.) jungties *tapo* konstrukcijų subjektiniai referentai yra pasyvūs individai, inertiški fiziniai objektai, gamtos ar visuomenės reiškiniai, kurių pokyčio rezultatą, objektyviai žiūrint, lemia ne jie patys, o (atvirai nurodomi ar iš konteksto implikuojami) išoriniai veiksniai.

3.3. Jungčių *pasidarė* ir *tapo* konstrukcijų santykinio pasiskirstymo DLKT pagal jų subjektinių referentų gyvumo vs. negyvumo ir agentyvumo / intencionalumo vs. pasyvumo / inertiškumo požymius kvantitatyvinės analizės apibendrinimas

Analogiškai atliktos kvantitatyvinės analizės leidžia adekvačiai palyginti abiejų konstrukcijų santykinį pasiskirstymą tekстыne pagal svarbius jų subjektinių referentų požymius, lemiančius jų vietą agentyvumo bei intencionalumo skalėje. Žemiau palyginimui dviejose lentelėse pateikiami jungčių *pasidarė* ir *tapo* konstrukcijų kvantitatyvinės analizės rezultatai, atspindintys jų santykinį pasiskirstymą tirtose DLKT imtyse (po 300 vienkartinės imties eilučių) pagal jų subjektinių referentų gyvumo vs. negyvumo (3 lentelė) ir agentyvumo / intencionalumo vs. pasyvumo / inertiškumo (4 lentelė) požymius:

3 lentelė. JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* santykinis pasiskirstymas DLKT pagal jų subjektinių referentų gyvumo vs. negyvumo požymius

Konstrukcija	Gyvas subj. refer.	Negyvas subj. refer.
JK su <i>pasidarė</i>	114 (38 %)	186 (62 %)
JK su <i>tapo</i>	133 (44,3 %)	167 (55,7 %)

4 lentelė. JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* santykinis pasiskirstymas DLKT pagal jų subjektinių referentų agentyvumo / intencionalumo vs. pasyvumo / inertiškumo požymius

Konstrukcija	Agent. / intenc. subj. refer.	Pasyv. / inert. subj. refer.
JK su <i>pasidarė</i>	102 (34 %)	198 (66 %)
JK su <i>tapo</i>	130 (43,3 %)	170 (56,7 %)

Prisiminkime, kad senuosiuose raštuose paliudytų JK su *pasidaryti* pirmtakuose — RKKK su *(pa)daryti* atikauzatyviniuose atitikmenyse — subjektiniais referentais tegalėjo būti savo kurį požymį ar būseną aktyviai ir kryptingai keičiantys individai. Abiejų lentelių duomenys rodo, kad dabartinėje kalboje jungties *pasidaryti* konstrukcijos šiuo atžvilgiu gerokai pažengė į priekį: pagal jose vartojamų negyvų ir pasyvių / inertiškų subjektinių referentų procentą netgi lenkia labiausiai sugramatintą ingresyvinio aspekto raiškos jungtį *tapti*.

4. Bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos egzistavimą kalboje liudijantys empiriniai faktai

Ankstesniame tyrime (Mikulskas 2018, 46–56) daugiausia JK su *virto* ir JK su *tapo* tarpusavio sukeičiamumo faktų¹² tekstyno registruose kvantitatyvine analize buvo įrodyta egzistuojant bendresnę ingresyvinio aspekto raiškos konstrukciją, kurios atskiriomis instanciacijomis ir esančios minėtos dvi konstrukcijos. Toliau panašiai analizuojami JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* tarpusavio sukeičiamumo faktai: šios analizės rezultatai papildė argumentus dėl bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos egzistavimo kalboje.

Jau spėjome įsitikinti, kad JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* turi kalbos raidoje nusistovėjusias savo aspektines vertes ir su jomis koreliuojančias semantines specifikacijas, pagal kurias ima reikšti savas komunikatyvines perspektyvas net į tapačius profiliuojamus ingresyvinio pokyčio įvykius: pirmuoju atveju vidinę, arba empatinę, antruoju — išorinę, arba konstatuojamąją. Tam tikruose šių komunikatyvinių perspektyvų neryškumo kontekstuose viena konstrukcija gali būti pavartota vietoje kitos ypač tais atvejais, kai jų designacijos sritys persikloja. O jungties *pasidarė* ir jungties *tapo* semantinės distribucijos DLKT analizė parodė, kad jų sudaromų konstrukcijų designacijos sritys persikloja kur kas labiau negu jungties *virto* ir jungties *tapo* konstrukcijų atveju. Kuo didesnis kalbamų konstrukcijų tarpusavio sukeičiamumo mastas, tuo daugiau yra empirinio pagrindo teigti apie kalboje egzistuojančią jas vienijančią bendresnę konstrukciją. Kai abi kalbamos konstrukcijos reiškia tik sau būdingas komunikatyvines perspektyvas, jų produktyvumas nėra pirmaeilis vienos konstrukcijos pakeitimo kita mastą lemiantis veiksnys, tačiau tam tikruose tų komunikatyvinių perspektyvų neryškumo kontekstuose jis galėtų šiuo požiūriu turėti svarbos.

Toliau palyginimui pateikiami abiejų aptariamų jungčių leksinių komplementų tipų, ir hapaksų skaičiai, atspindintys jų konstrukcijų produktyvumą, kiek apie jį galima spręsti iš tirtos ribotos DLKT imties. Bendras jungties *pasidarė* komplementų atvejų skaičius 300 vienkartinės imties eilučių — 357. Iš jų leksinių tipų priskaičiuota 255, arba 71 proc. bendro atvejų skaičiaus; hapaksų — 192, arba 53,8 proc. bendro atvejų skaičiaus; produktyvumo indeksas — $192 : 255 = 0,75$. Bendras jungties *tapo* komplementų atvejų skaičius 300 vienkartinės imties eilučių — 350. Iš jų leksinių tipų priskaičiuota 303, arba 86,6 proc. bendro atvejų skaičiaus; hapaksų — 216, arba 61,7 proc. bendro atvejų skaičiaus; produktyvumo indeksas — $216 : 303 = 0,71$. Patogumo dėlei šie skaičiai toliau pateikiami 5 lentelėje:

5 lentelė. Bendras JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* produktyvumas tirtoje DLKT imtyje

Konstrukcija	Leksinių tipų sk.	Hapaksų sk.	Produkt. indeks.
JK su <i>pasidarė</i>	255 (71 %)	192 (53,8 %)	0,75
JK su <i>tapo</i>	303 (86,6 %)	216 (61,7 %)	0,71

¹² Žinoma, sprendžiant apie galimą šių veiksmažodžių sukeičiamumą JK buvo griežtai laikomasi semantinio ekvivalentiškumo kriterijaus.

Matome, kad pagal komplementų leksinių tipų ir hapaksų skaičių, kuris atspindi konstrukcijos paplitimą (įsitvirtinimą) vartosenoje, JK su *tapo* kiek lenkia JK su *pasidarė*, ir tai nėra nelaukta, turint omenyje, kad pirmoji konstrukcija yra senesnė ir labiau sugramatinta. Tačiau abiejų konstrukcijų produktyvumo indeksai, atspindintys jų darybinį gyvybingumą, yra beveik vienodi. Todėl panašus kalbamų konstrukcijų produktyvumas nesuteikia ryškesnės pirmenybės vienai iš jų galimo pasirinkimo atveju. Kita vertus, askriptyvinių JK su *pasidarė* ir inkliuzyvinių JK su *tapo* ryškus vyravimas vartosenoje, *ceteris paribus*, gali šiuo atžvilgiu turėti įtakos.

4.1. Jungties *pasidarė* galimo pakeitimo jungtimi *tapo* (*pasidarė* > *tapo*) DLKT būdingesni atvejai ir tokio pakeitimo mastas tirtoje imtyje

Pirmiausia jungties *pasidarė* galimo pakeitimo jungtimi *tapo* atvejų reikėtų tikėtis tose JK, kurių subjektyvus referentas yra negyvas, inertiškas fizinis objektas, reiškinys arba jiems prilygstantis pasyvus individas: tokiose konstrukcijose labiau tikėtinas minėtų vidinės, empatinės vs. išorinės, konstatuojamosios, perspektyvų perskyros neryškumas, kuris ir sukuria sąlygas tų perspektyvų neutralizacijai. Nors DLKT yra sudarytas iš daugmaž redaguotų tekstų, bet vienu kitu atveju tirtuose JK pavyzdžiuose jungtis *pasidarė* kalbėtojo (teksto autoriaus) pasirenkama ne visai pamatuotai: jos vietoje, regis, geriau tiktų išorinę, konstatuojamąją, perspektyvą į profiliuojamą ingresyvinio pokyčio įvykį išreiškianti jungtis *tapo*. Šie pavyzdžiai pirmiausiai yra skaičiuojami kaip galimo jungties *pasidarė* pakeitimo jungtimi *tapo* (*pasidarė* > *tapo*) atvejai. Taip pat sakiniai, kuriuose JK profiliuojamas ingresyvinio pokyčio įvykis seka po kito įvykio ir / ar yra jo sąlygojamas, yra palankesnis kontekstas jungties *tapo* turimam aspektiniam profiliui, paprastai fokusuojančiam to pokyčio baigiamąją-pereinamąją fazę. Jeigu šiame kontekste pavartotos jungties *pasidarė* pasirinkimo motyvai nėra labai aiškūs, ją lengvai galima keisti jungtimi *tapo* — tokie pavyzdžiai taip pat yra skaičiuojami kaip galimo *pasidarė* > *tapo* atvejai. Panašiai atidžiau yra pasižiūrėta ir į tas jungties *pasidarė* konstrukcijas, kurių profiliuojamas ingresyvinio pokyčio įvykis yra modifikuojamas prieveiksmiais *staiga*, *akimirksniu*, *pagaliau*, *galiausiai*, *jau* ir pan. — tipiškais atvejais jie yra pokyčio baigiamąją-pereinamąją fazę fokusuojančios jungties *tapo* sintaksiniai palydovai. Toliau šie ir kai kurie kiti galimo *pasidarė* > *tapo* atvejai aptariami išsamiau.

Pradžioje, kaip atspirties tašką, aptarkime trejetą JK pavyzdžių, kuriuose jungties *pasidarė* pasirinkimas yra aiškiai motyvuotas, todėl alternatyvi jungtis juose arba sunkiai įsivaizduojama, arba ji keistų sakinio reikšmę, plg.:

- (157) *Nebuvo lengva rasti visiškai nieko nesakančių žodžių, tinkamų atsisveikinti su žmogumi, kuris per keturiasdešimt metų pasidarė (~ ??tapo — R. M.) visai kitas nei pažinotasis jaunystėje.* DLKT
- (158) *Blūdo herojui sujungus humanizmą, tautiškumą ir religingumą į vieną sintetinį idealą, pasaulis vėl pasidarė (~ #tapo — R. M.) gražus ir darnus, žmogiškas ir meilus.* DLKT
- (159) *Vienam tapus mimėziniu [personažu], visi pasidarė (~ #tapo — R. M.) tokie.* DLKT

Pavyzdyje (157) alternatyvi jungtis *tapo*, inherentiškai žyminti momentinio pokyčio įvykį, būtų sunkiai suderinama su pokyčio trukmę nurodančiu prieviksniu *per keturiasdešimt metų*, ir atvirkščiai, inkrementine tvarka besirutuliojanti pokyčio įvykį inherentiškai žyminti jungtis *pasidarė* dera su duratyviniais prieviksniais. Pavyzdyje (158) pasirinkdamas jungtį *pasidarė* teksto autorius aiškiai tapatinasi su aptariamo literatūros kūrinio (Julijono Lindės-Dobilo *Blūdo*) herojumi: jo suvokiamas pasaulio pokytis sakinyje vaizduojamas iš vidinės, empatinės, perspektyvos, — todėl su išorine, konstatuojamąja, perspektyva siejama alternatyvi jungtis *tapo* tokiai autoriaus intencijai čia prieštarautų. Pavyzdžio (159) pirmąją JK su *tapo* tiesiog konstatuojamas subjekcinio referento pokyčio rezultatas, antrojoje JK pasirinkus jungties veiksmažodį *pasidarė*, norima pabrėžti kito subjekcinio referento (visi) kryptingą pastangą pasikeisti panašiai kaip ir pirmojo sakinio subjekcinis referentas.

Toliau pateikiami keli pavyzdžiai, kuriuose vietoje vidinę, empatinę, perspektyvą į profiliuojamą pokyčio įvykį peršančios jungties *pasidarė*, regis, geriau derėtų išorinės, konstatuojamosios, perspektyvos jungtis *tapo*:

- (160) *Tiltas į jūrą pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *galvos skausmu Palangos miesto savivaldybei*. DLKT
- (161=22) *Šventasis Raštas sako, kad Dievas įkvėpė į jo veidą gyvybės kvapą, ir žmogus pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *gyva būtybė*. DLKT
- (162) *Kai pastebėsite, kad leistus obliuoja vieną ištisinę skiedrą, darbą galite baigti. Nuobliuotas paviršius pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *lygus*. DLKT
- (163) *Savo projekte, nekeisdamas vidinio tūrio, jis pertvarkė ankstesnį barokinį J. K. Glau-bico suformuotą katedros vaizdą. Pastatas pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *simetriškas ir monumentalus*. DLKT

Jeigu šiuose pavyzdžiuose ir nesama kalbamų jungčių painiojimo, tai jie vis tiek reprezentuoja kontekstus, kuriuose viena jungtis (*pasidarė*) lengvai žengia į kitos jungties (*tapo*) designacijos zoną.

Įvykių sekos kontekstas yra palankesnis jungties *tapo* konstrukcijoms, nes jame įvykių sandūra dažnai fiksuojamas pats pokyčio, arba virsmo, momentas. Jeigu tokiam kontekste profiliuojamo ingresyvinio pokyčio įvykio inkrementinis pobūdis ir / ar jo trukmė yra nepabrėžiami, jungtis *pasidarė* lengvai gali būti keičiama jungtimi *tapo*, plg.:

- (164=114) *Paskelbus šias pasakas-apy sakas, taip pat apsakymus ir literatūrinės pasakas mažiesiems skirtoje periodikoje, J. Jankus pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *savas mūsų vaikų literatūroje*. DLKT
- (165) *Išvertus maldaknygę, tų maldų reikšmė paprastam besimeldžiančiam pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *aiškesnė*. DLKT
- (166) *Po 1815–1818 m. Prūsijos karalystės teritorinio suskirstymo reformos ji pasidarė* (~ *tapo* — R. M.) *dar stambesnio, 16-os apskričių teritorinio vieneto* — *Gumbinės*

apygardos (Regierungsbezirk Gumbinnen) — administraciniu-kultūriniu centru.
DLKT

(167=15) *Nuslopus pramonei, nutekamieji vandenys pasidarė (~ tapo — R. M.) švaresni savaiame.*

Tačiau, jeigu po tam tikro įvykio sekantis ingresyvinio pokyčio įvykis yra inkrementinio pobūdžio, jam perteikti geriau tinka jungties *pasidarė* konstrukcija, plg.:

(168) *Tik XVIII a. pabaigoje, kai įkandin portugalų ir ispanų keliautojų čia apsilankė anglas Džeimsas Kukas, Australija pasidarė (~ ?tapo — R. M.) D. Britanijos kriminalinių ir politinių kalinių trėmimo vieta.*

Šiame pavyzdyje jungtį *pasidarė* pakeitus jungtimi *tapo*, pasikeistų sakinio reikšmė: galima būtų suprasti, kad iškart po to, kai Australijoje apsilankė Džeimsas Kukas, ši vieta tapo Didžiosios Britanijos kriminalinių ir politinių kalinių trėmimo vieta. Tačiau trėmimo vieta Australija pasidarė veikiausiai ne iškart po garsaus kapitono apsilankymo joje: turėjo praeiti kiek laiko, kol naujoji Didžiosios Britanijos kolonija buvo pritaikyta minėtai paskirčiai.

Toliau pateikiami keli JK su *pasidarė* pavyzdžiai, kuriuose profiliuojamo ingresyvinio pokyčio įvykio trukmė yra modifikuojama minėtais staigumo reikšmės prievaisiais¹³: nors tokie prievaisiai jungties *pasidarė* akcionališkos prigimties nepakeičia, jie sudaro palankias sąlygas šią jungtį pakeisti jungtimi *tapo* ir, *ceteris paribus*¹⁴, toks keitimas gali būti atliktas be didesnės reikšmės nuostolio, plg.:

(169) *Pasidarė aišku, kad šis baisus žmogus nebuvo visiškai nemokša, kaip, be abejo, buvo galima spręsti iš gyvuliško jo elgesio. Staiga jis man pasidarė (~ tapo — R. M.) mįslė.* DLKT

(170) *Kada 1940 metais persikėliau į Dailės akademiją, Vilnius man taip patiko, jog iš karto pasidarė (~ tapo — R. M.) mano miestas.* DLKT

(171=61) *Kryžininkus apėmė panika, nuo pat mūsų pradžios vokiečių kariuomenė pasidarė (~ tapo — R. M.) nevaldoma.* DLKT

Su jungties *tapo* akcionališkos prigimtimi labiau dera kontinuatyvinio perfekto reikšmė, kuri paprastai perteikiama JK su laiko prievaisiais *nuo to karto / laiko* arba *jau*: tokių

¹³ Dėl suprantamų priežasčių jungties *pasidarė* konstrukcijų profiliuojamas ingresyvinio pokyčio įvykis dažniau yra modifikuojamas jo trukmę pabrėžiančiais prievaisiais, plg. (42):

⁽ⁱ⁾ *Ilgainiui nuolatinu namų gyventoju pasidarė vyras, o moteris ištekėdama turėjo juos palikti.* DLKT

¹⁴ Kai kalbėtojas į profiliuojamą ingresyvinio pokyčio įvykį žiūri aiškiai iš vidinės perspektyvos, plg. (i), arba nori pabrėžti tokio pokyčio subjekto intencionalumą, plg. (ii), pirmenybė gali būti teikiama jungčiai *pasidarė* net ir konstrukcijoje vartojant staigumo reikšmės prievaisių, plg.:

⁽ⁱ⁾ *Jis taip pat išgirdo balsą. Jam rodė, jog diena iškart pasidarė šviesesnė.* DLKT

⁽ⁱⁱ⁾ *Koleris atsiduso, o jo balsas staiga pasidarė iškilmingas.* DLKT

ingresyvinių konstrukcijų funkcinę specifiką sudaro tai, kad jomis ne tiek konstatuojamas subjektinio referento įžengimas į naują būseną, kiek pranešama, kad ta nauja būsena po to tęsiasi neribotą laiką. Jeigu tokiose konstrukcijose pavartojama jungtis *pasidarė*, ji yra nesunkiai pakeičiama jungtimi *tapo*, plg.:

(172=13) *Nuo to karto ir darbus dalijosi po lygiai, ir motinai, ir tėvui gyvenimas pasidarė (~ tapo — R. M.) daug smagesnis.* DLKT

(173=23) *Greit jai visai nebeskaudėjo. Ir jie ėmė žaisti drauge. Nuo to karto jie pasidarė (~ tapo — R. M.) geri draugai.* DLKT

(174) *Šis lietuvių liaudies žaidimas jau pasidarė (~ tapo — R. M.) tradicinis.* DLKT

Pavyzdyje (174) JK su *tapo* perteikiamą kontinuatyvinio perfekto reikšmę padeda išryškinti tokia jo parafrazė: *Šis lietuvių liaudies žaidimas jau yra tapęs tradicinis.*

Visi čia aptarti pavyzdžiai buvo skaičiuojami kaip galimo jungties *pasidarė* pakeitimo jungtimi *tapo* atvejai. Grožinės literatūros registro imtyje tokių atvejų priskaičiuota 13, arba 13 proc. (10 askriptyvinio ir 3 inkliuzyvinio tipo konstrukcijos); negrožinės literatūros registro imtyje — 20, arba 20 proc. (13 askriptyvinio ir 7 inkliuzyvinio tipo konstrukcijos); publicistikos registro imtyje — 16, arba 16 proc. (10 askriptyvinio ir 6 inkliuzyvinio tipo konstrukcijos). Visoje tirtoje DLKT imtyje (300 JK su *pasidarė*) tokių galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų susidaro 49, arba 16,3 proc. (33 askriptyvinio ir 16 inkliuzyvinio tipo konstrukcijų). Galime manyti, kad šie skaičiai daugmaž parodo mastą, kuriuo vartosenoje jungties *pasidarė* konstrukcija yra išsiskverbusi jungties *tapo* designacijos zoną. Askriptyvinių konstrukcijų dominavimas tarp galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų perša mintį, kad šį išsiskverbimą, bent kai kuriais atvejais, galėjo palengvinti ir vartosenoje 2,8 karto retesnės askriptyvinės JK su *tapo*.

4.2. Jungties *tapo* galimo pakeitimo jungtimi *pasidarė* (*tapo* > *pasidarė*) DLKT būdingesni atvejai ir tokio pakeitimo mastas tirtoje imtyje

Pirmiausia jungties *tapo* galimo pakeitimo jungtimi *pasidarė* atvejų turėtume tikėtis tose JK, kurių subjektinis referentas yra gyvas, intencionalus individas arba per metonimiją ar personifikaciją jam prilyginamas negyvas daiktas ar reiškinys: būtent tokių jungties *tapo* konstrukcijų designacijos natūraliai turi daugiausiai galimybių suartėti su įprastomis jungties *pasidarė* designacijomis. Bet pradžioje, kaip atspirties tašką, aptarkime keletą toliau pateikiamų JK su *tapo* pavyzdžių, kuriuose jungties pasirinkimo motyvacija yra aiški. Pavyzdžio (175) dviejose ingresyvinio pokyčio įvykius profilijuojančiose konstrukcijose vartojamos skirtingos jungtys pasirinktos pagal sau būdingus kontekstus: kai kalbama apie individo ingresiją į oficialias — bažnyčios pastoriaus — pareigas, vartojama jungtis *tapo*, o kai kalbama apie jo, kaip konfesinio ir politinio gyvenimo figūros, iškilimą, vartojama jungtis *pasidarė*. Nors pavyzdžio (176) subjektinio referento — įsigyto banko — intencionalumas siekus pokyčio rezultato yra akivaizdus, tačiau JK su *tapo* čia geriau tinka, nes ji aiškiai fokusuoja baigiamąją-pereinamąją pokyčio įvykio fazę; norėdami šiame

kontekste pavartoti alternatyvią jungtį, sakinių turėtume perrašyti taip, kad jo profilyje būtų užgriebiama ir vidurinioji-progresinė šio įvykio fazė, plg. *Tuo metu OGPU agentūra per prancūzų tarpininką Paryžiuje įsigijo privatų banką, kuris greitai plėsdamasis pasidarė garsiuoju „Eurobanku“*. Pavyzdyje (177) frazė *pasidarė iniciatoriumi* vietoje esamos *tapo iniciatoriumi* skambėtų keistai, nes *tapimas* tam tikro veiksmo iniciatoriumi suprantamas kaip momentinio pokyčio įvykis, presuponuojantis ryžtingą subjektinio referento apsisprendimą, ir jis nedera su inkrementinio pokyčio konceptu. Pavyzdyje (178) alternatyvi jungtis reikštų, kad išvardytos salos savo iniciatyva devintame amžiuje *pasidarė* islamo citadelėmis, tačiau istorija mums sako, kad tokiomis jos *tapo* dėl užkariavimo. Plg.:

- (175=91) *Remiamas įtakingų globėjų, 1587 metais jis (Oderbornas) tapo pirmuoju Rygos Šv. Petro bažnyčios pastoriumi ir greitai pasidarė garsia konfesinio ir politinio gyvenimo figūra šiame mieste.* DLKT
- (176) *Tuo metu OGPU agentūra per prancūzų tarpininką Paryžiuje įsigijo privatų banką, kuris greitai išsiplėtė ir tapo (~ ??pasidarė — R. M.) garsiuoju „Eurobanku“ — didžiausiu užsienio banku Prancūzijos sostinėje.* DLKT
- (177=149) *Bankas tapo (~ ??pasidarė — R. M.) Širdies asociacijos įkūrimo iniciatorius.* DLKT
- (178=78) *Devintame amžiuje islamo citadelėmis tapo (~ ??pasidarė — RM) beveik visos didelės Viduržemio jūros salos — netgi Sicilija ir Sardinija, Malta ir Kreta.* DLKT

Kaip galimo *tapo* > *pasidarė* atvejai taip pat nebuvo skaičiuojami tie JK pavyzdžiai, kuriuose pasirenkama alternatyvi jungtis vietoje išorinės, konstatuojamosios, perspektyvos į profiliojama įgresyvinio pokyčio įvykį pabrėžtų vidinę, empatinę. Didesnę dalį tokių atvejų sudaro konstrukcijos, kurių subjektiniai referentai yra negyvi, inertiški fiziniai objektai arba visuomenės ar gamtos reiškiniai, tad pasirinkus jungtį *pasidarė*, intencionalumo ir / ar atsakomybės už patirto pokyčio rezultatą požymiai tokiems referentams suvokėjo būtų priskiriami subjektyviai. Plg.:

- (179) *Tarptautinė moksleivių tyrimų apklausa parodė, kad blaivybė tarp 15-19-mečių nepopuliari, o alkoholiniai gėrimai tapo (~ #pasidarė — R. M.) būtina jaunimo bendravimo priemone.* DLKT
- (180) *Gailūnuose savo žemės turi ir ji, ir Janina Janulevičienė, ir Antanina Stonkuvienė, bet visos tos žemės taip sumaišytos ir suveltos, kad gyvenimas tapo (~ #pasidarė — R. M.) nemielas, bet niekas jos nesiklausė.* DLKT
- (181) *Senelių priežiūra tapo (~ #pasidarė — R. M.) ypatinga Lietuvos kaimo problema.* DLKT

Konstrukcijose, kuriomis perteikiama individo įgresija ne į oficialias pareigas ar rangą, bet į profesiją, plg. (182) ir (183), socialinę padėtį, plg. (184), ar socialinį vaidmenį, plg. (185), ir iš konteksto aišku, kad individas kryptingai to siekė, jungtis *tapo* be didesnio reikšmės nuostolio gali būti pakeičiama jungtimi *pasidarė*, plg.:

- (182) *Jis nusprendė atsikratyti visų savo įmonių ir atiduoti jėgas seniausiam pasaulio amatui. Tapo tarpininku (~ pasidarė — R. M.), kitaip tariant — traderiu.* DLKT
- (183=141) *Šiame mieste ir įvyko didžioji J. Mikėno metamorfozė — iš tapytojo jis tapo (~ pasidarė — R. M.) skulptoriumi, o jo meninė kalba įgavo geriausiai jo estetinius įsitikinimus išreiškusį bei atitikusį būdą.* DLKT
- (184) *Vidutinio ūgio, rudų akių, trumpai kirpta smailia barzdike, puošiančia smakrą, pirklis Raja tapo (~ pasidarė — R. M.) turtingiausiu Egipte atvykėliu iš Sirijos.* DLKT
- (185=79) *Politiniu vadovu ir šios grupės organizatoriumi tapo (~ pasidarė — R. M.) buvęs Smolensko vietininkas, Žygimanto atšauktas, Jonas Goštautas.* DLKT

Savaime suprantama, kad šie pavyzdžiai yra inkliuzyvinio tipo JK. Tačiau panašiai *tapo > pasidarė* įmanomas ir askriptyvinio tipo JK, kai iš konteksto aišku, kad individas aktyviai ir kryptingai siekė savo patirto kokybinio ar kiekybinio pokyčio rezultato, plg.:

- (186=137) *Ligoniai nepaaiškinama savo nuojauta, matyt, pajuto Luko permainą, tapo (~ pasidarė — R. M.) drąsesni, įžulesni, reiklesni.* DLKT
- (187=67) *Palengva Romos imperatorius tapo (~ pasidarė — R. M.) visagalis būdamas gyvas ir garbinamas kaip dievas po mirties.* DLKT

Atkreiptinas dėmesys, kad pavyzdyje (187) jungties *tapo* konstrukcija profiliuojamas ingresyvinis pokytis yra modifikuojamas jo laipsnišką pobūdį nusakančio prievoksmio *pa-lai-psniui*, kuris labiau derėtų jungties *pasidarė* akcionalinei prigimčiai. Dėl šios priežasties jungtis *tapo* lengvai gali būti keičiama jungtimi *pasidarė* ir toliau einančiame pavyzdyje:

- (188) *Roma pamažu tapo (~ pasidarė — R. M.) „amžinuoju miestu“, o jos arkivyskupas — vyriausiuoju bažnyčios ganytoju — popiežiumi.*

Kaip galimo *tapo > pasidarė* atvejai buvo skaičiuojami ir tos JK, kurių profiliuojamo ingresyvinio pokyčio įvykio esmę sudaro veido, akių išraiškos ar spalvos, balso tono transformacijos: pirma, tokių konstrukcijų subjektiniai referentai, per metonimiją yra lengvai susiejami su atitinkamas intencijas jais reiškiančiais individais; antra, minėtos transformacijos paprastai suvokiamos kaip inkrementiniai pokyčiai, nors dažniausiai ir neilgos trukmės. Todėl reikia manyti, kad jų savininko intencijas atspindinčios veido, akių išraiškos ar spalvos, balso tono transformacijos tipiškai yra jungties *pasidarė* konstrukcijų designacijos sritis, į kurią kartais įkerta jungties *tapo* konstrukcijos. Toliau pateikiami keli būdingi šios designacijų srities pavyzdžiai, kuriuose jungtis *tapo* lengvai gali būti pakeičiama jungtimi *pasidarė*:

- (189) *Išbandymas buvo sunkus, bet Karminas vis dėlto susivaldė, veidas tapo (~ pasidarė — R. M.) kreidinis, jis išblyško kaip lavonas.* DLKT
- (190) *Eikit visi po velnių, — dusliai ir grubiai atkirto Magas. Jo akys tapo (~ pasidarė —*

R. M.) *stiklinės, ant kaklo grėsmingai trūkčiojo mėlyna gysla, veidą perkreipė šlykšti grimasa*. DLKT

(191) *Kramtydamas iš tylaus balso intonacijos mėginau atspėti, kas skambina. Iš pradžių jame pasigirdo nuostaba. Paskui balsas tapo (~ pasidarė — R. M.) kapotas, beveik formalus*. DLKT

Visi šie ir panašūs pavyzdžiai buvo skaičiuojami kaip galimo jungties *pasidarė* pakeitimo jungtimi *tapo* atvejai. Grožinės literatūros registro imtyje tokių atvejų priskaičiuota 14, arba 14 proc. (12 askriptyvinio ir 2 inkliuzyvinio tipo konstrukcijos); negrožinės literatūros registro imtyje — 12, arba 12 proc. (visos konstrukcijos yra inkliuzyvinio tipo); publicistikos registro imtyje — 11, arba 11 proc. (8 inkliuzyvinio ir 3 askriptyvinio tipo konstrukcijos). Visoje tirtoje DLKT imtyje (300 JK su *tapo*) tokių galimo *tapo* > *pasidarė* atvejų susidaro 37, arba 12,3 proc. (22 inkliuzyvinio ir 15 askriptyvinio tipo konstrukcijų). Analogiškai, kaip ir aiškinant askriptyvinių konstrukcijų dominavimą tarp galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų, inkliuzyvinių konstrukcijų dominavimas tarp galimo *tapo* > *pasidarė* atvejų perša mintį, kad pirmosios jungties konstrukcijų išsiskverbimą į antrosios jungties konstrukcijų designacijos zoną, bent kai kuriais atvejais, galėjo palengvinti ir vartosenoje tris kartus retesnės inkliuzyvinės JK su *pasidarė*.

4.3. Ką mums sako jungčių *pasidarė* ir *tapo* galimo tarpusavio sukeičiamumo mastą atspindintys skaičiai?

Galimą *pasidarė* > *tapo* ir *tapo* > *pasidarė* mastą tirtose DLKT įvairių registų imtyse atspindintys skaičiai patogumo dėlei toliau pateikiami 6 lentelėje:

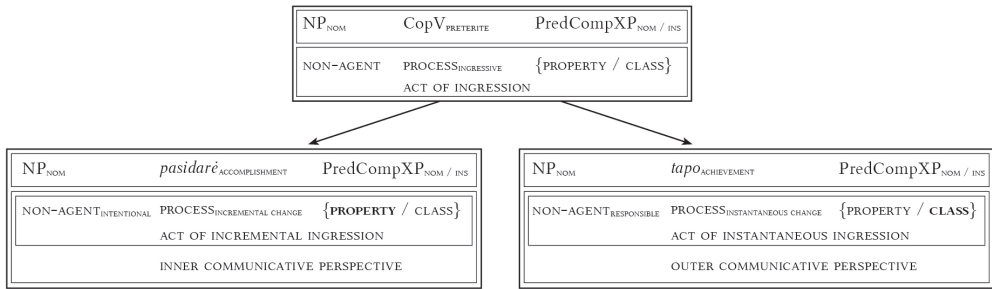
6 lentelė. Jungčių *pasidarė* ir *tapo* tarpusavio sukeičiamumo mastas DLKT

Registrai	<i>pasidarė</i> > <i>tapo</i> (%)	<i>tapo</i> > <i>pasidarė</i> (%)
Grožinė l.	13	14
Negrožinė l.	20	12
Publicistika	16	11
Visuose registruose	16,3	12,3

Trumpai pakomentuosime šios lentelės skaičius. Tai, kad jungtis *tapo* kiek dažniau (16,3 proc.) gali pakeisti jungtį *pasidarė*, negu atvirkščiai (12,3 proc.), nestebina: pertekiant ingresyvinio pokyčio įvykius, tam tikruose komunikatyvinių perspektyvų neryškumo (neutralizacijos) kontekstuose labiau sugramatinta ir desemantizuota jungtis *tapo* lengviau įsileidžia į savo designacijos zoną kilmės konstrukcijos reikšmės pėdsaką tebeišlaikiusią jungtį *pasidarė*, negu tai vyksta atvirkščiai.

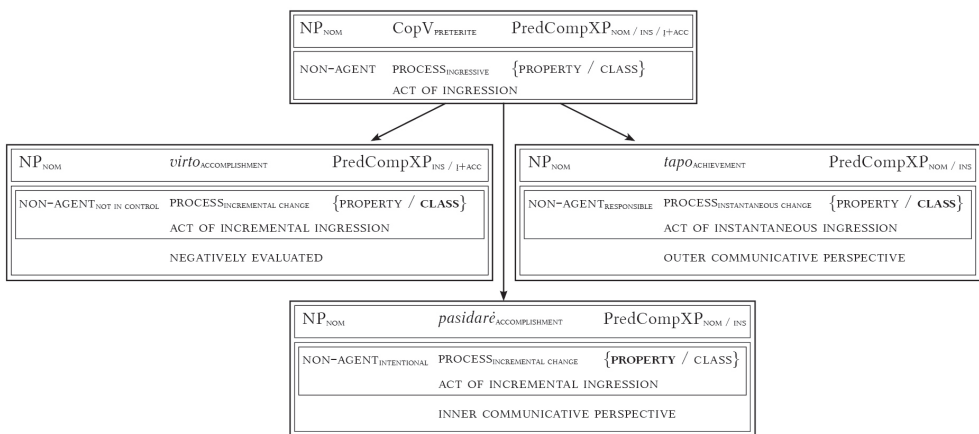
JK su *pasidarė* ir JK su *tapo*, kaip matėme, turi kalbos raidoje nusistovėjusias savo designacijos zonas, tačiau jų veiksmazodžių galimo tarpusavio sukeičiamumo mastas (per

abi konstrukcijas vidutiniškai 14,3 proc.) yra pakankamas, kad jas galėtume laikyti kalbos vartotojo sąmonėje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos dviem atskiromis instanciacijomis. Adaptavę konstrukcijų gramatikos schemas (Croft 2001, 18; Petré 2012, 29–32; plg. Mikulskas 2018, 7–9) visų trijų konstrukcijų tarpusavio santykius formaliai galime pavaizduoti taip:

1 schema. Bendra ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcija ir dvi atskiros jos instanciacijos

Kai kuriems šios schemas dėmenims yra priskirtos tik apibendrintos charakteristikos. Pavyzdžiui, JK su *pasidarė* subjektiniai referantai ne visada, kaip žinome, yra agentyvūs ir / ar intencionalūs, kartais tegalime kalbėti apie jų atsakomybę už patirto ingresyvinio pokyčio rezultatą. Konstrukcijų semantikai atstovaujančioje schemas pusėse papildomai pridurtas jų pragmatikos skirtumas — vidinę vs. išorinę komunikatyvines perspektyvas — atspindintys stačiakampiai. Kaip matėme, ne visuose kontekstuose skirtumas tarp šių perspektyvų yra ryškus. Paryškinti įrašai (**PROPERTY**, **CLASS**) schemoje žymi, atitinkamai, būdvardinių arba daiktavardinių jungties komplementų dominavimą vaizduojamose konstrukcijose. Schemoje taip pat neatsižvelgta į specifikačių konstrukcijų struktūrinį savitumą (žr. Mikulskas 2018, 8–9).

2 schema. Bendra ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcija ir trys atskiros jos instanciacijos

Pagaliau, pridūrę anksčiau iširtą jungties *virto* konstrukciją, panašiai schemiškai galime atvaizduoti ir visas tris bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos instanciacijas, JK su *virto* pragmatikos stačiakampyje įrašdami ne komunikatyvinės perspektyvos požymį, bet kitą ryškų nemažos dalies šių konstrukcijų bruožą — neigiamą pokyčio rezultato vertinimą.

Pagal sugramatinimo ingresyvinės jungties funkcijai laipsnį ir pagal semantinę distribuciją (designacijų spektro įvairovę) jungties *pasidarė* konstrukcija užima tarpinę padėtį tarp jungties *virto* ir jungties *tapo* konstrukcijų. Tai ir atspindėta 2 schemoje.

5. Išvados

5.1.1. Atlikus kvantitatyvinę jungties *pasidarė* sintaksinės distribucijos pasirinktoje DLKT 300 vienkartinės imties eilučių imtyje analizę nustatyta, kad askriptyvinio tipo konstrukcijos su šia jungtimi čia pasitaiko 4 kartus dažniau negu atitinkamos inkliuzyvinio tipo konstrukcijos. Palyginus šiuo atžvilgiu jungčių *pasidarė* ir *tapo* konstrukcijas, antrosios jungties sudaromos askriptyvinio tipo konstrukcijos tokioje pačioje imtyje yra 2,8 karto retesnės, tačiau jos sudaromos inkliuzyvinio tipo konstrukcijos čia yra tris kartus dažnesnės negu pirmosios jungties sudaromos šio tipo konstrukcijos savojoje imtyje. Specifikacinės JK su *tapo* tirtose imtyse taip pat yra tris kartus dažnesnės negu šio klasifikacinio tipo JK su *pasidarė*.

5.1.2. Tiroje DLKT imtyje paskaičiavus jungties *pasidarė* būdvardinių vs. daiktavardinių komplementų leksinių tipų ir hapaksų skaičių, nustatyta, kad, atitinkamai, askriptyvinės šios jungties konstrukcijos pagal (komplementų leksinių) tipų skaičių (tipų dažnumą) 3,6 karto, o pagal hapaksų skaičių 3,2 karto lenkia inkliuzyvines.

5.1.3. Santykinę askriptyvinių JK su *pasidarė* gausą tiroje imtyje (ir vartosenoje apskritai) bent iš dalies galima paaiškinti tuo, kad semantinėje ingresyvinio aspekto raiškos erdvėje kita inkrementinio pobūdžio pokyčius perteikianti jungtis *virto* labai ribotai gali prisijungti būdvardinius komplementus, todėl neatmestina, kad prireikus čia ją pavaduoja panašios aspektinės vertės jungtis *pasidarė*, pirmiausia tuose kontekstuose, kuriuose subjekcinio referento agentyvumas, intencionalumas ir / ar bent atsakomybė už patirto pokyčio rezultatą nėra pabrėžiami.

5.1.4. Askriptyvinių JK su *pasidarė* gausa tirtose imtyse, palyginti su atitinkamomis JK su *tapo*, perša mintį, kad bent kai kurios konstrukcijos galėjo būti pasidarytos iš vartosenoje paplitusių (dėl to ir DLKT gausiai fiksuojamų) EK su atitinkamais bevardės giminės būdvardžiais, įvardijančiais kokybinės būsenos atsiradimą subjekcinio referento aplinkoje / tikrovėje — šio tipo EK su *pasidarė* tirtose imtyse yra absoliuti dauguma, o su daiktavardinių referentų iškilimu ar atsiradimu tikrovėje siejamų tėra vienas kitas atvejis.

5.1.5. Paskaičiavus tame pačiame abiejų klasifikacinių konstrukcijų tipų kiekyje randamų daiktavardinių ir būdvardinių komplementų leksinių tipų ir hapaksų skaičių santykius (hapaksų ir leksinių komplementų tipų skaičių santykis yra vienas iš kalbamų konstrukcijų produktyvumo rodiklių), nustatyta, kad kalboje retesnės (menkiau įsitvirtinusios) inkliuzyvinės jungties *pasidarė* konstrukcijos (jų produktyvumo indeksas 0,81)

darybiškai (*in potentia*) yra pastebimai gyvybingesnės negu joje dažnesnės (labiau įsitvirtinusios) askriptyvinės šios jungties konstrukcijos (jų produktyvumo indeksas 0,73).

5.2.1. Atlikus kvantitatyvinę jungties *tapo* sintaksinės distribucijos pasirinktoje DLKT 300 vienkartinės imties eilučių imtyje analizę nustatyta, kad inkliuzyvinio tipo konstrukcijos su šia jungtimi čia pasitaiko 2,2 kartus dažniau negu atitinkamos askriptyvinio tipo konstrukcijos.

5.2.2. Tiroje DLKT imtyje paskaičiavus jungties *tapo* daiktavardinių vs. būdvardinių komplementų leksinių tipų ir hapaksų skaičių, nustatyta, kad, atitinkamai, inkliuzyvinės šios jungties konstrukcijos pagal (komplementų leksinių) tipų skaičių (tipų dažnumą) 2,5 karto, o pagal hapaksų skaičių 1,8 karto lenkia askriptyvines JK su šiuo veiksmažodžiu.

5.2.3. Santykinę inkliuzyvinių JK su *tapo* gausą bent iš dalies galima paaiškinti tuo, kad dėl savo akcionalinės prigimties reikšti momentinio pokyčio įvykį ši jungtis inkliuzyvinėje konstrukcijoje yra ypač prisitaikiusi perteikti specifinius pokyčio įvykius, kurių esmę sudaro subjektinio referento (individo) ingresija į naujas pareigas ar rangą, įvardijamas daiktavardiniu jungties komplementu. Toks naujajį subjektinio referento statusą steigiantis pokytis dėsningai esti momentinio pobūdžio, dažnai sutampantis su (suponuojamu) tą statusą patvirtinančių insiginijų individui įteikimu ar kitu performatyviu aktu.

5.2.4. Paskaičiavus tame pačiame abiejų konstrukcijų klasifikacinių tipų kiekyje randamų būdvardinių ir daiktavardinių komplementų leksinių tipų ir hapaksų skaičių santykius, nustatyta, kad kalboje retesnės (menkiau įsitvirtinusios) askriptyvinės jungties *tapo* konstrukcijos (jų produktyvumo indeksas 0,79) darybiškai (*in potentia*) yra pastebimai gyvybingesnės negu joje dažnesnės (labiau įsitvirtinusios) inkliuzyvinės šios jungties konstrukcijos (jų produktyvumo indeksas 0,64).

5.3.1. Jungčių *pasidarė* ir *tapo* sudaromų konstrukcijų designacijas, bendrai imant, lemia kalbos raidoje nusistovėjusios jų aspektinės vertės. Jungtis *pasidarė* inherentiškai reiškia inkrementinio pobūdžio, taigi tam tikrą laiką trunkantį, pokyčio įvykį, tad ji priklauso vyksmo (*accomplishment*) predikatų akcionaliniam tipui. Jungtis *tapo* paprastai reiškia momentinio, taigi betrukmi, pokyčio įvykį, tad ji priklauso atsitikimo (*achievement*) predikatų akcionaliniam tipui. Abiejų jungčių konstrukcijos žymi ingresyvinio pokyčio įvykius: šių designacijų neatskiriama dalis yra baigiamoji-pereinamoji šios rūšies pokyčio įvykio fazė, tačiau į jungties *pasidarė* konstrukcijos fokusą mažų mažiausiai patenka dar vidurinioji-progresinė tokio įvykio fazė.

5.3.2. Dėl turimų skirtingų aspektinių verčių ir dėl iš kilmės konstrukcijų paveldėtų reikšmių pėdsako savoje semantikoje (daugiau jungties *pasidarė* atveju) abiejų jungčių sudaromos konstrukcijos persiklojančiose designacijos zonų srityse dažnai tapačius ingresyvinio pokyčio įvykius vaizduoja iš skirtingų komunikatyvinių perspektyvų. JK su *pasidarė* reiškiamą perspektyvą įvardijome kaip vidinę, arba empatinę, o JK su *tapo* reiškiamą perspektyvą — kaip išorinę, arba konstatuojamąją. Pragmatinį vidinės komunikatyvinės perspektyvos efektą JK su *pasidarė* profiliuojamo ingresyvinio pokyčio įvykio atveju sukuria ne tik šios konstrukcijos telkiamas dėmesys tokio įvykio progresui (vidinei raidai), bet ir jungties veiksmažodžio presuponuojamas intencionalus, tą pokytį kontroliavęs ir / ar bent už jo rezultatą atsakingas subjektinis referentas, su kuriuo empatiškai tapatinasi kalbėtojas (/ klausytojas). O pragmatinį išorinės komunikatyvinės perspektyvos efektą JK

su *tapo* profiliuojamo ingresyvinio pokyčio įvykio atveju sukuria šios konstrukcijos telkiamas dėmesys į patį pokyčio rezultatą, kurį kalbėtojas (/ klausytojas) tiesiog konstatuoja.

5.3.3. Intencionalaus, savo patirtą pokytį kontroliavusio ir / ar bent už jo rezultatą atsakingo jungties *pasidarė* subjektinio referento presupozicija ir yra pavaldėtosios reikšmės pėdsakas šio veiksmoždžio semantikoje. Ši iš jungties *pasidarė* semantikos išplaukianti presupozicija, arba kitaip — reikalavimas savo subjekto referentui, labiausiai ją skiria nuo kitos ingresyvinės jungties *virto*, kuri (taip pat dėl pavaldėtosios reikšmės pėdsako savo semantikoje) presuponuoja nevalingą, savo pokyčio eigos nekontroliavusį ir jo rezultato nelėmusį subjektinį referentą. Kalbamas intencionalaus subjektinio referento reikalavimas jungties *pasidarė* konstrukcijoje yra veiksnus dėl jos dar gyvo darybinio ryšio su savo kilmės konstrukcija RKKK su *padarė*. Būtent iš RKKK su (*pa*)*daryti* antikauzatyvinės derivacijos keliu savo laiku ir išriedėjo JK su *darytis* / *pasidaryti*. Jau antikauzatyvinių derivatų (JK pirmtakų) sangražinis veiksmoždis *darytis* / *pasidaryti* presuponavo intencionalų subjektinį referentą. Tą patvirtina lietuvių kalbos senųjų raštų faktai: antikauzatyvinės konstrukcijos pirmiausia buvo pasidaromos iš tų RKKK su (*pa*)*daryti*, kurių kauzuojamą pokytį patiriantys objekciniai referentai (konstrukcijų antikauzatyviniuose atitikmenyse atsiduriantys sintaksinėje subjekto pozicijoje) buvo intencionalūs individai. Dėl to reikšmės požiūriu šios konstrukcijos dar buvo artimos tikrosios sangražos konstrukcijoms, kurių subjekciniai referentai patys sukelia savo pokytį.

5.3.4. Ilgainiui jungties *darytis* / *pasidaryti* subjektais pagal analogiją su kalboje jau įsitvirtinusiomis jungčių *tapti*, (*pa*)*virsti*, *stotis* / *pastoti* konstrukcijomis ir dėl kitų sisteminių priežasčių galėjo eiti ir neintencionalūs referentai pasyvūs individai, gamtos ar visuomenės reiškiniai ir netgi negyvi, inertiški objektai. Kaip rodo kvantitatyvinio JK pavyzdžių pasirinktoje DLKT imtyje tyrimo rezultatai, 62 proc. jungties *pasidarė* konstrukcijų subjekciniai referentai šioje imtyje yra negyvi objektai ar reiškiniai ir 66 proc. subjektnių referentų jose yra inertiški objektai ar jiems prilygstantys pasyvūs individai (šiuo atžvilgiu jungties *pasidarė* konstrukcijos net lenkia jungties *tapo* konstrukcijas, kurių atitinkami rodikliai yra 55,7 proc. ir 56,7 proc.). Minėti procentai rodo kokį ilgą gramatėjimo kelią nuo pirmųjų fiksacijų XVI–XVII amžių sandūroje nuėjo jungties *darytis* / *pasidaryti* konstrukcija. Vis dėlto dėl neišnykusio darybinio ryšio su savo kilmės konstrukcija neišnyko ir semantinis intencionalumo reikalavimas jungties *darytis* / *pasidaryti* subjekciniams referentams. Kai šie referentai yra negyvi, inertiški objektai, intencionalumas (patiriamo pokyčio kontrolė ir / ar bent atsakomybė už jo rezultatus) jiems suvokėjo (kalbėtojo / klausytojo) yra priskiriamas subjektyviai: per metonimiją, metaforą (personifikaciją) arba per kognityvinę subjektifikacijos operaciją.

5.3.5. Kontrastinis jungčių *pasidarė* vs. *tapo* semantinės distribucijos tyrimas parodė, kad net persiklojančiose designacijos zonų srityse abi jungtys savo semantines specifika-cijas dažniausiai išlaiko. Jungties *tapo* ryšys su savo kilmės konstrukcija dabar jau vargiai besusekamas, iš tirtų ingresyvinio aspekto raiškos jungčių ji yra labiausiai desementizuota ir jungties funkcijai pritaikyta (sugramatinta) leksema, todėl ji tokių reikalavimų kaip jungtis *pasidarė* (ar anksčiau tirta jungtis *virto*) savo subjekciniams referentams neprimeta. Taip dėl savo akcionalinės prigimties jungtis *tapo*, vartojama inkliuzyvinėje konstrukcijoje, yra ypač prisitaikiusi reikšti tokius specifinius pokyčio įvykius, kurių esmę sudaro

oficiali individo ingresija į naujas pareigas ar rangą, įvardijamas daiktavardiniu jungties komplementu. Apie tokio pokyčio dalyvių intencionalumą taip pat galima kalbėti, tačiau jis neišplaukia iš jungties veiksmažodžio semantikos, o yra implikuojamas iš atitinkamo idealizuoto kognityvinio modelio, arba scenarijaus: nors oficialios individo ingresijos į naujas pareigas ar rangą scenarijus numato tos ingresijos sankcionavimą iš viršaus, pats individas paprastai kryptingai siekia tokių savo karjeros pokyčių ir noriai juos priima. Šiuose karjeros pokyčių kontekstuose gali būti pavartota ir jungtis *pasidarė*, bet tuomet konstrukcijos perteikia kiek kitokią reikšmę: jomis pabrėžiama, kad subjektinis referentas užėmė aukštesnes pareigas ar viršesnę padėtį visuomenėje ne įprasta tvarka, o po tam tikrų perdėtų savo pastangų ir / ar galimai nesąžiningų veiksmų, neretai ta viršesne padėtimi puikuodamasis. Tačiau perteikiant nuo individo tikslinių pastangų priklausančius jo socialinio statuso, vaidmens, profesijos ar renomé pokyčius, natūraliai dažniau pasirenkamos jungties *pasidarė* konstrukcijos.

5.4.1. Paskutiniame straipsnio skyriuje buvo pristatyta kvantitatyvinė JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* galimo tarpusavio sukeičiamumo faktų pasirinktoje DLKT imtyje analizė, atlikta griežtai laikantis semantinio ekvivalentiškumo kriterijaus. Šios analizės rezultatai yra svarus argumentas dėl bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos egzistavimo kalboje. Kuo didesnis kalbamų konstrukcijų tarpusavio sukeičiamumo mastas, tuo daugiau yra empirinio pagrindo teigti apie kalboje egzistuojančią jas vienijančią bendresnę konstrukciją. Kai abi kalbamos konstrukcijos reiškia tik sau būdingas komunikatyvines perspektyvas, jų produktyvumas nėra pirmaeilis vienos konstrukcijos pakeitimo kita mastą lemiantis veiksnys, tačiau tam tikruose tų komunikatyvinių perspektyvų neryškumo kontekstuose jis galėtų šiuo požiūriu turėti svarbos. Tą turint galvoje, buvo paskaičiuoti abiejų konstrukcijų produktyvumo indeksai, atspindintys jų darybinį gyvybingumą. Šie indeksai pasirodė esą apylygiai: JK su *pasidarė* jis yra 0,75, o JK su *tapo* 0,71. Todėl galima teigti, kad panašus kalbamų konstrukcijų produktyvumas nesuteikia ryškesnės pirmenybės vienai iš jų galimo pasirinkimo atveju. Kita vertus, askriptyvinių JK su *pasidarė* ir inkliuzyvinių JK su *tapo* ryškus vyravimas vartosenoje, *ceteris paribus*, kaip rodo didesnis askriptyvinių konstrukcijų procentas tarp galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų ir, atitinkamai, didesnis inkliuzyvinių konstrukcijų procentas tarp galimo *tapo* > *pasidarė* atvejų, gali šiuo atžvilgiu turėti įtakos.

5.4.2. Jungties *pasidarė* galimo pakeitimo jungtimi *tapo* atvejų lengviausia rasti tarp tų JK, kurių subjektinis referentas yra negyvas, inertiškas fizinis objektas, reiškinys arba jiems prilygstantis pasyvus individas: tokiose konstrukcijose labiau tikėtinas minėtų vidinės, empatinės vs. išorinės, konstatuojamosios, perspektyvų perskyros neryškumas, kuris ir sukuria sąlygas tų perspektyvų neutralizacijai. Visoje tirtoje DLKT imtyje (300 JK su *pasidarė*) tokių galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų susidaro 49, arba 16,3 proc. (33 askriptyvinių ir 16 inkliuzyvinių tipo konstrukcijų). Šie skaičiai daugmaž parodo mastą, kuriuo vartosenoje jungties *pasidarė* konstrukcija yra įsiskverbusi jungties *tapo* designacijos zoną. Askriptyvinių konstrukcijų dominavimas tarp galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų perša mintį, kad šį įsiskverbimą, bent kai kuriais atvejais, galėjo palengvinti ir vartosenoje 2,8 karto retesnės askriptyvinės JK su *tapo*.

5.4.3. Jungties *tapo* galimo pakeitimo jungtimi *pasidarė* atvejų lengviausia rasti tarp tų JK, kurių subjektinis referentas yra gyvas, intencionalus individas arba per metonimiją ar personifikaciją jam prilyginamas negyvas daiktas ar reiškinys: būtent tokių jungties *tapo* konstrukcijų designacijos natūraliai turi daugiausiai galimybių suartėti su įprastomis jungties *pasidarė* designacijomis. Visoje tirtoje DLKT imtyje (300 JK su *tapo*) tokių galimo *tapo* > *pasidarė* atvejų susidaro 37, arba 12,3 proc. (22 inkliuzyvinio ir 15 askriptyvinio tipo konstrukcijų). Analogiškai, kaip ir aiškinant askriptyvinių konstrukcijų dominavimą tarp galimo *pasidarė* > *tapo* atvejų, inkliuzyvinių konstrukcijų dominavimas tarp galimo *tapo* > *pasidarė* atvejų perša mintį, kad pirmosios jungties konstrukcijų įsiskverbimą į antrosios jungties konstrukcijų designacijos zoną, bent kai kuriais atvejais, galėjo palengvinti ir vartosenoje tris kartus retesnės inkliuzyvinės JK su *pasidarė*.

5.4.4. Dėl to, kad jungtis *tapo* kiek dažniau (16,3 proc.) gali pakeisti jungtį *pasidarė*, negu atvirkščiai (12,3 proc.), darytina išvada, jog perteikiant ingresyvinio pokyčio įvykius, tam tikruose komunikatyvinių perspektyvų neryškumo (neutralizacijos) kontekstuose labiau sugramatinta ir desemantizuota jungtis *tapo* lengviau įsileidžia į savo designacijos zoną kilmės konstrukcijos reikšmės pėdsaką tebeišlaikiusią jungtį *pasidarė*, negu tai vyksta atvirkščiai.

5.4.5. Nors JK su *pasidarė* ir JK su *tapo* turi kalbos raidoje nusistovėjusias savo designacijos zonas, tačiau jų galimo tarpusavio sukeičiamumo mastas (per abi konstrukcijas vidutiniškai 14,3 proc.) yra pakankamas, kad jas galėtume laikyti kalbos vartotojo sąmonėje egzistuojančios bendresnės ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijos dviem atskiromis instanciacijomis. Trečiąja šios bendresnės konstrukcijos instanciacija laikytina anksčiau ištirtoji JK su *virto*. Pagal sugramatinimo ingresyvinės jungties funkcijai laipsnį ir pagal semantinę distribuciją (designacijų spektro įvairovę) jungties *pasidarė* konstrukcija užima tarpinę padėtį tarp jungties *virto* ir jungties *tapo* konstrukcijų.

Santrumpos

ACC — accusative; akuzatyvas, galininkas

Cop — copula; jungtis

Comp — complement; komplementas, papildinys

CopV — copular verb; jungties veiksmažodis

EK — egzistencinė konstrukcija

JK — jungties konstrukcija

INS — instrumental; instrumentalis, įnagininkas

NOM — nominative; nominatyvas, vardininkas

NP — noun phrase / nominal; daiktavardinė frazė / vardažodis

Pred — predicative [complement]; predikatyvinis komplementas

RKKK — rezultatinė kulminatyvinės kauzacijos konstrukcija

S — source participant; išeities taškas slinkties įvykio schemeje, atitinkamai (S) argumentas sintaksinėje struktūroje

V — verb; veiksmažodis

XP — a slot specified by either a preposition, nominative or instrumental case on an adjective, nominal or participial; vieta konstrukcijoje, kurią užima prielinksninė frazė arba būdvardžio, daiktavardžio, dalyvio nominatyvas ar instrumentalis

Duomenų šaltiniai

- BB — Biblia tatai esti visas Wissas Schwentas Raschtas Lietuwischkai pergulditas per Jana Bretkuna Lietuvos Plebona Karaliaucziue (1590 m. rankraštis). Prieiga internete: <http://seniejirastai.lki.lt/db.php>
DLKT — *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>
LKŽe — *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt>

Literatūra

- Barðdal, Jóhanna. 2008. *Productivity: Evidence from Case and Argument Structure in Icelandic*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Croft, William. 2001. *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Croft, William. 2012. *Verbs: Aspect and Causal Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Holvoet, Axel, Gina Kavaliūnaitė, Paweł Brudzyński. 2020. The rise of the affixal reflexive in Baltic and its consequences: Morphology, syntax and semantics. *Baltic Linguistics* 11, 373–414. Prieiga internete: <https://www.journals.polon.uw.edu.pl/index.php/bl/issue/view/43>
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George, Mark Johnson. 2003 (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago / London: The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 2002. *Concept, Image, and Symbol*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. 2006. Subjectification, gramaticization, and conceptual archetypes. In *Subjectification: Various Paths to Subjectivity*. Angeliki Athanasiadou, Costas Canacis, Bert Cornillie (eds.). Berlin / New York: Mouton de Gruyter. 17–41.
- Mikulskas, Rolandas. 2005. Išilginių objektų predikacijos pobūdis. Subjektyvaus judėjimo sąvoka. *Acta Linguistica Lithuanica* 52, 23–39.
- Mikulskas, Rolandas. 2006. Apibrėžiamųjų būdvardžių aprašo perspektyva. *Daiktavardinio junginio tyrimai* [Lietuvių kalbos gramatikos darbai 4]. Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 33–65.
- Mikulskas, Rolandas. 2009. Jungties konstrukcijos ir jų gramatinis kontekstas. *Acta Linguistica Lithuanica* 61, 113–156.
- Mikulskas, Rolandas. 2015. Aspekto raiška jungties konstrukcijose. *Lietuvių kalba*, 9, 1–49. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt>
- Mikulskas, Rolandas. 2016. Objekto lokacijos raiška perliatyviniu prielinksniu per. *Lietuvių kalba* 10, 1–18. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt>.
- Mikulskas, Rolandas. 2018. Deskriptyvinės jungties kategorijos apibrėžimo problemos. Ingresyvinio aspekto raiškos konstrukcijoje vartojamų jungčių *virsti* ir *tapti* sintaksinė ir semantinė distribucija. *Lietuvių kalba* 12, 1–63. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt>.
- Mikulskas, Rolandas. 2019. Inkliuzyvinių konstrukcijų jungties *virsti* sugramatinimo kelias. *Lietuvių kalba* 13, 1–22. Prieiga internete: <http://www.lietuviukalba.lt>.
- Mikulskas, Rolandas. 2020. *Galimos jungties darytis / pasidaryti konstrukcijų ištakos*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internete: <http://lki.lt/e-publikacijos/>
- Petré, Peter. 2012. General productivity: How *become* waxed and *wax* became a copula. *Cognitive Linguistics* 23–1, 27–65.
- Traugott, Elizabeth C. 2008. The grammaticalization of NP of NP patterns. *Constructions and Language Change: Selected Papers from the Workshop on Constructions and Language Change, XVII International Conference on Historical Linguistics* [Trends in Linguistics: Studies and Monographs 194]. Alex Bergs, Gabriele Diewald (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 23–46.
- Vendler, Zeno. 1967. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Wittgenstein, Ludwig. 1958. *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.